

T.C
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ÂSİM B. BEHDELE’NİN RİVAYET ETMİŞ OLDUĞU
HADİSLERİN TAHRÎC VE TENKÎDİ

YAZAR

FATİH FATSA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ YUNUS YAZICI

ORDU-2023

TEZ KABUL

Fatih FATSA tarafından hazırlanan “**ÂSİM b. BEHDELE (İMAM ÂSİM)’İN HADİS RİVAYETLERİNİN TAHRÎC VE TENKÎDİ**” başlıklı bu çalışma, 28.12.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Doç. Dr. Rabia Zahide Temiz Giresun Üni./İlahiyat Fak.	İmza
Üye	Dr. Öğretim Üyesi Yunus YAZICI Ordu Üni./İlahiyat Fak.	İmza
Üye	Dr. Öğretim Üyesi Orhan İYİBİLGİN Ordu Üni. /İlahiyat Fak.	İmza

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Fatih FATSA

ÖZET

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ÂSİM b. BEHDELE’NİN RİVAYET ETMİŞ OLDUĞU HADİSLERİN

TAHRÎC VE TENKÎDİ

FATİH FATSA

Hz. Peygamber (s.a.v) vefat ettiği zaman Kur’ân-ı Kerîm bir kitap halinde değildi. Ancak, Hz. Ebû Bekir (r.a)’in hilâfeti döneminde yapılan Yemâme Savaşı (12/632), Kur’ân’ın kitap haline getirilmesi hususunda dönüm noktası olmuştur. Çünkü bu savaşta birçok hâfız sahâbî şehit düşmüştür. Hz. Ömer (ra)’in, Kur’ân-ı Kerîm’in kitap haline getirilmesi teklifi ashâb tarafından kabul görmüştür. İlerleyen süreçte, Zeyd b. Sâbit (ö.45/665)’in başkanlığında tespit komisyonu oluşturulmuş, dikkatli bir çalışmadan sonra Kur’ân-ı Kerîm kitap haline getirilmiştir. Hz. Ömer (r.a) döneminde, Irak, İran ve Suriye gibi ülkeler fethedilmiş, İslâm coğrafyası genişlemeye başlamıştır. Hz. Osman (r.a) dönemine baktığımızda, fetihler kararlılıkla devam etmiş ve yeni yerleşim yerlerinde iskân politikası sekteye uğramamıştır. Ayrıca, ilmî donanımına hâiz sahâbeler, fethedilen bölgelerde eğitim-öğretim hayatının yönlendiricisi olmuşlardır. İslâm dînine yeni giren müslümanların ilk muhatabı Kur’ân olmuştur. Tabi ki akla gelen ilk soru, Kur’ân okumanın nasıllığıdır. Çünkü bu konuyla alakalı çeşitli sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Örneğin, lehçe ve şive farklılıklarının bulunması, yabancı insanların Arapça’yı pek fazla bilmemeleri ve o dönemde Kur’ân’ı Kerîm’in bütün olarak, harekeleme ve noktalama sisteminin oluşmamasıdır. Bu gibi zorlukların ve sıkıntılarının önüne geçmek için Hz. Osman (r.a), kendisine verilen asıl ve tek olan mushaf’ı istinsâh (çoğaltılması) ettirmiştir. Özellikle kurrâ sahâbelerinin yeni şehirlere, İslâmî ilimlerin öğretimi hususunda iskân etmeleri için hassas davranmıştır.

Hz. Osman (r.a), Hz. Ali (r.a), Zeyd b. Sabit (r.a), Ubeyy b. Kab (r.a) ve Abdullah b. Mes’ud (r.a) gibi sahâbiler Kûfe’ye yerleşmiş, kıraat ve hadis ilminin bu bölgede yayılmasına katkıda bulunmuşlardır. Daha sonra tâbiîn nesli, ashâb-ı kirâmın eğitiminden geçerek, bu ilimlerin gelişmesine ve sistemleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Üçüncü tabakadan olan Âsım b. Behdele böyle verimli bir ortamda yetişmiş, kıraat ilminde otorite olan tâbiîn âlimlerinden ders almış ve hocası Ebû Abdurrahmân es-Sülemî’den sonra Kûfe’de Reîsül-Kurrâ olmuştur. Ayrıca Kûfe’nin tâbiîn âlimlerinden hadis rivayetinde bulunmuştur. İmam Âsım kıraat ilminde otorite cerh ve ta’dil âlimlerinin tespitlerine göre sika bir râvidir. Rivayetleri genel olarak Kütüb-i Tis’a’da ve diğer hadis kaynaklarında geçmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Kıraat, Âsım b. Behdele.

ABSTRACT

DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES

ASIM b. HADITHS NARRATED BY BEHDELE

TAHRÎC AND CRITICISM

FATİH FATSA

Hz. The Holy Quran was not in the form of a book when the Prophet (pbuh) died. However, Hz. The Battle of Yamama (12/632), which took place during the caliphate of Abu Bakr (r.a), was the turning point in compiling the Quran into a book. Because many Hafiz Companions were martyred in this war. Hz. Omar (ra)'s proposal to compile the Holy Quran into a book was accepted by the companions. In the following period, Zayd b. A detection commission was formed under the chairmanship of Thabit (d.45/665), and after a careful study, the Holy Quran was turned into a book. Hz. During the reign of Omar (r.a), countries such as Iraq, Iran and Syria were conquered and the Islamic geography began to expand. Hz. When we look at the period of Osman (r.a), the conquests continued with determination and the settlement policy in new settlements was not interrupted. In addition, the scientifically equipped companions became the guides of educational life in the conquered regions. The first address of Muslims who newly converted to Islam was the Quran. Of course, the first question that comes to mind is how to read the Quran. Because various problems have arisen regarding this issue. For example, there were differences in dialect and accent, foreign people did not know Arabic very well, and the Quran as a whole did not have a vowel and punctuation system at that time. In order to prevent such difficulties and troubles, Hz. Osman (r.a) had the original and only mushaf given to him copied (duplicated). He was especially sensitive about the Qurra companions' settling in new cities to teach Islamic sciences.

Hz. Osman (r.a), Hz. Ali (r.a), Zayd b. Sabit (r.a), Ubeyy b. Kab (r.a) and Abdullah b. Companions like Mes'ud (r.a) settled in Kufa and contributed to the spread of the science of recitation and hadith in this region. Later, the Tabi'in generation received the education of the Companions and contributed to the development and systematization of these sciences. Asım b., who was from the third layer. Behdele grew up in such a productive environment, took lessons from the tabi'in scholars who were authorities in the science of recitation, and became Reîsül-Kurrâ in Kufa after his teacher Ebû Abdurrahmân es-Sulemî. He also narrated hadiths from the natural scholars of Kufa. According to the findings of the authoritative scholars of cerh and ta'dil in the science of recitation, Imam Asım is a reliable narrator. His narrations are generally mentioned in Kutub-i Tis'a and other hadith sources.

Key Words: Hadith, Qiraat, Asım b. Behdala.

ÖN SÖZ

Kur'ân-ı Kerîm'den sonra İslâm'ın ikinci kaynağı sünnettir. Vahyin ilk muhatabı olan sahâbe ve kendisinden sonra gelen ikinci nesil tâbiîn, birçok konuda Kur'ân ve sünneti kendilerine rehber edinmişlerdir. Ashâb-ı kirâm'ın birçoğu Hz. Peygamber (s.a.v)'in vefatından sonra hicaz bölgesinden dışarı çıkarak fethedilen bölgelere iskân etmişlerdir. Ayrıca, fetih politikasının bir neticesi olarak yeni yerleşim yerlerini inşâ etmekle kalmamış, dinî, ilmî, siyasî, ekonomik ve kültürel anlamda etkilemişlerdir.

Kûfe, Hz. Ömer (ö. 23/644)'in hilâfeti döneminde Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö. 55/675) komutasında, 17/638 yılında İslâm ordusu tarafından fethedilmiştir. Başlangıçta bir garnizon şehri olarak kurulan Kûfe, yüzlerce sahâbenin göç ve iskân etmesiyle askerî ve siyasî kimliğinden sıyrılıp ilmî bir merkez haline gelmiştir. Kuşkusuz bu bölgenin ilmî alanda bir merkez olması hususunda Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53)'un büyük katkıları olmuştur. Hz. Ömer (r.a) döneminde (13/634-23/644) Kûfe kadılığı ve Beytülmâl idareciliği yapmış ve ilerleyen süreçte Kûfe mektebinin temelini atmıştır. Kıraat, tefsir, hadis, fıkıh ve nahiv ilimlerinin bu merkezde gelişmesine öncülük etmiştir.

Kûfe kurulurken yapılan ilk icraatlerden birisi, şehrin merkezine mescid inşâ edilmesidir. Konum olarak bu mescidin yapısı, bir pazarın etrafına bina edilmesidir. Bu ticaret merkezinin en önemli özelliği ise, ticarî faaliyetler haricinde ilmî münazaların, şiir dinletilerinin ve mûsikî çalışmalarının yoğun olduğu bir kültür merkezi olmasıdır.

Kunâse pazarı ve Kûfe mescidi sıkı ilişkisini sürdürmüş ve bu eğitim merkezinde çok değerli âlimler yetişmiştir. Süleymân b. Mihrân el-A'meş (ö. 148/765), Ebû Hanîfe (ö. 150/167), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Yahyâ b. Ziyâd Ebû Zekeriyâ el-Ferrâ (ö. 207/822) ve Âsım b. Behdele Ebi'n-Necûd (ö. 127/745) gibi âlimler bu yapıda yetişmiştir.

Âsım b. Behdele Kıraat-i Seb'a imamlarından birisidir. Küçük yaşlarda sahâbeye yetiştiğinden dolayı tâbiînden sayılmıştır. Kıraat, hadis, tefsir, fıkıh, akaid ve nahiv ilimlerinde devrin önemli tâbiîn âlimlerinden ders almıştır. Âsım'ın en önemli hocası Ebû Abdurrahman es-Sülemî (ö. 73/692)'dir. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, Hz. Osman (ö. 35/656) döneminde istinsah edilen mushafı okutmakla görevlendirilmiştir. Âsım b. Behdele, hocasının vefatından sonra Kûfe'de reisül-kurrâlık makamına getirilmiş ve

ömrünün sonuna kadar bu vazifeyi yürütmüştür. Hocasının başlatmış olduğu, çarşı esnafına yönelik Kur'ân tâlimini devam ettirmiş ve bu güzel uygulamayı öğrencilerine emanet etmiştir.

Araştırmamızın konusunu oluşturan Âsım b. Behdele Kûfe'li râviler arasında yer almıştır. İbn Mes'ûd (r.a)'un kıraatini aldığı Zir b. Hubeyş (ö. 82/701), Muhadram hadisçi olan Ebû Vâil (ö. 82/701) ve Kûfe'de ikâmet eden tâbiîn neslinin âlimlerinden hadis rivayetinde bulunmuştur. Rivayetleri genel olarak merfû karakterli olup hadis kaynaklarında geçmektedir.

Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Asım b. Behdele'nin yaşadığı çevre, aile hayatı, eğitim süreci, yapmış olduğu faaliyetler, önemli hocaları ve öğrencileri üzerinde durulmuştur. İkinci bölüm ise, Âsım b. Behdele'nin Kütüb-i Tis'a (Câmi'-Sünen-Müsned)'da yer alan rivayetlerinin tahrîci ve tenkîdi olmuştur. Ayrıca dipnotlarda hadisler hakkında kısa bilgiler verilmiş, aslî kaynaklardaki yerleri belirtilerek mükerrer hadisler tekrar edilmeden değerlendirilmiştir. Âsım b. Behdele'nin Merfû rivayetlerin tahrîcinin yanında, rivayet edilen hadislerin tercümesi yapılmış ve gerekli yerlerde isnadlar değerlendirilmiştir. Yine ikinci bölümde, sık sık cerh ve ta'dil âlimlerinin görüşlerine başvurularak râviler hakkında hadis metodjisi dairesi içerisinde sonuca ulaşılmıştır.

Çalışmamız süresince tespit, öneri ve tenkitleriyle yolumu aydınlatan çok değerli danışman hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi Yunus YAZICI'ya ve bu zorlu süreçte yol arkadaşım olan kıymetli eşime çok teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL	ii
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Tezin Konusu ve Önemi	1
1.2. Tezin Kaynakları	2
1.3. Tezin Yöntemi	2
BİRİNCİ BÖLÜM	4
2. ÂSİM b. BEHDELE'NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE YER ALDIĞI ÇALIŞMALAR	4
2.1. ASİM b. BEHDELE'NİN YAŞAMIŞ OLDUĞU ÇEVRE VE HAYATI	4
2.1.1. Âsım b. Behdele'nin Yaşadığı Çevrenin Sosyo-Kültürel Yapısı.....	4
2.1.2. Hayatı	6
2.2. ÂSİM b. BEHDELE'NİN EĞİTİM HAYATI	7
2.2.1. Eğitim Süreci.....	7
2.2.2. İlmî Kişiliği	8
2.3. HOCALARI	9
2.3.1. Ebû Abdurrahmân Abdullâh b. Habîb b. Rubeyyia es-Sülemî	9
2.3.2. Ebû Meryem Zir b. Hubeyş	11
2.3.3. Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî	13
2.4. ÖĞRENCİLERİ	14
2.4.1. Hafs b. Süleymân	14
2.4.2. Ebû Bekir b. Ayyâş	15

2.5. İLMÎ FAALİYETLERİ VE YER ALDIĞI ÇALIŞMALAR.....	17
2.5.1. Reîsülkurrâ Görevi.....	17
2.5.2. Çarşı Esnafına Yönelik Kur'ân Eğitimi.....	18
2.5.3. Mushaf Çalışmasında Yer Alması.....	18
İKİNCİ BÖLÜM.....	20
3. ÂSİM b. BEHDELE'NİN RİVAYET ETMİŞ OLDUĞU HADİSLERİN TAHRÎC VE TENKÎDİ.....	20
3.1. ÂSİM b. BEHDELE'NİN RİVAYET ETMİŞ OLDUĞU HADİSLERİN TAHRÎC VE TENKÎDİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	20
3.2. KONULARINA GÖRE RİVAYET EDİLEN HADİSLERİN TAHRÎC VE TENKÎDİ.....	20
3.2.1. Abdest.....	21
3.2.2. Ahlak.....	22
3.2.3. Cihad.....	23
3.2.4. Edep.....	25
3.2.5. Enbiyâ.....	32
3.2.6. Fazilet.....	35
3.2.7. Fiten ve Melâhim.....	47
3.2.8. Giyim.....	54
3.2.9. Hacc ve Umre.....	55
3.2.10. Hadler.....	56
3.2.11. İlim.....	58
3.2.12. İmâmet.....	61
3.2.13. İmân.....	62
3.2.14. Kıyâmet (Cennet-Cehennem).....	63
3.2.15. Kur'ân ve Kırâat.....	69
3.2.16. Namaz.....	87
3.2.17. Oruç.....	98
3.2.18. Rüya.....	105
3.2.19. Siyer.....	107
3.2.20. Tahâret.....	108
3.2.21. Tıp.....	114

3.2.22. Ticâret	115
3.2.23. Zekât.....	116
3.2.24. Zühd	120
4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	123
KAYNAKLAR	128
ÖZGEÇMİŞ	133

KISALTMALAR

- a.s.** : Aleyhisselâm
b. : bin, ibn (oğlu)
bt. : bint (kızı)
Bkz. : Bakınız
c.c : Celle Celâlühü
Çev. : Çeviren
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed. : Editör
h. : Hicri
H.z. : Hazreti
İSAM : İslam Araştırmaları Merkezi
Nşr. : Neşreden
ö. : Ölüm tarihi
Pbuh : (s.a.v)
r.a. : Radıyallâhu Anh
s.a.v. : Sallallâhu aleyhi vesellem
Thk. : Tahkik
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
Terc. : Tercüme
vb. : Ve benzeri
vd. : Ve diğerleri

1. GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu ve Önemi

Araştırmamızın konusu, Âsım b. Behdele'nin hayatı, *Kütüb-i Tis'a*'da rivayet etmiş olduğu merfû hadisleri tespit ederek, hadis ilimlerine göre sened ve metin yönünden değerlendirmektir.

Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele, mütevâtir kıraat imamlarından. İmam Âsım, Kur'ân ilimleriyle meşgul olanların âşina olduğu bir isimdir. Kur'ân'ı Kerîm tilâveti konusunda dünya müslümanlarının büyük çoğunluğunun tercih ettiği *Âsım Kıraati*'nin mimarıdır. Hz. Osman (r.a) döneminde Kûfe'ye resmî mushaf'ı okutmakla gönderilen Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den Hz. Ali (r.a)'nin kıraatini okumuştur. Buna ilaveten, Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'un kıraatini ise Zir b. Hubeyş'ten okumuştur. Âsım b. Behdele aynı zamanda hadis rivâyetinde de bulunmuş ve önemli râvilerden nakiller yapmıştır. Âsım b. Behdele'nin kıraat imamı olması hasebiyle günümüze kadar, gerek İslam âleminde, gerekse ülkemizde Kıraat İlmi açısından önemli çalışmalar yapılmış, halende yapılmaya da devam edilmektedir.

Özellikle ülkemizde Âsım b. Behdele ile alakalı yapılan bazı çalışmalarını aktardığımızda şu çalışmalar ön plana çıkmaktadır:

Âsım râvilerinden Hafs b. Süleyman ile Nâfi' râvilerinden Verş arasındaki ihtilafli okuyuşların mukâyesesi, Âsım'ın Hafs rivayetinin İslam dünyasının çoğunda yayılma nedenleri, Âsım Kıraatinin Hafs rivayetine göre Sekte'nin uygulanma nedeni, Nâfi' Kıraati İle Âsım Kıraati Arasındaki Nahiv Farklılıklarının Tahlil Edilmesi, Âsım Kıraatinin Senedi ve Şu'be-Hafs Rivayetlerinin Temellendirilmesi ve İmam Asım'ın Hayatı, Kıraatı ve Şahsiyeti.

Yapılan çalışmaların kıraat ilmi dâhilinde “Âsım-Hafs Rivâyeti” üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, Âsım b. Behdele'nin kıraat ilmindeki yeri ve önemi ile tanınırken onun hadis ilmi açısından değerini belirten bir çalışma bugüne kadar yapılmamıştır. Araştırmanın amacı, Âsım b. Behdele'nin tekrardan Sahîh okuyuşta otorite olduğunu veya mütevâtir kıraat İmamlarından birisi olduğunu ifade etmek değildir. Çalışmamızı diğer çalışmalardan farklı kılan yönü, Âsım b. Behdele'nin hadis ilmi açısından rivayetçi kimliğine vurgu yapmak, rivayet etmiş olduğu hadislerin

senedin müntehâsı açısından tasnîfini yapmak, rivayet edilen hadislerin karakteristik yapısını belirlemek ve son olarak Kur'ân kıraatiyle ilgili rivayetleri tespit etmektir. Araştırmamızın, hem bu alandaki boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacağını ve kıraat ilmiyle ilgilenenlere İmam Âsım hakkında yeni bir bakış açısı getireceğini düşünüyoruz.

1.2. Tezin Kaynakları

Araştırmamızda Âsım b. Behdele, hocaları ve öğrencileriyle alakalı bilgilere ulaşmak için Zehebî (ö. 748/1348) *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr* ve *Tezkiretü'l-huffâz*, Taşköprizâde Ahmed Efendî (ö. 968/1561) *Mevzûatü'l-ulûm*, Cezerî (ö. 833/1429) *Ğâyetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, İbn Sa'd (ö. 230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr* ve *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* adlı eserlerden faydalanılmıştır.

Hadislerin tahrîcinde ise câmi, sünen ve müsned türü kaynaklardan yararlanılmıştır. Yer yer hadis metinlerinin içerisinde geçen bazı kelimelerin açıklanması için, Mevlüt Sarı *el-Mevârid* ve Râgıb el-İsfahânî (ö. 5/11. yüzyılın ilk çeyreği) *el-Müfredât* isimli eserlere başvurulmuştur. Son olarak, rivayet tefsirleri arasında önemli bir yeri olan, İbn Kesîr (ö. 774/1373) *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm* ve Süyûtî (ö. 911/1505) *ed-Dürrü'l-Mensûr*, ayrıca kıraat farklılıklarıyla ilgili rivayet örnekleri sunan, Zemahşerî (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*, Ebussûd Efendî (ö. 982/1574) *İrşâdü'l-'akli's-selîm* gibi tefsir kaynaklarından da yararlanılmıştır.

1.3. Tezin Yöntemi

Çalışmamızda kaynak tarama yöntemi kullanılmıştır. Tezimizin konusunu oluşturan Âsım b. Behdele'nin rivâyet etmiş olduğu hadisler tespit edilip incelenmiş ve elde edilen bulgular hadis usûlü ilmi yöntem ve metodlarına göre değerlendirilmiştir. Araştırma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, araştırmanın önemi, araştırmanın yöntemi ve araştırmanın kaynaklarından bahsedilmiştir. Birinci bölümde Âsım b. Behdele'nin ailesi, hayatı, eğitim süreci, yaşadığı çevre ve yapmış olduğu faaliyetler tabakat ve ricâl kaynaklarından faydalanılarak işlenmiştir.

Âsım b. Behdele'nin rivayet etmiş olduğu hadislerin tahrîc ve tenkîdi ile alakalı bölümde ise;

a) Rivâyetlerinin yer aldığı kaynaklardan hadis tahrîci yapıp senedin ve metnin müntehâsı açısından değerlendirilmesi yapıp analiz edilmiştir.

b) Hadislerin konu başlıklarını belirleyip tekrardan mükerrer rivâyetlere değinmeden isnad zincirinde yer alan şeyhleri ve talebeleri cerh ve ta'dîl ilmine göre tenkîd edilmiştir.

,

BİRİNCİ BÖLÜM

2. ÂSİM b. BEHDELE'NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE YER ALDIĞI ÇALIŞMALAR

2.1. ASİM b. BEHDELE'NİN YAŞAMIŞ OLDUĞU ÇEVRE VE HAYATI

2.1.1. Âsım b. Behdele'nin Yaşadığı Çevrenin Sosyo-Kültürel Yapısı

İnsan sosyal bir varlıktır. Her ne kadar şahsî ihtiyaçlarını bireysel olarak karşılasa da kişisel gelişimini sağlayan dış etkenlerden bağımsız değildir. Buna bağlı kalarak, insanın fikir dünyasının müspet manada şekillenmesi için dış çevreye ihtiyacı vardır. Siyasî ve askerî olaylar, ilmî ve kültürel faaliyetler, sosyal ve ekonomik gelişmeler kişiye yön veren önemli dinamiklerdir. Çok sık olmasa da sistematik olarak bu yapı taşlarına bağlı kalan insan, nice toplumlara yön vermiş bazen de olumsuz yansımalarını ağır bir bedelle ödemiştir. Tarih bunun çeşitli örneklerini defaatle bizlere sunmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in vefatından sonra Ashâbı Kirâm, fetih ve iskân politikası doğrultusunda nice bölgeler ve şehirler fethetmiş, İslâm Medeniyetinin teşekkül etmesine büyük katkıda bulunmuşlardır. Özellikle yeni yerleşim yerlerine göç eden sahâbe ilim meşalelerini yakmış, sonradan gelen neslin yetişmesine vesile olmuştur. Hz. Ömer (r.a), hilâfetinin ilk yıllarında fetihlerin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için ordugâh şehirleri kurdu muştur. Bu şehirlerden birisi de, Hz. Ömer (r.a.)'in emriyle Sa'd b. Ebû Vakkâs tarafından kurulan (17/638) Kûfe şehridir. Kûfe'nin ismi konusunda farklı görüşler olsa da, arazi yapısından hareket ederek “yuvarlak kum tepesi”, “insanların toplandıkları yer” anlamlarını taşıyan Arapçadaki “Kûfe” kelimesinden geldiği ifade edilmiştir.¹ Hz. Ömer (r.a) ilk dönemde, Kûfe'ye Ammâr b. Yâsir b. Âmir b. el-Ansî (ö. 37/657)'yi emir, Abdullah b. Mes'ûd b. Gâfil b. Habîb el-Hüzeli (r.a.)'yi ise muallim olarak göndermiştir.²

Daha sonraki dönemlerde yeni şehir olarak inşâ edilen Kûfe'ye diğer şehirlerde olduğu gibi birçok sahâbî ve Arap kabileleri yerleşmiştir. Hz. Ömer (r.a.)'in son dönemleri ve Hz. Osman (r.a.)'ın ilk dönemlerinden itibaren şehir askerî kimliğinden sıyrılıp sivil bir yapıya bürünmüştür. Mezopotomya'nın yerlileri olan Hristiyan ve Yahudi Ârâmîler, Farslar, Bizanslılar ve Necranlılar gibi farklı etnik unsurlar Kûfe'ye yerleşip bir kültür mozaiği oluşturmuşlardır. Kültürel oluşumun değişkenlik bakımından katkısı olduğu

¹ Casim Avcı, “Kûfe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/399.

² Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî, *Kitâbü 'l-Tabakâti 'l-kebîr*, ed. Adnan Demircan. çev. Musa Kazım Yılmaz (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019), 3/291.

muhâkeme edilse de, Hz. Osman (r.a)'ın son dönemi ve Hz. Ali (r.a) dönemi ve Emevîler döneminde yaşanan siyasi ve askeri çekişmelerin sonuçları içtimâi bütünlük açısından menfî olmuştur. Netice olarak, Hz. Osman (r.a) ve Hz. Ali (r.a)'nin şehâdeti, Hz. Hasan (ö. 49/669)'nın Hz. Muâviye (r.a) ile olan halifelik mücadelesi, Hz. Hüseyin (ö. 61/680)'in şehâdeti, Hucr b. Adî (ö.51/671)'nin öldürülmesi, tevvâbûn hareketleri ve Muhtâr b. Ebî Ubeyd b. Mes'ûd es-Sekafî (ö. 67/687)'nin öldürülmesi öncesinde ve sonrasında tartışmasız odak merkezi Kûfe olmuştur.

İlmî ve kültürel yapıdan bahsedildiğinde, Hz. Ömer (r.a)'in talimatıyla Sa'd b. Ebu Vakkâs (r.a) tarafından Kûfe Mescidi inşâ edilmiştir. Bu yapı bir ibadethane olmasının yanında, İslâmî ilimler açısından çekim merkezi olmuştur. Bunun nedeni ise, başta İbn Mes'ûd (r.a) olmak üzere birçok sahâbe Kûfe'yi yurt edinmiştir. Buna bağlı olarak sahâbe döneminden itibaren mescitte tefsir, hadis, tarih, dil, fıkıh ve kırâat gibi ilimlerin ders halkaları kurulmuş ve bu halkalardan birçok âlim yetişmiştir.³

Tefsir ilminde Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713), İbrâhîm en-Nehaî (ö. 96/714), hadis ilminde Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Vekî' b. Cerrâh (ö. 197/812), fıkıh ilminde İbn Ebî Leylâ (ö. 148/765), Hammâd b. Ebî Süleyman (ö. 120/738) ve talebesi Ebû Hanîfe (ö. 150/767), meşhur kıraat imamları veya râvilerinden Âsım b. Behdele (ö. 127/745), râvileri Hafs b. Süleyman (ö. 180/796) ve Ebû Bekir b. Ayyâş (ö. 193/809), lugat ve nahiv ilminde ise, Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822), Mütenebbî (ö. 354/965) gibi ilim adamları mescitteki ilim halkalarında yetişmişlerdir.

Kûfe mescîdinin bir özelliği ise yanına bir pazar kurulmasıdır. Bu pazarın ismi Künâse'dir. İlk dönemlerde pazar canlı değildi fakat şehrin demografik yapısı değişmeye başlayınca, bu ticaret merkezi yavaş yavaş hareketlenmeye başladı. Bu yapıyla ilgili söylenebilecek en önemli husus, ticârî faaliyetlerin yanı sıra ilmî münâzaraların yapıldığı, şiir okumaları ve mûsiki aktivitelerinin yürütüldüğü bir kültür merkezi olmasıdır.⁴ Âsım b. Behdele, ilmî anlamda böylesine faydalı bir ortamda yetişmiş ve Kûfe'nin en seçkin âlimleri arasında yerini almıştır. Özellikle Kûfe'de, kıraat konusunda otorite olmuştur. Bunun yanında hadis rivayetinde önemli bir yeri olduğu muhaddisler tarafından da belirtilmiştir.

³ Avcı, "Kûfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 26/344.

⁴ Mehmet Mahfuz Söylemez, *Kûfe'nin Siyasi Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 16-17.

2.1.2. Hayatı

Kırâat-i Seb‘a imamlarından biri olan Âsım b. Behdele’nin tam ismi Ebû Bekr Âsım b. Ebi’n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî’dir.⁵ Benî Cezîme b. Mâlik b. Nasr b. Ku‘ayn b. Esed’in mevlâsıdır. Künyesi ise, Ebû Bekir’dir.⁶ Doğum tarihiyle ilgili farklı rivayetler olsa da kabul görüşe göre, Hz. Muâviye (r.a) döneminde (661-680) Kûfe’de doğmuştur. Babasının adı, Behdele’dir.⁷ Diğer bir rivayete göre babasının adı Abdullah’tır.⁸ Başka bir rivayete göre Behdele annesinin ismidir.⁹ Âsım b. Behdele kaynakların vermiş olduğu bilgiye göre, Emevîler (661-750) Dönemi’nin büyük bir çoğunluğuna tanık olmuştur.

Gençlik yıllarında muhtemelen buğday ticareti veya ölen insanlara ilaç ve güzel koku sürme işiyle meşgul olduğu için “hannât” olarak tanınmıştır. Hannât; “Ölü üzerine kâfur ve güzel kokular saçan, mumya ile bezeyen kimse”, Hânit ise; “Buğday sahibi ve buğdayı çok olan kişi” manalarına gelmektedir.¹⁰ Doğuştan kör olduğu ifade edilse de, çocukluk yıllarından itibaren ilimle meşgul olması ve gençliğinde ticarî faaliyetlerde bulunmasından dolayı, doğuştan a’mâ olmadığı anlaşılmaktadır.

Âsım b. Behdele siyasî yönden Hz. Osman (r.a) taraftarı olarak bilinmektedir. Kendisine “ **Hız. Peygamber (s.a.v), Hız. Ebû Bekir (r.a) ve Hız. Ömer (r.a)’den sonra bu ümmetin en hayırlısı kimdir?**” sorusu sorulduğunda, “**Hız.Peygamber (s.a.v)’den sonra nefsinı tezkiye etme konusunda en faziletli kişi Hız. Osman (r.a)’dır ve ben de ondanım**” cevabını vermiştir.¹¹ Muâviye b. Ebî Süfyân’ın (ö. 41/661) ölümünü takip eden yıllardan itibaren, son Emevî Halifesi (Mervan b. Muhammed) II. Mervan (127/744)’ın hilâfetine kadar yaşamıştır. 80 yıllık hayatının tamamını Kûfe’de geçirmiştir. Sadece Basra’ya gittiği vâkî olmuştur. Basra’da Kırâat-i Aşere imamlarından Ebû Muhammed Ya‘kûb b. İshâk b. Zeyd b. Abdillâh el-Hadramî (ö. 205/821)’nin hocası Sellâm b. Süleyman (ö. 171/787)’ı okutmuştur.¹²

⁵ Bekir Sarı, “Âsım b. Behdele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/475.

⁶ İbn Sa’d, *Kitâbü’l-Tabakât*, 8/440.

⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Ma’rifetü’l-kurrâ’i’l-kibâr*, thk. Tayyar Altıkulaç (İstanbul: İSAM, 1416/1995), 1/204.

⁸ Ebû’l-Hayr Şemsüddîn İbnü’l Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye fî tabakâti’l-kurrâ’*, nşr. Gotthelf Bergstrasser (Kahire: Mektebeti İbn Teymiyye, 1351/1934), 1/347.

⁹ Taşkoprizâde Ahmed Efendi, *Mevzûatü’l-Ulûm*, çev. Kemâleddîn Mehmet Efendi (İstanbul: İkdâm Matbaası, 1313/1895), 1/480.

¹⁰ Mevlüt Sarı, *el-Mevârid* (İstanbul: İpek Yayınları, 1984), 351.

¹¹ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ’*, 1/209.

¹² Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ’*, 1/277.

İmam Âsım, özellikle kendi yaşamış olduğu coğrafyada yaşanan siyâsî iç çekişmelere, dâhilî karışıklıklara ve meydana gelen savaflara şâhitlik etmiş ve bu gelişmelerin gölgesinden uzak durmaya çalışmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'e yapmış olduğu hizmetlerle ve yürütmüş olduğu ilmî faaliyetlerle sürekli ön planda bulunması, bu durumun en açık göstergesi olmuştur. Âsım b. Behdele'nin, 127/745 yılının sonlarına doğru Kûfe'de vefat ettiği sanılmaktadır.¹³ Hatta Cezerî, 128/746 veya 129/747 yıllarında Şam'da vefat ettiğini ve oraya defnedildiğini rivayet etmiştir.¹⁴

2.2. ÂSİM b. BEHDELE'NİN EĞİTİM HAYATI

2.2.1. Eğitim Süreci

Âsım b. Behdele küçük yaşlardan itibaren başladığı eğitim hayatını, son nefesini verene kadar devam ettirmiştir. Hocası Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin ilim halkasına çocuk yaşlarda katılmış ve arz yoluyla kendisinden Hz. Ali (r.a)'nin kıraatini almıştır.

Âsım'ın birinci hocasının Sülemî olduğunu şu ifadesinden tespit ediyoruz: **“Bana hiçbir kimse Kur'ân okutmadı sadece Ebû Abdurrahman es-Sülemî okuttu”**.¹⁵ Yine Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'un kıraatini de Zir b. Hubeyş'ten okumuştur. Sülemî'nin ders halkasından ayrıldıktan sonra, dersini tekrardan Zir b. Hubeyş'e arz etmiş ve hocalarına hiçbir şekilde muhalefet etmediğini belirtmiştir.¹⁶

Âsım b. Behdele gençlik dönemlerinde yine aynı özveri ve gayretle ilim tahsiline devam etmiştir. Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795)'nin İmam Âsım'dan naklettiği bir rivayette şöyle demiştir: **“Biz yirmi yaşına yaklaşmış gençlerken, ilim için Ebû Abdurrahman es-Sülemî'ye gelirdik”**.¹⁷ Kıraat ilmi'nin yanında, hadis, tefsir, fıkıh, akâid ve nahiv ilimleriyle de yakından ilgilenmiş, Kûfe mescidinde kurulan birçok ilim halkasının müdâvimi olmuştur.

Hassân er-Rib'î el-Bekrî (ö. [?]), Ebû Rimse Rifâa b. Yesribî (ö. [?]), Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî (ö. 82/701), Mus'ab b. Sa'd b. Ebû Vakkâs (ö. 103/718), Ebû Sâlih Zekvân b. Abdillâh et-Teymî (ö. 101/719-20), Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl b. Abdillâh el-Hemdânî eş-Şa'bî (ö. 104/722), Müseyyeb b. Râfi' (ö. 105/723), Ebû's-Salt Zâide b. Kudâme es-Sekafî (ö. 161/777) gibi ma'rûf râvilerden hadis rivayet etmiştir. Âsım b.

¹³ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/209.

¹⁴ Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, 1/348.

¹⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/209.

¹⁶ Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, 1/347.

¹⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/207.

Behdele'den, Hammâd b. Zeyd (öl. 179/795), Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş (ö. 193/809), Hammâd b. Seleme (ö. 167/784), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770) gibi önemli âlimler de hadis almışlardır.

2.2.2. İlmî Kişiliği

Âsım b. Behdele, yaşamış olduğu dönemde âlimlerin kendisinden övgüyle bahsettiği bir şahsiyettir. Tabakat kitaplarında belirtildiği gibi İmam Âsım üçüncü tabakadandır.¹⁸

İmam Âsım, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sohbetinde buldukları ifade edilen Hâris b. Hassân er-Ribî el-Bekrî (ö.[?]) ve Ebû Rimse Rifâa b. Yesribî (ö. [?])'ye küçük yaşlarda yetişmiş ve onlardan hadis rivayetinde bulunduğu için tâbîinden sayılmıştır.¹⁹

Âsım b. Behdele, üstadı Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'nin vefatından sonra Kûfe'de Reîsülkurrâ olmuştur.²⁰ Hatta İbn Mâce (ö. 273/887)'nin Sünen'inde geçen bir rivayet bu görevi hak ettiğini destekler mahiyettedir. Sa'd b. Ebû Vakkâs (r.a)'ın rivayetine göre, Resûlüllah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: **“Sizin en hayırlılarınız Kuran'ı öğrenenler ve öğretenlerdir.”** İbn Mâce, senedddeki râvi (Âsım b. Behdele) dedi ki: **“Bana hadisi rivayet eden zat (Mus'ab b. Sa'd) elimi tuttu ve beni bu oturduğum Kur'ân öğretme mevkiine (meclisinin başına) oturttu, Kur'ân okutuyorum.”** Sünen sahibi: **“Çünkü Âsım, kendi zamanının kurrâsıydı.”** demiştir.²¹ İmam Âsım, bu görevini layığıyla vefatına kadar sürdürmüştür. Kur'ân-ı Kerîm'i tahrîr ve tecvîd konusunda itkân sahibi olmuştur.²² İmam Âsım'ın fasih bir konuşması vardı bu konuda Hasan b. Sâlih: **“Onun gibi daha fasih konuşanı görmedim”**, Kûfeli hadis ve kıraat âlimi Ebû İshak es-Sebî (ö. 127/745): **“Âsım'dan daha iyi (güzel sesle) Kur'ân okuyanını görmedim”**, meşhur râvilerinden ikincisi olan Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş: **“Âsım insanların en hayırlısıydı, öyle bir Kur'ân okurdu ki, o (Kur'an) sanki gırtlığında akıyordu”** ifadelerini kullanmıştır.²³

Âsım'ın b. Behdele'nin râvileri, gerek Kur'ân tilavetlerinde gerekse ders esnasında bir harf bile atlamadığını, Kur'ân kendisine arz edilince parmaklarıyla ayetleri saydığını ve namazda da ayetleri saydığını rivayet etmiştir.²⁴ Bu gibi örneklerden anlıyoruz ki, Âsım

¹⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/207.

¹⁹ Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-Ulûm*, 1/482; Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, 1/347.

²⁰ Reîsülkurrâ, kıraat ilminde icâzeti olanların şeyhi veya reisi manasında kullanılır.

²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), “Mukaddime”, 16.

²² Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-Ulûm*, 1/480.

²³ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/205.

²⁴ Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, 1/347.

eğitim ve öğretim faaliyetlerinde çok titiz davranmıştır. Sadece öğrencilerine değil, çarşı-pazar esnafına da tâlim konusunda aynı şekilde dikkatli davranmıştır.

Hocası Sülemî'nin, çarşı esnafına yönelik yürütmüş olduğu Kur'ân-ı Kerîm öğretim etkinliğini devam ettirmiştir. Halka yönelik uygulanan yaygın eğitimin gerçekleştirildiği yer ise, Kûfe mescidinin etrafına kurulmuş bulunan Künâse çarşısıdır. İmam Âsım, işlerinde geri kalmamaları için çarşı halkına öğrencilerinden önce Kur'ân eğitimi vermiştir.²⁵

İmam Âsım, çok alçak gönüllü bir şahsiyettir. Son zamanlarında gözlerinden rahatsız olmuştur. Bu duruma rağmen, öğrencileri bir sebepten dolayı derse gelmediklerinde veya hastalandıklarında evlerine gider ve evlerinde derslerini dinlemiştir.²⁶ İbadetine çok düşkün bir kimse olup Kur'ân tilavetine çok önem vermiştir. Son anında bile Kur'ân tilâvetinden vazgeçmediği rivayet edilmiştir.²⁷ İmam Âsım'ın hayatında önemli yeri olan hocalarından, öğrencilerinden ve yapmış olduğu çalışmalardan bahsederek birinci bölüm tamamlanacaktır.

2.3. HOCALARI

Kûfe'nin kârisi Âsım b. Behdele'nin kıraat ilminde hüccet olması, bunun yanında hadis rivayetinde bulunması ve diğer ilimlerde de belirli bir seviyeye ulaşmasında, kuşkusuz hocalarının etkisi göz ardı edilemez. Âsım'ın hocaları arasında şu isimleri sayabiliriz;

2.3.1. Ebû Abdurrahmân Abdullâh b. Habîb b. Rubeyyia es-Sülemî

Adı Abdullah b. Habîb'dir.²⁸ Hz. Peygamber (s.a.v)'in vefatından önce doğduğu, babasının sahâbi olduğu ve kendisinin Kûfeli tâbiîlerin ikinci tabakasında yer aldığı belirtilmektedir.²⁹ Sülemî, Kur'ân'ı Hz. Osman (r.a)'dan okumuştur. Ancak ilerleyen zamanlarda Hz. Osman (r.a), ders tâlimi hususunda kendisine zaman ayıramamış ve Sülemî'yi Hz. Zeyd (r.a)'e yönlendirmiştir. Zeyd b. Sâbit'e 13 yıl Kur'ân'ı ezberden arz yoluyla okumuştur. Hz. Ali (r.a), Übey b. Kâ'b (ö. 33/654), Abdullah b. Mes'ûd (r.a) gibi Kur'ân'a hizmet etmiş ve kıraat ilminin temellerini atmış sahâbelerden ders almıştır.³⁰ Bir rivayette ise, kıraat ilmini sadece Hz. Ali (r.a)'den aldığını kendisi ifade

²⁵ Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, 1/347.

²⁶ Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, 1/347.

²⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/209.

²⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/280.

²⁹ Muhsin Demirci, "Ebû Abdurrahman es-Sülemî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/87.

³⁰ Demirci, "Ebû Abdurrahman es-Sülemî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 10/87.

etmiştir.³¹ Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Sülemî, Âsım'ı kıraat ilmi üzere yetiştirirken Ali b. Ebû Talib'in kıraati üzerine okutmuştur. Abdurrahmân es-Sülemî, özellikle Kur'ân'ın çoğaltılması (istinsah) sonrası Hz. Osman (r.a) tarafından Kûfe'de, Kur'ân nüshalarını tek mushaf (mesâhif-i Osmâniyye) üzere okutmakla görevlendirilmiştir. Hz. Osman (r.a) döneminde yapılan bu çalışmanın amacı, Kur'ân'ı Kerîm'in kıraâtı konusunda farklılıkları ortadan kaldırmak ve müslümanların tek mushaf üzerine birleşmesini sağlamaktır.³²

Abdurrahmân es-Sülemî Kûfe mescidinde (Mescid-i A'zam) 40 yıl boyunca imamlık yapmış ve aynı zamanda hiçbir ücret almadan tecvid dersleri vermiştir. İlim halkaları oluşturup yeri geldiğinde fikhî konularda hüküm vermiştir.³³ Sülemî'nin bu kadar özverili olmasının nedeni, Hz.Peygamber (s.a.v)'in **“Sizin en hayırlılarınız Kur'ân'ı öğreten ve öğrenenlerinizdir”**.³⁴ hadisinden aldığı manevî gıdadır. Bunun neticesinde kendisini kıraat meclisinin içerisinde bulmuştur.

Sülemî'nin Hz. Osman (r.a) tarafından Kûfe'ye gönderilmesi kendisi için olumlu sonuçlar doğurmuştur. Çünkü burada, Abdullah b. Mes'ûd (r.a), Ammar b. Yâsir (r.a), Muğîre b. Şu'be (ö. 50/670), Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662-63) ve Ebû Hüreyre (ö. 58/678) gibi sahâbelerle görüşmüş ve bu süre içerisinde onlardan hadis dinlemiş ve onların ilimlerinden faydalanmıştır. Her ne kadar kaynaklar, Sülemî'nin İbn Mes'ûd'dan kıraat okumadığını belirtse de ihtimal odur ki, Kûfe mektebinin kurucusu olan ve bu şehre özellikle kıraat ilmi'nin yayılması için liderlik eden bir sahâbeyle muhakkak bir bilgi alışverişinde bulunmuştur.³⁵

Abdurrahman es-Sülemî, Kûfe'nin ilk reîsülkurrâsı ve mukrîsi olmuştur.³⁶ İmam Sülemî, reîsülkurrâlık vazifesini kâmil manada yürütmüştür. Hatta çarşı esnafına yönelik eğitim-öğretim faaliyetini başlatan bizzat kendisi olmuştur. Bunun nedeni, Kur'ân ilimleriyle uğraşanlar sadece ilim ehli olmamış halk da bu meseleye önem vermiştir. Sonuçta, bu zorlu görevi Ebû Abdurrahmân es-Sülemî üstlenmiş ve bu konuda başarılı olmuştur. Kendisinden sonra öğrencisi Âsım b. Behdele, hocasının emanetine sahip çıkmış ve bu faziletli görevi sekteye uğratmadan devam ettirmiştir.

³¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/280.

³² Mehmet Emin Maşalı, *Kur'ân'ın Metin Yapısı* (Ankara: OTTO Yayınları, 2015), 73.

³³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/281.

³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), 6/108.

³⁵ Demirci, “Ebû Abdurrahmân es-Sülemî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 10/87.

³⁶ Zehebî, *Ma'rifetu'l-kurrâ'*, 1/147.

Âsım b. Behdele, Yahya b. Vessâb (ö.103/721), Şa'bî (ö. 104/722), Atâ b. Sâib (ö. 136/753), Hz. Peygamber (s.a.v)'in torunları Hz. Hasan (r.a) ve Hz. Hüseyin (r.a) meşhur öğrencileri arasındadır.³⁷ Abdurrahmân es-Sülemî'nin rivayet etmiş olduğu hadisler Kütüb-i Sitte'de geçmektedir. Rivayet etmiş olduğu hadislerin sahâbe râvisi, çoğunlukla Hz. Ali (r.a) ve Hz. Osman (r.a)'dır. Dolayısıyla kıraatte hüccet, hadis ilminde ise sikadır.³⁸ Ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybeden Sülemî, 73/692 yılında Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/705)'ın halifelik döneminde ve Bişr b. Mervân (ö. 75/694)'ın valiliği zamanında Kûfe'de vefat etmiştir.³⁹

2.3.2. Ebû Meryem Zir b. Hubeys

Hicretten 39 veya 40 yıl önce (Milâdî 583 veya 584) Kûfe'de doğmuştur. Benî Esed b. Huzeyme'ye mensup olup Benî Gâdire ailesinden olduğu ve künyesinin Ebû Meryem olduğu rivayet edilmiştir.⁴⁰ Başka bir rivayette künyesinin Ebû Mutarrıf olduğu da söylenmiştir.⁴¹ Hz.Peygamber (s.a.v)'i görmediği için muhadram tâbiilerden sayılmıştır.

Zir b. Hubeys, Hz. Osman (r.a), Hz. Ali (r.a), Übey b. Kâ'b (r.a) ve Abdullah b. Mes'ûd (r.a) ve Zeyd b. Sâbit (r.a)'ten Kur'ân ve kıraat ilimlerini öğrenmiş ve daha çok bu ilimlerle meşgul olmuştur. Zir b. Hubeys'in Kûfe Mescidindeki Kur'ân ve kıraat ilimleri ders halkasına Ebû İshak eş-Şeybânî (ö. 138/755), A'meş, Yahyâ b. Vessâb ve meşhur râvisi Âsım b. Behdele gibi kıraat âlimleri katılmış, Zir b. Hubeys'in ilimlerinden istifade etmişlerdir.⁴² Yine belirtmek gerekirse Zir, İbn Mes'ûd'un okuyuşunu arz yoluyla râvisi Âsım'a öğretmiştir.

Muhaddisler Zir'in çok hadis rivayet ettiğini ve sika bir râvi olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda, özellikle Kûfe'den Medine'ye giden bir heyete katılıp seyahat etmesi ve sahâbelerle görüşmek istemesi onun hadis ilmine olan hassasiyetini ve samimiyyetini göstermektedir.⁴³

Hz. Ömer (r.a), Hz. Osman (r.a), Hz. Ali (r.a), Hz. Aişe (ö. 58/678), İbn Mes'ûd (r.a), Übey b. Kâ'b (r.a), Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652) ve Huzeyfe b. el-Yemân (ö. 36/656) ile görüşmüş ve onlardan hadis rivayetinde bulunmuştur. Minhâl b. Amr (ö. [?]), Abde b. Ebû Lübâbe el-Esedî (ö. [?]), İsmail b. Ebû Hâlid (ö. 98/716), Adî b. Sâbit

³⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/147.

³⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/151.

³⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/148.

⁴⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/209.

⁴¹ Taşköprüzâde, *Mevzüâtü'l-Ulûm*, 1/463.

⁴² Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/144.

⁴³ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/145.

(ö. 116/734), Ebû İshak eş-Şeybânî ve meşhur râvilerinden Âsım b. Behdele kendisinden hadis nakletmişlerdir.⁴⁴ Bu verilerden yola çıkarak, Zir b. Hubeyş Mescid-i ‘Azam’da bir hadis halkası da oluşturmuştur.

Zir b. Hubeyş’in hadis halkasında, hadis rivayeti konusunda dikkat çeken isim Âsım b. Behdele’dir. Aynı bağlamda Âsım’ın rivayetlerinin geneli Zir’den gelmektedir. Buna dayanarak aynı şekilde, Zir’in de İbn Mes’ûd (r.a)’un hadis halkasında ön plana çıkan isimlerden olduğunu ve onun ashâbından olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Zir, öğrencisi Âsım’a İbn Mes’ûd’un okuyuşunun aktarmasının yanında (kıraat) hadis rivayetinde de bulunmuştur. Hadis-kıraat ilmi açısından bu ilişki çok önemlidir. Âsım b. Behdele’nin hocası Sülemî’nin dersinden sonra, diğer hocası Zir’in ders halkasına katılması ve Âsım’ın özellikle kendisinden hadis rivayetinde faydalandığı kaynaklarda görülmektedir.⁴⁵ Araştırmalarımız bizi bu yöne sevk etmektedir.

Zir b. Hubeyş’in nahiv ilmi konusunda donanımlı olduğu, hatta Abdullah b. Mes’ûd’un Arapça dili ile ilgili kendisine sorular sorup istişareler yaptığı, öğrencisi Âsım tarafından rivayet edilmiştir.⁴⁶ Ayrıca Kur’ân okuyuşunun gayet güzel olduğu ve sesinin bir benzeri olmadığı nakledilmiştir.⁴⁷ Siyasî görüş olarak Hz. Ali (r.a) taraftarı olduğu ifade edilmiş ve bu tutumunu ilmî ortamlara kesinlikle yansıtmamıştır. Yeri ve zamanı geldiğinde Halife Abdülmelik b. Mervân’a nasihat içerikli mektuplar yazmayı ihmal etmemiştir.⁴⁸

Zir b. Hubeyş ilerleyen yaşına rağmen hiçbir zaman ilmî çalışmalardan geri durmamıştır. Askerî ve siyasî gelişmeleri takip etmiş ve tarafını belirtmekten çekinmemiştir. Son zamanlarında yaşının ilerlemesi nedeniyle hasta olduğu, ellerinin ve çenesinin titrediği rivayet edilmiştir.⁴⁹ Hicrî 82 yılında 120 veya 122 yaşında Haccâc (ö. 95/714) ile ona isyan eden İbnü’l-Eş’as (ö. 85/704) arasında yapılan savaşta (Deyrülcemâcim)⁵⁰ vefat etmiştir.⁵¹

⁴⁴ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ*, 1/144.

⁴⁵ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ*, 1/207.

⁴⁶ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ*, 1/144.

⁴⁷ Zehebî, 1/144.

⁴⁸ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ*, 1/145.

⁴⁹ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakât*, 8/210.

⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. Nuri Ünlü, “Deyrülcemâcim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/270.

⁵¹ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ*, 1/145.

2.3.3. Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî

İsmi Şakîk b. Seleme el-Esedî'dir. Nübüvvetin ilk yıllarında 10'lu yaşlarda olduğu ve 100 küsur yaşında vefat ettiği rivayet edilir.⁵² Vâil'in Hz. Peygamber (s.a.v)'in dönemine yetiştiği fakat onu göremediği kaynaklarda belirtilir. Bundan dolayı Ebû Vâil de muhadramûndan sayılmıştır.

Ebû Vâil, İbn Mes'ûd'(r.a)'un önemli râvilerindedir. Bunun yanında, Hz. Ömer (r.a), Hz. Ali (r.a), Üsâme b. Zeyd (ö. 54/674), İbn Abbâs (ö. 68/687-88) gibi sahâbelerden hadis rivayetinde bulunmuştur. Ayrıca, Mesrûk (ö. 63/683), Amr b. Şurahbîl (ö. 63/683), Selmân b. Rebîa (ö. 32/652-53), Yesâr b. Nümeyre ([?]) Kürdûs ([?]) gibi tâbîinden rivayette bulunmuştur.⁵³ Ebû Vâil çok hadis rivayet eden sika bir kimsedir.

Ebû Vâil'in Kûfe'nin en önemli simalarından biri olmasının sebebi Abdullah b. Mes'ûd başta olmak üzere birçok sahâbenin ilminden yararlanmasıdır. Birçok önemli şahsiyetin yetişmesinde emeği olan İbn Mes'ud'un, Ebû Vâil üzerindeki etkisi göz ardı edilemez.

Âsım b. Behdele Kûfe mescidinde Ebû Vâil'in hadis halkasında bulunmuştur. Ebû Vâil, öğrencisi Âsım'ı hadis ilminde yetiştirmiştir. Sahâbe'nin eğitiminden geçen tâbîin âlimlerinin öğrencileriyle olan ilişkisi İbn Sa'd güzel bir örnek vererek, Âsım herhangi bir seferden dönüp hocasının yanına uğradığında Ebû Vâil'in elini öptüğünü rivayet etmiştir.⁵⁴ İmam Âsım'ın en çok hadis rivayet ettiği tâbîin (Muhadramûn) âlimleri, Ebû Vâil ve Zir'dir. Bu iki râvinin ortak özelliği ise, rivayet ettiği hadislerin sahâbe râvisi çoğunlukla Abdullah b. Mes'ûd (r.a) olmasıdır. Ebû Vâil'in isnad zincirinde iki ismi, **(Ebû Vâil-Şakîk b. Seleme)** sıklıkla yer almaktadır. Ebû Vâil, Haccâc'ın valiliği zamanında 82/701 yılında 100 yaşında vefat etti.⁵⁵ Sonuç olarak, Âsım b. Behdele Kûfe'nin münbit ilmî havasını teneffüs ederek birçok tâbîin âliminden hadis rivayet etmiştir. Kütüb-i Tis'a'da ve diğer kaynaklarda Zir b. Hubeyş ve Ebû Vâil'in dışında çoğunlukla hadis dinlediği şeyhlerini belirtecek olursak; Hadis hâfızı ve tâbîin Ebû Sâlih Zekvân b. Abdillâh et-Teymî⁵⁶ (ö. 101/719-20), Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın oğlu Mus'ab b. Sa'd, makbûl râvilerden Sevâ el-Huzâî (ö. [?]), Ebû Rezîn Mes'ûd b. Mâlik el-Esedî (ö. 85/704) ve Müseyyeb b. Râfi' el-Esedî (ö. 105/723)'dir.

⁵² Erdinç Ahathî, "Şakîk b. Seleme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/306.

⁵³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/207.

⁵⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/440.

⁵⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/200.

⁵⁶ Râvinin künyesi "Zekvân" veya "Semman" olarak kullanılmıştır. Semman, yağ tüccarı anlamına gelmektedir.

2.4. ÖĞRENCİLERİ

Âsım b. Behdele birçok ilim adamının yetişmesine vesile olmuştur. Meşhûr talabeleri arasında şu isimler sayılabilir;

2.4.1. Hafs b. Süleymân

Hafs, Kırâat-i Seb'a İmamlarından Âsım b. Behdele'nin en önemli öğrencisidir. Aynı zamanda Hafs, Âsım'ın üvey oğludur.⁵⁷ Hicrî 90/709 yılında ve Kûfe'ye bağlı Ğâdiriye köyünde doğduğu rivayet edilir.⁵⁸ Hafs b. Ebû Dâvûd (ö. 180/796), Hufays veya Bezzâz (Kumaş tüccarı-manifaturacı) künyesiyle anılmıştır.⁵⁹ Hocası ve manevî babası Âsım'ın terbiyesinde yetişmiştir. Hafs b. Süleymân Kur'ân ve kıraat ilimlerini, özellikle es-Sülemî kanalıyla Hz. Ali (r.a)'nin okuyuşunu arz ve semâ usûlü ile Âsım'dan öğrenmiştir. Birçok kez üstadı Âsım'a Kur'ân'ı ezberden arz etmiştir.⁶⁰ Bağdat ve Mekkeye ilim yolculukları yapmış ve bu bölgelerde Âsım'ın kıraatini okutmuştur.⁶¹ Buna bağlı olarak, Âsım kıraatinin yaygınlaşmasını ve tanınmasını sağlamıştır. Âsım'ın Hafs rivayetinin güvenilirliği ve sağlamlılığı otoritelerce kabul edilmiştir. Hafs'ın, hıfzının Âsım'ın diğer meşhur râvisi Ebû Bekir b. Ayyâş'tan daha kavî olduğu kaynaklarda belirtilmiştir.⁶²

Hafs b. Süleymân'ın rivayet etmiş olduğu hadisler Tirmizî (ö. 279/892) ve İbn Mâce (ö. 273/887)'nin Sünen'lerinde geçmektedir. Meçhul râvilerden Kesîr b. Zâzân en-Nehâî, sika bir râvi olan Heysem b. Ebu Heysem es-Sayrafî, Hadis hâfızı Simâk b. Harb (ö. 123/741), Kûfeli kıraat âlimi Ebû İshâk es-Sebîî ve Ebû İshak eş-Şeybânî gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir. Ayrıca Kırâat-i Seb'a İmamı İbn Âmir'in iki râvisinden biri ve aynı zamanda muhaddis olan Hişâm b. Ammâr (ö. 245/859 [?]), Ubeyd b. Sabbâh (ö. [?]), sika ve hâfız Ebû Hasan Ali b. Hucr es-Sa'dî (ö. 244/858), Bağdatın fakihlerinden Ebû Osman Amr b. Muhammed en-Nâkîd (ö. 232/846) gibi âlimler kendisinden hadis nakletmiştir.⁶³ Hadis rivayetiyle ilgili Cerh ve Ta'dîl Âlimleri, Hafs'ın kıraat ilmindeki güvenilirliğinin hadis ilminde aynı yönde olmadığını

⁵⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/287.

⁵⁸ Zehebî, 1/287.

⁵⁹ Zehebî, 1/287.

⁶⁰ Semâ, kıraat ilminde hocanın talebesini dinlemesiyle meydana gelen ders usûlüdür. Geniş bilgi için bkz. Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâat-i Aşere* (Ankara: DİB Yayınları, 2018), 40.

⁶¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/289.

⁶² Zehebî, 1/289.

⁶³ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/288.

belirtmişlerdir. İmam Buhârî (ö. 256/870) Hafs'ın rivayet ettiği hadislerin terkedilmesi gerektiğini, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) rivayet ettiği hadislerinin bir sorun teşkil etmediğini, Kûfe'nin yetiştirdiği önemli muhaddislerden biri olan Sâlih Cezere (ö. 293/906) Hafs'ın hadislerinin yazılmaması îcâb ettiğini, Hadis hâfızı ve münekkidi olan İbn Adî (ö. 365/976) genel olarak rivayetlerinin muhafaza edilmediğini, Basralı muhaddis ve fakih Zekeriyâ b. Yahyâ es-Sâcî (ö. 307/920) ise Hafs'ın hadis rivayetinde yalancılıkla itham edildiğini söylemiştir.⁶⁴ Hafs'ın bu yönünü en ağır eleştiren kişilerin başında Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848) gelmiştir. Kendisinin kıraatteki üstünlüğünü kabul etmiş fakat hadis alanında “kezzâb” olduğunu ifade etmiştir.⁶⁵ İmam Zehebî (ö. 748/1348), Hafs'ın kıraat ilminde delil, hadis rivayetinde ise zayıf olup yetersiz kaldığını, ancak kişilik ve edep açısından sâlih bir kimse olduğunu söylemiştir.⁶⁶

Hafs b. Süleymân'ın hocası Âsım b. Behdele'den çok fazla hadis rivayeti bulunmamaktadır. Hafs, Âsım'ın vefatından sonra devralmış olduğu reîsülkurrâlık vazifesini devam ettirmiş ve Kûfe'nin mukrîsi olmuştur. 90 yaşında, 180/796 yılında vefat etmiştir. Günümüze kadar ulaşmış bir eseri bulunmamaktadır. Ancak, Hafs'ın Âsım'dan rivayet etmiş ve yazmış olduğu eserlerin bir kısmı *el-Fihrisü's-şâmil*'de gösterilmiştir.⁶⁷

2.4.2. Ebû Bekir b. Ayyâş

95/713 yılında doğdu. Vâsıl b. Ahdeb'in mevlâsı olduğundan dolayı el-Esedî künyesiyle anılmıştır. Ayrıca buğday ticareti ile meşgul olduğu için “hannât” lakabıyla da isimlendirilmiştir.⁶⁸

Kıraati sadece Âsım b. Behdele'den okumuştur. Bundan dolayı Hafs'la birlikte hocalarının vazgeçilmez öğrencilerinden olmuştur. Âsım kıraati üzerine üç defa hatim yapmış ve 70 yıl bu okuyuş üzerine devam etmiştir.⁶⁹ Özellikle Âsım kıraatinin Kûfe, Bağdat, Mekke, Şam, Basra gibi ilim merkezlerinde hem okunmasına hem de tanınmasına öncülük etmiştir. Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş, hocası Âsım'dan ayrıca hadis de rivayet etmiştir. Şu'be'nin, Âsım'ın diğer râvisi Hafs'tan hadis rivayeti daha fazladır.

⁶⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/288.

⁶⁵ Tayyar Altıkulaç, “Hafs b. Süleymân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/119.

⁶⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/289.

⁶⁷ Altıkulaç, “Hafs b. Süleymân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 5/119.

⁶⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/280.

⁶⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/286.

Kıraat ilminde, İbn Mes'ûd (r.a) tarihinin Ayyâş'a kadar olan dizilişini hadis rivayetinde de görmek mümkündür. Bu sebeple, kıraatte Âsım'ın râvisi olduğu kadar hadis rivayetinde râvisi olarak değerlendirilmesi isabetli olacaktır. Âsım'ın rivayet etmiş olduğu hadislerin çoğunluğunda râvisi olarak yer alması bunu doğrulamaktadır.

Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş, Yahyâ el-Uleymî, Ebû Yûsuf el-A'sâ, Abdülhamid b. Sâlih el-Bürümî, Hafs ed-Dûrî (ö. 248/862) ve Abdillâh el-Kisâî (ö. 189/805) başta olmak üzere pek çok kişiye kıraat eğitimi vermiştir. Kıraatle ilgili rivayetlerini, Kur'ân ve hadis âlimi Yahyâ b. Âdem (ö. 203/818) yazıya geçirmiş ve bu nüshalar Âsım kıraatinin yazılı kaynaklarını oluşturmuştur.⁷⁰

Şu'be b. Ayyâş başta üstadı Âsım b. Behdele olmak üzere, tefsîr sahasında âlim olan tâbiîn İsmâil b. Abdurrahmân es-Süddî (ö. 127/745),⁷¹ Kûfe'li sâlihlerden ve tâbiînden Ebû Hasîn (ö. 128/746), Kûfe'li tâbiînden sika ve mutkin Ebû Hüzeyl Husayn b. Abdurrahmân (ö. 136/754), Ebû İshak es-Sebî ve tâbiîn Humeyd et-Tavîl (ö. 143/760)'den hadis nakletmiştir.⁷² Ayrıca kendisinden Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Ebû Bekir b. Ebû Şeybe (ö. 235/849) gibi muhaddisler hadis rivayet etmişlerdir.⁷³ Hadis rivayetinde hocası Âsım'dan çok rivayeti olduğunu daha önce belirtmiştik. Cerh ve ta'dil âlimleri Şu'be'yi sika bir râvi olarak vasıflandırmıştır. Ahmed b. Hanbel Şu'be'nin sika bir râvi olduğunu ve bazen yanlış yaptığını ifade etmiştir. Abdullah b. Mübârek, kendisinin Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetini uygularken pek aceleci davrandığını, Bişr el-Hâfî (ö. 227/841) ise Ayyâş'ın fakih ve muhaddislerden olduğunu söylemiştir.⁷⁴ Yahyâ b. Âdem ve Ahmed b. Hanbel'in rivayetlerine göre Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş, Cemâziyelevvel ayında 193/809 yılında vefat etmiştir.⁷⁵

Âsım b. Behdele, fıkıh, hadis, tefsir ve nahiv ilimlerinde söz sahibi olan birçok ilim adamının yetişmesine vesile olmuştur. Örneğin, küçük yaşlardan itibaren ilme merakı olan Hanefî mezhebinin kurucusu Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Künâse çarşısının bitişiğinde bulunan Kûfe Mescidindeki ilim halkalarına katılmış ve o dönem Kûfe Mescidinin imamı olan Âsım b. Behdele'den Kur'ân ve kıraat ilimlerini

⁷⁰ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/286. Ayrıca bkz. Tayyar Altıkulaç, "Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/109-110.

⁷¹ Şîi olduğu belirtilmiştir. Geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/442.

⁷² Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/281.

⁷³ Zehebî, 1/281.

⁷⁴ Zehebî, 1/281.

⁷⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, 1/287.

öğrenmiştir.⁷⁶ Müfessir, muhaddis ve aynı zamanda zâhid olan Süfyân es-Sevrî (ö.161/778) Âsım'dan kıraat öğrenmiştir. Ayrıca hadis âlimi ve hâfız olan Süfyân b. Uyeyne (ö.198/814)'de Âsım'dan hadis rivayetinde bulunmuştur. Süfyân es-Sevrî ile birlikte Süfyâneyn diye anılmıştır.⁷⁷ Muhaddis, fıkıh ve nahiv âlimi olan Hammâd b. Seleme (ö. 167/784) Âsım'dan kıraat okumuş, hem kıraat hem de hadis rivayet etmiştir. Hammâdeyn'den olan, kıraat ve hadis âlimi olan Hammâd b. Zeyd Âsım'ın rahle-i tedrisâtından geçmiştir.⁷⁸ Süfyâneyn ve Hammâdeyn'den olan muhaddislerin, Âsım'dan rivayetleri ayrıca tahrîc bölümünde değerlendirilecektir.

2.5. İLMÎ FAALİYETLERİ VE YER ALDIĞI ÇALIŞMALAR

Hicrî birinci asrın ortalarından itibaren Kûfe'de yaşanan siyasî olaylar ve iç çekişmeler, idarî anlamda istikrarsızlığa yol açsa da ilmî faaliyetler tüm hızıyla devam etmiştir. Abdullah b. Mes'ûd (r.a) ve diğer sahâbelerin gayretleriyle eğitim-öğretim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, Kûfe'yi ilmî anlamda bir çekim merkezi haline getirmiştir. Hatta meşhur muhaddislerin rihle yolculukları açısından önemli durak yerlerden birisi olmuştur. Âsım b. Behdele, Kûfe'de tâbiîn neslinin önemli simalarından birisi olup, dönemin kâriilerindendir. İmam Âsım mukrî kimliğini kullanarak Kur'ân-ı Kerîm'e Kûfe ve Basra'da büyük hizmetler etmiş, çalışmaları ve araştırmaları genellikle Kur'ân-Kıraat eksenli olmuştur. Kaynakların vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda faaliyetleri ve çalışmaları belirtilecektir.

2.5.1. Reîsülkurrâ Görevi

Kur'ân, Hz. Ebû Bekir (r.a) döneminde kitap haline getirilmiş ve Hz. Osman (r.a)'ın hilâfetinde, Kur'ân-kıraat ilmine hâiz sahâbelerin görüşlerine başvurularak, yine ashâbın icmâsıyla istinsâh edilmiştir. İlerleyen süreçte çoğaltılan nüshalar İslâm coğrafyasının farklı merkezlerine gönderilmiştir. Bu merkezler İbnü'l Cezerî'ye göre, Mekke, Medine, Kûfe, Şam, Basra Yemen ve Bahreyn'dir.⁷⁹ Dikkat çeken bir nokta ise, Hz. Osman (r.a) mushafları gönderdiği şehirlere tilâvet hususunda ihtilafların önüne geçmek ve Kur'ân öğretimi için kurrâlar göndermiştir. Kûfe'ye gönderilen şeyhülkurrâ Âsım'ın hocası Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'dir. Sa'd b. Ebû Vakkâs tarafından yaptırılan Kûfe Mescidinde (Mescid-i 'Azam) 40 yıl imamlık yapmıştır. Bunun yanında Kûfe'nin ilk reîsülkurrâsı

⁷⁶ Mustafa Uzun Postalıcı, "Ebû Hanîfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/132.

⁷⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/204.

⁷⁸ Zehebî, 1/204.

⁷⁹ Maraşlı, *Kur'ân'ın Metin Yapısı*, 75.

olmuştur. Hocası Sülemî'nin vefatından sonra Âsım onun görevini üstlenmiştir. Görevi gereği, kıraat ilminin diğer ilimler gibi kökleşmesini sağlamıştır. İmam Âsım, Kûfe Mescidinde ayrıca kıraat halkaları oluşturmuş, birçok kârînin ve âlimin yetişmesine katkı sağlamıştır.

2.5.2. Çarşı Esnafına Yönelik Kur'ân Eğitimi

Kûfe mescidinin birçok âlimin hayatında önemli bir yeri vardır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, mescidin ilmî anlamda çok fonksiyonel bir yapıda olması, Kûfe mescidini işleyiş olarak ön plana çıkarmaktadır. Bunun yanında, Künâse çarşısının kültürel anlamda bir çekim merkezi olması, bu yapıyı müspet anlamda daha da çok güçlendirmiştir. Âsım b. Behdele bu yapıyı çok iyi bildiği için özellikle çarşı esnafına yönelik çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların başında elbette Kur'ân eğitimi gelmektedir. Özellikle, okuyuş ihtilaflarının yavaş yavaş ortadan kalktığı bu dönemde, halka yönelik Kur'ân eğitimin amacı neydi? Siyasî ve ekonomik gelişmelerin Kûfe'deki ilmî canlılığı menfî anlamda etkilemesi söz konusu olabilirdi. Üstelik yaşanan iç çekişmelerin merkezinde “Ümeyyeoğulları ve Hâşimoğulları” kavgasının yer alması gelişmeleri daha da derinden etkileyebilirdi. Âsım, şeyhülkurrâlık vazifesinin bilincinde olup, halka açılarak bu ilmin yerleşmesi için gayret göstermiştir. Çalışmanın asıl amacı, resmî mushafa bağlı kalarak kıraatin devamlılığını sağlamak olmuştur.⁸⁰

2.5.3. Mushaf Çalışmasında Yer Alması

Emevîlerin meşhur valisi Haccâc b. Yûsuf'un İslâm tarihinde olumsuz bir yeri vardır. Özellikle katı yönetimi ve zalimâne tavrı kaynaklarda belirtilmiştir. Valiliği döneminde, Emevîlere karşı başlatılan isyanları kanlı bir şekilde bastırmıştır. Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692) ve Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713) gibi şahsiyetleri öldürtmesi büyük tepki toplamıştır. Haccâc b. Yûsuf'un askerî ve idârî icraatlerinin dışında dinî, ilmî, kültürel ve ekonomik anlamda bir dizi faaliyetleri de olmuştur. Bunlardan en önemlisi, Haccâc'ın Kur'ân'ı Kerîm'e yaptığı hizmettir. Haccâc b. Yûsuf, hâfız ve kurrâları Kûfe'ye davet etmiş ve bir komisyon oluşturarak Kur'ân'ın kaç harf ve kelimeden oluştuğu ile ilgili bir dizi çalışma başlatmıştır.⁸¹

⁸⁰ Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, 1/347; Ziya Şen, “Haccâc b. Yusuf ve Mushaf Tarihindeki Yeri”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic (Uluslararası Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihi Dergisi)*, 9/5 (Spring, 2014), 1880.

⁸¹ Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, 1/347; Ziya Şen, “Haccâc b. Yusuf ve Mushaf Tarihindeki Yeri”, 1879.

Haccâc b. Yûsuf, bu çalışmaların öncesinde mushaf'ın okuyuşuyla ilgili yaşanan ihtilaflarla ilgili âlimlerden bilgiler almıştır. Alınan karar neticesinde, tekrar ihtilaf yaşanmaması için, Hz. Osman (r.a) döneminde gerçekleştirilen istinsâh faaliyetinin neticesinde oluşturulan mushafa sadık kalınmıştır. Yapılan bu çalışmaya elbette tepki gösterenler olmuştur fakat itiraz edenler Haccâc tarafından cezalandırılmıştır. Taraflı veya tarafsız otoritelerce bu çalışmalar takdirle karşılanmıştır. Komisyonadaki bazı isimler, Basralı meşhur tâbîn âlim Hasan-ı Basrî (ö. 110/728),⁸² Basralı zâhidlerden Mâlik b. Dinâr (ö. 131/748),⁸³ Kıraat ve tefsir âlimi Ebü'l-Âliye er-Riyâhî (ö. 90/709)⁸⁴ ve Kûfeli kârî Âsım b. Behdele Ebi'n-Necûd olmuştur.⁸⁵ Âsım b. Behdele'nin günümüze kadar ulaşan müstakil bir eseri bulunmamaktadır. Fakat kıraatle ilgili rivayetleri *el-Fihrisü's-şâmil*'de yer almıştır.⁸⁶

⁸² Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, 1/213.

⁸³ Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, 2/35.

⁸⁴ Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, 1/259.

⁸⁵ Ziya Şen, "Haccâc b. Yusuf ve Mushaf Tarihindeki Yeri", 1879. Abdullah b. Ebû Dâvûd (ö. 316/929) bu kişinin Âsım-el Cahderî (ö.128/746) olduğunu ifade etmiştir. Bilgi için bkz. *Kitâbü'l-Mesâhif*, çev. Abdülkadir Karakuş (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 146.

⁸⁶ Altıkulaç, "Hafs b. Süleymân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 15/119.

İKİNCİ BÖLÜM

3. ÂSİM b. BEHDELE’NİN RİVAYET ETMİŞ OLDUĞU HADİSLERİN TAHRÎC VE TENKÎDİ

3.1. ÂSİM b. BEHDELE’NİN RİVAYET ETMİŞ OLDUĞU HADİSLERİN TAHRÎC VE TENKÎDİNE GENEL BİR BAKIŞ

Birinci bölümde İmam Âsım’ın biyografisi, hayatı ve eğitim süreci hakkında bilgi vermeye çalıştık. Ayrıca, hadis rivayetinde önemli gördüğümüz şeyhlerinin ve öğrencilerinin başlıkları çalışmamızın sınırları içerisinde kalarak daha da ön planda tutuldu. Buna ilaveten, yer aldığı çalışmalarını ve yapmış olduğu faaliyetleri kısa ve öz bir şekilde aktardık.

İkinci bölüm çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Araştırmamızın amacı, hadis rivayeti konusunda kendisiyle alakalı bir çalışma olmadığı için, hem bu alandaki boşluğu doldurmak hem de rivayet yönüne belirli bir metod ve üslubu takip ederek vurgu yapmaktır. Çalışmamıza başlamadan önce belirtmek isteriz ki, İmam Âsım’ın rivayetlerini genellikle Kütüb-i Tis’a üzerinde değerlendirdik.

Âsım b. Behdele’nin rivayet etmiş olduğu hadisler genellikle merfû karakterli olup fikhî konuları ihtiva etmektedir. Bu bağlamda araştırmamızın ikinci bölümünde, Âsım b. Behdele’nin rivayet etmiş olduğu hadisler tahrîc edilerek 24 konu başlığı altında düzenlenecektir. Rivayetler isnad ve metin üzerinden tenkit edilip değerlendirilecektir. Metnin tercümesi yapılarak, mükerrrer hadislere tekrardan yer verilmeyip isnad üzerinden kritik edilecektir. Konu başlığı kendi içerisinde gruplandırılarak maddeler halinde sıralanacaktır. Ayrıca rivayet edilen hadislerin yer yer mütâbileri de kaynak olarak belirtilecektir.

3.2. KONULARINA GÖRE RİVAYET EDİLEN HADİSLERİN TAHRÎC VE TENKÎDİ

Genel olarak bakıldığında rivayetlerin içeriğini fikhî konular oluşturmaktadır. Âsım b. Behdele’nin rivayet etmiş olduğu hadisler, toplamda 24 konu başlığı şeklinde düzenlenmiştir. Sayısal olarak bilgi verdiğimizde, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde 68 hadis, İbn Mâce’nin *Sünen*’inde 25 hadis, Nesâî’nin *Sünen*’inde 23 hadis, Tirmizî’nin

Sünen (câmi')'inde 21 hadis, Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde 14 hadis, Dârimî'nin *Sünen*'inde 10 hadis ve Buhârî'nin *Sahih*'inde ve *Edebü'l-müfred*'inde 1'er hadis üzerinde çalışma yapılacaktır.

3.2.1. Abdest

Kıyâmet gününde ümmetinizden görmediğiniz kimseleri nasıl tanıyacaksınız? : Bu konuyla ilgili Âsım b. Behdele'nin 3 rivayeti bulunmaktadır. Hadislerin geçtiği kaynaklar Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* ve İbn Mâce (ö. 273/887)'nin *Sünen*'idir. Rivayetleri değerlendirecek olursak:

1. حدثنا يزيد أخبرنا حماد بن سلمة عن عاصم عن زر عن عبد الله: قيل: يا رسول الله! كيف تعرف من لم تر من

أمتك يوم القيامة؟ قال: هم غر محجلون بلق من آثار الوضوء.⁸⁷

2. حدثنا عفان حدثنا حماد بن سلمة أخبرنا عاصم بن بهدلة عن زر بن حبيش عن ابن مسعود... من آثار الطهور.⁸⁸

3. حدثنا محمد بن يحيى النيسابوري قال: حدثنا أبو الوليد هشام بن عبد الملك قال: حدثنا حماد، عن عاصم، عن زر بن

حبيش، أن عبد الله بن مسعود... من آثار الوضوء.⁸⁹

Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.av)'e soruldu: **“Ey Allah'ın Resûlü! Kıyâmet gününde ümmetinizden görmediğiniz kimseleri nasıl tanıyacaksınız?”** Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular: **Ümmetim, Abdest izleriyle (ğurr),⁹⁰ (mühaccel)⁹¹ ve (bulkurlar).⁹²**

Söz konusu hadisin isnadlarındaki ilk üç tabaka aynıdır. Ancak, Hammad b. Seleme bu hadisi iki öğrencisine rivayet etmiştir. İlk rivayette bahsi geçen râvi Yezîd b. Hârûn (ö. 206/822)'dur. İkinci rivayetteki râvi ise Affân b. Müslim (ö. 220/835)'dir. İbn Mâce'nin *Sünen*'inde rivayet edilen hadisin râvisi, yani Hammâd'ın öğrencisi ise Hişâm b. Abdülmelik (ö. 227/841)'dir.

⁸⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), 1/403.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/453.

⁸⁹ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü't-Tahâret ve Sünnet”, 6.

⁹⁰ **Ğurr**, Cephesinde veya altında beyazlığı olan at demektir.

⁹¹ **Muhaccel**, hayvanın bukağında ya da ayağında beyazlık olmasıdır.

⁹² **Bulk**, karışık ve alaca renkli veya renkte beyazlığın ve siyahlığın bulunmasıdır.

Üç hadisi hem metin, hem de rivayet zinciri açısından değerlendirdiğimizde genel olarak mana yönünden ortaktır. İbn Hanbel'in Müsned'inde aktardığımız iki rivayetin son kısmında yer alan الطهور ve الوضوء kelimeleri, yazılışları farklı da anlam yönünden birbirlerini tamamlamışlardır. Bunun farklılığın genel sebebi, araştırmalarımız doğrultusunda ilerleyecek olursak rivayet edilen hadislerin isnadında sâduk,⁹³ sıklıkla hata yapan ve münker hadis rivayet eden râvilerin bulunmasıdır.

İlk rivayetin isnadında bulunan, Hammâd b. Seleme'nin râvilerinden olan Yezîd b. Hârûn ilk dönemlerinde münker hadis rivayet ettiği ve ezberlediği hadisleri sonradan unuttuğu kaynaklarda ifade edilmiştir.⁹⁴ İbn Mâce'nin eserinde yer alan Âsım'ın son rivayeti metin olarak ilk rivayetle aynıdır. Ayrıca bu hadisin sahabe râvisi Abdullah b. Mes'ûd (r.a) yalnız değildir. Ebû Hureyre (r.a)'de bu hadisi rivayet etmiştir.⁹⁵ Hz. Peygamber (s.a.v) bu hadiste, abdest alanları doğrudan açık bir şekilde beyazlığı veya parlaklığı olan ata benzetmemiş, bilakis edebî üslub kullanarak mü'minleri sakar atlarına benzetmiş ve nihayetinde onları abdest almaya özendirmiştir.

3.2.2. Ahlak

Kim, kendisinden sonra onunla amel edilen güzel bir amel ortaya koyarsa: Bu konuyla ilgili rivayetler Dârimî'nin Sünen'i ve İbn Hanbel'in Müsned'inde geçmektedir. İki rivayetin isnadları ilk 4 tabakada aynı olup metinler benzerlik göstermektedir. Rivayet şu şekildedir:

1. أخبرنا الوليد بن شجاع، حدثنا سفيان بن عيينة، حدثنا عاصم، عن شقيق، عن جرير رضي الله عنه ، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من سن سنة حسنة عمل بها بعده، كان له مثل أجر من عمل بها، من غير أن ينقص من أجره شيء، ومن سن سنة سيئة، كان عليه مثل وزر من يعمل بها، من غير أن ينقص من أوزارهم شيء.⁹⁶

İbn Hanbel'de geçen rivayetin isnadı şöyledir:

2. حدثنا سفيان عن عاصم بن بهدلة أبي النجود عن أبي وائل عن جرير...⁹⁷

⁹³ Râvinin tam olarak zabt sıfatına sahip olmadığı ve doğru sözlü olduğunu belirten ifadelerdir.

⁹⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 9/326.

⁹⁵ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, "Vüdü", 3.

⁹⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Mukaddime", 43.

⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/361.

Ebû Muhammed Abdullah b. Cerir el-Becelî (ö. 51/671)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: **“Kim, kendisinden sonra onunla amel edilen güzel bir amel ortaya koyarsa, o kişiye, bununla amel eden kimselerin ecrinin benzerini, o amel edenlerin sevabından hiçbir şey noksanlaştırılmaksızın, verilir. Kim de kötü bir amel ortaya koyarsa, yine o kişiye, bununla amel eden kimselerin günahının benzerini, o amel edenlerin günahlarından hiçbir şey noksanlaştırılmaksızın verilir.”**

Dârimî, bu rivayetin isnadında Âsım b. Behdele'nin bulunması sebebiyle, bu rivayete hasen hadis hükmünü vermiştir.⁹⁸ Daha da açacak olursak, İmam Âsım âlimlerimizce “*Sâdiku'l-Hasen*” olarak vasıflandırılmıştır. Hasen hadisin tarifini birçok âlim yapmıştır. Fakat genel kabule göre Tirmizî (ö. 279/892)'nin tanımını kabul edilmiştir. Tirmizî'nin açıklamasına göre hasen hadis, rivayet zincirindeki râvi yalancılıkla itham edilmemiş, şazz olmadan ve farklı bir isnadla muhalefet etmeden rivayet edilmiştir.⁹⁹ Dolayısıyla, İmam Âsım'ın rivayeti bu tanıma uymaktadır. Cerir el-Becelî (r.a), Ebû Vâil haricinde bu hadisi Münzir b. Cerir el-Becelî ve Abdurrahmân b. Ebû Hilâl el-Absî'ye rivayet etmiştir.¹⁰⁰ Son olarak Cerîr el-Becelî (r.a) rivayetinde tek kalmıştır.

3.2.3. Cihad

Konu ile ilgili iki başlığımız ve üç hadisimiz bulunmaktadır. Cihad konusu ile alakalı müstakil eserlerde birçok rivayet bulunmaktadır. Muhaddislerce te'lif edilen eserlerde, “*kitâbü'l-cihâd*” veya “*fezâilü'l-cihâd*” konu başlıkları adı altında tasnif edilmiştir. Âsım b. Behdele'nin bu başlıklarla alakalı rivayet etmiş olduğu hadisler Tirmizî, Nesâî (ö. 303/915) ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde geçmektedir.

a) Amr b. Âs'ın karşılanması: Resûl-i Ekrem (s.a.v), İslâm düşmanlarını korkutmak ve onlara gözdağı vermek için bazı Arap kabilerinin üzerine Zâtüsselâsil (8/629) adlı bir seriyye düzenlemiştir. Ordunun başına, askerî ve siyâsî tecrübesine güvendiği Amr b. el-Âs (ö. 43/664)'ı atamıştır.¹⁰¹ Tirmizî ve İbn Mâce ordunun hazırlanışını ve karşılanmasını Hâris b. Hassân el-Bekrî (r.a) kanalıyla haber vermektedir. Tirmizî'de geçen Amr b. Âs'ın karşılanması ile alakalı rivayet şu şekildedir:

⁹⁸ Dârimî, *Sünen*, “Mukaddime”, 43.

⁹⁹ Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahih*, thk. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), “*Kitâbü'l-ilel*”, 5/578.

¹⁰⁰ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahih*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), “*Zekât*”, 69; İbn Mâce, *Sünen*, “Mukaddime”, 14.

¹⁰¹ İbn Sa'd, *Kitâbü'r-Tabakât*, 5/60.

1. حدثنا عبد بن حميد قال: حدثنا زيد بن حباب قال: حدثنا سلام بن سليمان النحوي أبو المنذر قال: حدثنا عاصم بن أبي النجود، عن أبي وائل، عن الحارث بن حسان، قال: قدمت المدينة فدخلت المسجد فإذا هو غاص بالناس، وإذا رايات سود تخفق، وإذا بلال متقلد السيف بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم، قلت: ما شأن الناس؟ قالوا: يريد أن يبعث عمرو بن العاص وجهها.¹⁰²

İbn Mâce'nin Sünen'inde geçen rivayetin isnadı ise şöyledir:

2. حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة قال: حدثنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم، عن الحارث بن حسان قال...¹⁰³

Hâris (r.a) şöyle demiştir: “Medîne’ye geldim ve hemen mescide girdim. Gördüm ki, mescid insanlarla dopdolu, siyah sancaklar dalgalanıyor. Bilâl, kılıcını kuşanmış bir şekilde Hz. Peygamber (s.a.v)’in yanında duruyor. Bu insanların işi nedir diye sordum? Dediler ki: Amr b. Âs’ı (onu) kumandan olarak göndermek istiyorlar.”

Bu iki rivayetle ilgili şunu belirtmek isteriz ki, Âsım b. Behdele'nin Hâris b. Hassân'a yetişmesi mümkün gözükmemektedir. Âsım, Hz. Muâviye (r.a) döneminde doğmuştur ve doğum tarihiyle ilgili kesin bir bilgi yoktur. Bu rivayetlerin tâbiîn râvisi Ebû Vâil'dir. İbn Mâce, bahsi geçen hadisin isnadını aktarıırken Âsım'ın tâbiîyi atlayarak doğrudan sahâbeden rivâyetine yer vermiştir. Ancak Tirmizî'nin Sünen'inde yer alan rivayetin tâbiîn râvisi ise Ebû Vâil'dir. Bu tespitimizden yola çıkarak, İbn Mâce'de yer alan sened “munkatı” grubuna dâhil olmaktadır. Tirmizî'nin muttasıl bir senedle bu rivayeti aktarmasına, İbn Sa'd'da “Sahâbe-Tâbiîn-Tâbiîn-i Sığâr” râvileri aynı olmakla beraber rivayet ederek destek vermiştir. Rivayetin senedi şu şekildedir:

- اخبرنا عفان بن مسلم سلام حدثنا سلام بن سليمان النحوي أبو المنذر عن عاصم بن أبي النجود، عن أبي وائل، عن

الحارث بن حسان...¹⁰⁴

Âsım b. Behdele'nin Tirmizî'nin Sünen'i ve İbn Sa'd'ın tabakâtındaki râvisi Basra mescidinin İmamı Sellâm b. Süleyman el-Müzenî (ö. 171/787)'dir.¹⁰⁵ Bu rivayette Hassân el-Bekrî (r.a) tek kalmıştır.

¹⁰² Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahih*, “Kitâbü Tefsîru'l-Kur’ân”, 51.

¹⁰³ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü'l-Cihâd”, 20.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/141.

¹⁰⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 9/295.

b) İnsanlarla Lâ ilâhe illallâh deyinceye kadar savaşmakla emrolunduk: Cihad konumuzun ikinci başlığı, sahâbe râvisi Ebû Hureyre (ö. 58/678)'nin rivayet ettiği ve Nesâî'nin *es-Sünen* (el-Müctebâ)'ninde geçen hadistir. Rivayetin içeriği Hz. Peygamber (s.a.v)'in tevhid mücadelesini anlatmaktadır.

1. أخبرنا القاسم بن زكريا بن دينار, قال: حدثنا عبید الله بن موسى, قال: حدثنا شيبان, عن عاصم, عن زياد بن قيس, عن أبي هريرة, عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: **نقاتل الناس حتى يقولوا: لا إله إلا الله, فإذا قالوا: لا إله إلا الله, حرمت علينا دماؤهم وأموالهم إلا بحقها, وحسابهم على الله.**¹⁰⁶

Ebu Hüreyre (r.a)'den rivayete göre, Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurdu: **”İnsanlarla Lâ ilâhe illallâh deyinceye kadar savaşmakla emrolunduk, bu kelimeyi söylediklerinde kanları ve malları bizlere haram olur. Ancak hakları müstesna, hesapları Allah’a kalmıştır.**

İlk olarak Ebû Hureyre (r.a) nakletmiş olduğu bu rivayette yalnız değildir. Ayrıca bu hadisi, mana bütünlüğünü bozmadan değişik lafızlarla Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12)'de rivayet etmiştir.¹⁰⁷ Ancak Enes b. Mâlik (r.a)'in râvisi Ebû Humejd et-Tavîl bazı rivayetlerinde tedlis ile tanınır.¹⁰⁸ Âsım b. Behdele'nin, Ziyad b. Kays el-Kurâşî (ö. [?])'den rivayet ettiği hadisin isnadında bulunan Ubeydullah b. Mûsâ el-Absî (ö. 213/828) Şîa mezhebine mensuptur. Yine bu râvi Şîa mezhebiyle alakalı münker hadisler de rivayet etmiştir. Dolayısıyla, Absî hadis âlimlerince zayıf kabul edilmiştir. Fakat Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848), Absî'nin muteber olduğunu, Ebû Hâtim (ö. 277/890) güvenilir olduğunu ve İclî (ö. 261/875) ise Kur'ân bilginleri arasında yer aldığını belirtmiştir.¹⁰⁹ Bu rivayet, isnadındaki râvilerin durumundan dolayı merdûd haber kapsamına girmektedir.

3.2.4. Edep

“Edep” kelimesi, Dinî ve Ahlâkî kuralların bir bütünlük içerisinde dağılmadan âdet-gelenek kavramlarıyla içselleştirilen bir terimdir. Özellikle hadis kaynaklarında “Kitâbü'l-Edep”, “Bâbü'l-Edep” gibi başlıklarla değerlendirilerek müelliflerce tasnîf

¹⁰⁶ Ebû Abdırhamân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), “Kitâbü Tahrîmü'd-Dem”, 1.

¹⁰⁷ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Salât”, 28; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, thk. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), “Kitâbü'l-Cihâd”, 95; Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “İmân”, 2; Nesâî, *Sünen*, “Muhârebe”, 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/224.

¹⁰⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 9/265.

¹⁰⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/518.

edilmiştir.

Bu bölümde Âsım b. Behdele'nin rivayet etmiş olduğu 11 hadisi 7 başlık halinde değerlendireceğiz. Rivayetler İbn Hanbel'in *el-Müsned*'inde geçmektedir.

a) İnsanların en şerlileri:

1. حدثنا عبد الرحمن حدثنا زائدة عن عاصم عن شقيق عن عبد الله قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: إن من شرار الناس من تدركه الساعة وهم أحياء، ومن يتخذ القبور مساجد.¹¹⁰

Yine Âsım kanalıyla gelen rivayetin isnadı:

2. حدثنا معاوية حدثنا زائدة عن عاصم بن أبي النجود عن شقيق عن عبد الله...¹¹¹

Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) buyurdular ki: **“İnsanların en şerlileri, kıyâmetin üzerine koştugu kişiler ve mescidleri kabir edinenlerdir.”**

Bu hadisin sahâbe râvisi İbn Mes'ûd (r.a)'dur. İki rivayetin metni birbirine benzemektedir. İsnad zincirinde ilk dört tabaka da aynıdır. Muâviye b. Amr (ö. 214/829) ve Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/814) bu hadisi, Âsım b. Behdele'nin râvisi Zâide b. Kudâme (ö. 161/777)'den almışlardır.

b) Allah'ı öfkeliendiren haramlar: İkinci başlık İbn Hanbel'in eserinde geçen üç hadistir. İmam Ahmed, hadisleri Müsned'in İbn Mes'ûd bâbında ve üç ayrı yerde rivayet etmiştir. Birinci hadis normal bir metin olarak verilmiş, fakat ikinci rivayet ilk ve son (1-3) hadisleri kapsayacak bir şekilde rivayet edilerek tam metin olarak nakledilmiştir. Ancak diğer rivayetler telifik ile verilmiştir.¹¹² Başlığın daha iyi irdelenmesi için, İbn Hanbel'in Müsned'inde tam metin olarak yer verdiği hadisle başlıyoruz. Rivayet şöyledir:

1. حدثنا حسن بن موسى حدثنا حماد بن زيد عن عاصم بن أبي النجود عن أبي وائل عن ابن مسعود قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا تباشر المرأة المرأة كأنها تتعتها لزوجها، أو تصفها لزوجها، أو للرجل، كأنه ينظر [إليها]، وإذا كان ثلاثة فلا يتناجى أثنان دون صاحبهما، فإن ذلك يجزئه، ومن حلف على يمين كاذبا أقتطع مال أخيه، أو

¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/435.

¹¹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/405.

¹¹² Telifik; İki veya daha fazla hadisi, bir hadis gibi rivayet etmeye denir. Bkz. Bünyamin Erul, “Telifik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/400.

قال: مال امرئ مسلم، لقي الله عز وجل وهو عليه غضبان، قال، فسمع الأشعث ابن قيس ابن مسعود يحدث هذا

فقال: في قال ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم وفي رجل، اختصمنا إلى النبي صلى الله عليه وسلم في بئر.¹¹³

İbn Mes'ûd (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuşlardır: **“Kadın, kadının vücuduna dokunup birlikte olmamalıdır. Eşi kendisine dokunuyor gibi vasıflandırmamalı veya erkek erkeğe dokunup, birlikte olmamalı ve zevcesi kendisine dokunuyor gibi vasıflandırmamalıdır. Üç kişi bir aradeyken, ikisi üçüncüyü bırakıp aralarında fısıldaşmasın! Çünkü bu onu üzer. Kim kardeşinin malından bir parça koparmak için yalandan yemin ederse veya malı olduğunu söylerse Allah'ı öfkelenirmiş olarak huzuruna kavuşacaktır.”** Eş'as b. Kays (ö. 40/661) bu rivayeti İbn Mes'ûd (r.a.)'den duyunca dedi ki: **“Benimle bir adam arasında, bir kuyu hakkında tartışmamız vardı ve bu konuyu Hz. Peygamber (s.a.v)'e götürdük.”**

İlk bakışta cümleler arasındaki mana kopukluğu dikkat çekmektedir. Bu rivayetin ilk cümlesi yani birinci kısmı müstakil olarak farklı târiklerle Ebû Vâil'in râvileri A'meş ve Mansûr b. el-Mu'temir (ö. 132/750) tarafından rivayet edilmiştir.¹¹⁴ Diğer iki rivayette son iki cümle, ayrı ayrı birer cümle halinde hadis olarak rivayet edilmiştir. Örneğin:

2. حدثنا أسود بن عامر حدثنا أبو بكر عن عاصم عن أبي وائل عن عبد الله قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا

ينتجي اثنان دون صاحبهما، فإن ذلك يخرجه.¹¹⁵

Âsım'ın bu rivayeti, ilk rivayetin ikinci kısmındaki ifade; **“...Üç kişi bir aradeyken, ikisi üçüncüyü bırakıp aralarında fısıldaşmasın! Çünkü bu onu üzer.”** lafız olarak ikinci rivayetle aynıdır. Aynı konudaki hadis başka bir vecihle Abdullah b. Ömer (ö. 73/693) tarafından da rivayet edilmiştir.¹¹⁶ İkinci rivayetin isnadında bulunan, Âsım'ın meşhur râvisi Ebû Bekir b. Ayyâş hadis rivayetinde sikadır. Ancak sık sık (ihtilât) yanıldığı da olmuştur.¹¹⁷ Yine Ayyâş'ın râvisi Esved b. Âmir (ö. 208/828) sâlihu'l-hadistir.¹¹⁸ Son kısım ise:

¹¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/460.

¹¹⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Nikâh”, 44; Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahih*, “Nikâh”, 118; Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahih*, “Edep”, 38.

¹¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/465.

¹¹⁶ Müslim, *el-Câmi 'u's-sahih*, “Selâm”, 36; Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), “Kitâbü'l-Kelâm”, 6.

¹¹⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/505.

¹¹⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 9/347.

3. حدثنا أسود بن عامر قال أخبرنا أبو بكر عن عاصم عن أبي وائل عن عبد الله قال: قال رسول الله صلى الله عليه

وسلم: من اقتطع مال امرئ مسلم بغير حق لقي الله عز وجل وهو عليه غضبان.¹¹⁹

Son kısım sadece Hz. Peygamber (s.a.v)'in hadisini almış olup Eş'as b. Kays (r.a.)'ın mevkûf rivayetini aktarmamıştır. Dikkat çekici bir durum olarak, bir önceki rivayetin isnadı ile bu hadisin isnadı aynıdır. Çünkü eserin müellifi telif yapmıştır.¹²⁰ A'meş ve Mansûr da Ebû Vâil'den bu hadisi rivayet etmişlerdir.¹²¹ Böylece rivayetler ayrı ayrı değerlendirildiğinde mütâbileriyle beraber sahihtir. Ahmed b. Hanbel'in dışında 3 rivayetin bir arada bulunduğu ve nakledildiği bir hadise rastlamadık. Dolayısıyla İbn Hanbel üç rivayeti bir arada nakletmiş olabilir. Rivayetlerin isnadı hasen olmakla beraber farklı târiklerle değerlendirildiğinde sahîh hadistir.

c) **Uzuvların zina etmesi:** Üçüncü başlıkta İbn Mes'ûd (r.a)'un sahâbe râvisi olduğu, Ebû Âişe (Ebû Ümeyye) Mesrûk b. el-Ecda' (ö. 63/683[?])'nın tâbiîn râvisi olarak yer aldığı Âsım'ın rivayeti şöyledir:

1. حدثنا عفان حدثنا همام حدثنا عاصم بن بحدلة عن أبي الضحى عن مسروق عن ابن مسعود عن النبي صلى الله عليه

وسلم أنه قال: العينان تزنيان، واليدين تزنيان، والرجلان تزنيان، والفرج يزني.¹²²

İbn Mes'ûd (r.a)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular: **“Gözler zina eder, eller zina eder, ayaklar zina eder, ferc de zina eder.”**

Bu hadisin isnadı Âsım'dan dolayı hasendir. Diğer râviler sikadır. Ayrıca Ebû Hureyre (r.a) de bu hadisi rivayet etmiş ve Ahmed b. Hanbel Müsned'inde yer vermiştir.¹²³

d) **Misafirlik üç gündür:** Dördüncü başlık, Ebû Hureyre (r.a) kanalıyla gelen misafirliğin âdabıyla ilgili rivayetlerdir. Âsım'ın yer aldığı bu rivayet yine İbn Hanbel'in müsned'inde ve Ebû Dâvûd'un Sünen'inde yer almaktadır. İlk olarak Müsneddeki rivayet şu şekildedir:

¹¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/416.

¹²⁰ İki veya daha fazla hadisi, bir hadis gibi rivayet etmeye denir. Bkz. Bünyamin Erul, “Telif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/400.

¹²¹ Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “İmân”, 61; Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Rehn”, 6; Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Büyu' ”, 42.

¹²² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/412.

¹²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/411.

1. حدثنا حسن بن موسى، حدثنا حماد بن سلمة عن عاصم بن بحدلة عن أبي صالح عن أبي هريرة قال: قال رسول الله

صلي الله عليه وسلم: الضيافة ثلاثة أيام، في سوى ذلك فهو صدقة.¹²⁴

Ebû Hureyre (r.a)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: **“Misafirlik üç gündür. Üç günden fazla olan misafirlik ise ev sahibi için misafire yapılan bir sadakadır, iyiliktir.”**

Ebû Dâvûd'un Sünen'inde geçen rivayetin isnadı şöyledir:

2. حدثنا موسى بن إسماعيل، ومحمد بن محبوب، قالوا: حدثنا حماد، عن عاصم، عن أبي صالح عن أبي هريرة...¹²⁵

Görüldüğü üzere iki rivayetin müellif râvileri farklıdır. Ancak hadis metinleri benzerlik göstermektedir. Ebû Dâvûd'un rivayetinde Hammâd b. Seleme diğer râvisi Muhammed b. Mahbub el-Bünânî (ö. 223/838)'ye de rivayet etmiştir. Hammâd sika bir râvi olarak ifade edilse de yaşının ilerlemesinden dolayı hafıza kaybı veya bozukluğu yaşamıştır (ihtilât).¹²⁶ Ebû Hureyre (r.a) tarafından rivayet edilen bu hadis, Ebû Saîd Sa'd b. Mâlik b. Sinân el-Hudrî (ö. 74/693-94) tarafından da nakledilmiştir.¹²⁷

e) **Uyuma Âdabı:** Beşinci başlık, uyku ile alakalı bir rivayet olup, İbn Mâce ve Ebû Dâvûd'un Sünen'inde geçmektedir. Ebû Dâvûd'un rivayeti şöyle aktarılmıştır:

1. حدثنا موسى بن إسماعيل، حدثنا حماد، أخبرنا عاصم بن بحدلة، عن شهر بن حوشب، عن أبي ظبية عن معاذ بن

جبل، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: ما من مسلم يبيت على ذكر، طاهراً، فيتعار من الليل، فيسأل الله خيراً من

الدنيا والآخرة إلا أعطاه إياه.¹²⁸

Muâz b. Cebel (ö. 17/638)'den rivayet edildiğine göre Hz. Muhammed (s.a.v) buyurdular ki: **“Abdestli olarak ve Allah'ı zikrederek yatıp da geceleyn uyanıp Allah'dan dünya ve âhiret işlerinden bir hayır isteyen hiç bir müslüman yoktur ki, Allah ona o istediğini vermiş olmasın.”**

Âsım'ın bu rivayetteki râvisi Hammâd b. Seleme'dir. Hammâd b. Seleme bu hadisi, Mûsâ b. İsmâîl et-Tebûzekî (ö. 223/838) ve Ebû Hüseyin Zeyd b. Hubâb et-Temimî (ö. 203/819)'ye rivayet etmiştir. İbn Mâce'deki rivayetin isnadı şu şekildedir:

¹²⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/354.

¹²⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü'l-Et'ime”, 5.

¹²⁶ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahih*, “Rikâk”, 10. İmam Buhârî Hammâd'ın sadece bir rivayetine yer vermiştir. Sebebi ise istişhâddir.

¹²⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/64.

¹²⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü'l-Edep”, 96.

2. حدثنا علي بن محمد قال: حدثنا أبو الحسين، عن حماد بن سلمة، عن عاصم بن أبي النجود، عن شهر بن حوشب،

عن أبي ظبية، عن معاذ بن جبل...¹²⁹

İki rivayeti bir arada kritik ettiğimizde metin ve isnad açısından iki hadis birbirine benzemektedir. Ancak, Âsım'ın bu rivayeti dinlediği şeyhi Şehr b. Havşeb el-Eş'ârî (ö. 112/719) hadis rivayetinde zayıf kabul edilmiştir.¹³⁰ Muâz b. Cebel (r.a) bu rivayetinde tek kalmıştır.(infirâd)

f) **Şiirin hikmeti:** Altıncı başlık şiirin hikmeti ile alakalı bir rivayettir. Bu hadisi Abdullah b. Mes'ûd (r.a) rivayet etmiştir. Hadisin geçtiği eser Tirmizî'nin Sünen'idir. Âsım b. Behdele bu rivayeti Zir b. Hubeyş'ten nakletmiştir.

Şiir, tüm medeniyetlerde en eski edebî türlerden kabul edilir. Şiir, fânî bir varlık olan beşerin, duygu ve düşüncelerini cümlelerle yansıtmadır. İnsan, psikolojisi değişken olduğu için hüznü, sevinçli ve heyecanlı durumlarda anlık ilhamlarını dizelere çevirerek, dış çevreye karşı şiirin tesir gücünü kullanarak kendisini ifade etmiştir. Bu edebî türün Arap Edebiyatında çok önemli bir yeri vardır. Özellikle Câhiliyye döneminde yılın belirli aralıklarında panayırarda yapılan şiir yarışmaları bunu göstermektedir. Arapların, birinci olanların şiirlerini Ka'be duvarına belirli bir süre asmaları, bu sözlü edebiyata ne kadar önem verdiklerinin apaçık delilidir.

Peki, İslâm'ın şiire bakış açısı nedir? Kısaca ifade edecek olursak, yüce dinimiz kişileri ve toplumları itikadî anlamda ifsâd etmedikçe şiiri men etmemiş, hatta bu edebî türe olumlu yaklaşmıştır. Olumlu yaklaşmasının nedeni ise bazı sözlerin hikmetli olmasıdır. Rivayet edilen hadis de bu konuyla alakalıdır:

1. حدثنا أبو سعيد الأشج قال: حدثنا يحيى بن عبد الملك بن أبي غنية قال: حدثني أبي، عن عاصم، عن زر، عن عبد

الله، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن من الشعر حكمة.¹³¹

Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: **“Şiirin bir kısmı tesir gücü olan sözlere (Hikmet).”**

¹²⁹ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü'd-Duâ”, 16.

¹³⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 9/454.

¹³¹ Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahih*, “Kitâbü'l-Edep”, 69.

Tirmizî, yukarıda geçen hadisin garîb olduğunu ifade eder. Çünkü bu rivayeti sadece Ebû Saîd el-Eşec (ö. 257/869) İbn Ebî Ganiyye (ö. [?])’den merfû olarak rivâyet etmiştir. Başkaları ise İbn Ebî Ganiyye’den mevkûf olarak rivâyet etmiştir. Yukarıdaki hadis yine İbn Mes’ûd (r.a) vasıtasıyla başka bir şekilde de rivayet edilmiştir.¹³² Bu hadisi Übey b. Kâ’b b. Kays el-Ensârî (ö. 33/654) de rivayet etmiştir.¹³³ Ayrıca, Übey b. Kâ’b (r.a)’ın rivayetinin isnad zinciri Zührî (ö. 124/742)’ye kadar ortaktır. İsnadı hasen olmakla beraber mütâbileriyle sahîhtir.

g) *Namaz Âdabı*: Edep konusunun son başlığıdır. Bu rivayet İbn Mâce’nin Sünen’inde geçmektedir. Hadisin sahâbe râvisi, Huzeyfe b. Yemân (ö. 36/656)’dır. Huzeyfe (r.a)’nin sahâbenin içerisinde münafıkları en iyi tanıyan kişi olduğu ve hatta bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v)’in sırdaşı olduğu belirtilmiştir.¹³⁴

Araştırmalarımız neticesinde, Âsım b. Behdele’nin hocaları Ebû Vâil ve Zir b. Hubeyş, aynı zamanda Huzeyfe b. el-Yemân (r.a)’ın râvileridir. Rivayet şöyledir:

1. حدثنا هناد بن السري، وعبد الله بن عامر بن زرارة، قالوا: حدثنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم، عن أبي وائل، عن حذيفة، أنه رأى شيبث بن ربعي بزق بين يديه، فقال: يا شيبث لا تبزق بين يديك، فإن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان ينهى عن ذلك، وقال: إن الرجل إذا قام يصلي أقبل الله عليه بوجهه، حتى ينقلب أو يحدث حدث

سوء.¹³⁵

Huzeyfe b. el-Yemân (r.a), Şebes’in önüne tükürdüğünü görmüş ve ona hitâben: “Ey Şebes! Önüne tükürme. Çünkü Resûlullah (s.a.v), bunu men ediyordu ve şöyle buyurdu”: **‘Şüphesiz adam kalkıp namaza başladığı zaman, namazdan çıkıp gidinceye veya fena bir şey oluncaya kadar (abdest bozulması) Allah (c.c) ona yönelir, rahmeti ile ona teveccüh eder.’**

Mekke’den Medîne’ye hicret eden müslümanlar (1/622), Hz. Peygamber (s.a.v)’in önderliğinde bir mescid inşâ etmişlerdir. İlerleyen yıllarda yerleşim yerlerinin artması ve müslümanların nüfus olarak çoğalması mescidlerin yapımını arttırmıştır. Bu yapıları, günümüzdeki yapılarla (Cami, Mescid, Namazgâh vb.) kıyaslamak doğru değildir. Çünkü bu yapılar, basit malzemelerle yapılmış, zaman içerisinde dönemin şartlarına

¹³² Tirmizî, *el-Câmi ‘u’s-sahîh*, “Kitâbü’l-Edep”, 69.

¹³³ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-sahîh*, “Edep”, 90; Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Edep”, 87; Dârimî, *Sünen*, “İsti’zân”, 68.

¹³⁴ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakât*, 4/300.

¹³⁵ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü İkâmetü’s-Salâti Ve Sünnetihe”, 61.

veya mimarisine uygun bir şekilde tâdilât edilmiştir. Hatta bazıları günümüze kadar ulaşmıştır. İlk zamanlarda, Mescid-i Nebevî'nin zemini kumdan ve çakıldan olduğu için temizlik konusunda bazı sıkıntılarla karşılaşmıştır. Bunun nedeni ise insanların İslâm'a yeni girmeleri ve müslümanlarda **Cami-Cemaat Âdabı**'nın tam yerleşmiş olmamasıdır. Buna karşın temizlik konusu, Hz. Peygamber (s.a.v)'in işlemiş olduğu konuların başında gelmiştir. Dolayısıyla bu rivayette bunun bir örneğini görmekteyiz.

Huzeyfe (r.a), namaz kılariken önüne tüküren Şebes'e bir hatırlatmada bulunmuş ve "Namaz âdabıyla" ile alakalı Hz. Peygamber (s.a.v)'in bir hadisini nakletmiştir. Rivayette Huzeyfe (r.a)'nin uyardığı kişi, Şebes b. Rib'eyy (ö. [?])'dir. Şebes, İslâm'a girmeden önce yalancı peygamberlik iddiasında bulunan Secâh (ö. 41/661)'in müezziniydi. Daha sonra müslüman olmuş, Hz. Ali (r.a) ve Huzeyfe b. el-Yemân (r.a)'dan rivâyette bulunmuştur. Şebes b. Rib'eyy kaynaklarda tâbiînden sayılmıştır.¹³⁶ Görünüşte Huzeyfe (r.a) bu rivayette yalnız kalsa da, içerik olarak mütâbilerle desteklenmiştir. Diğer rivayetlere baktığımızda Peygamberimiz (s.a.v), namazda iken kişinin önüne (kible) ve sağ tarafına tükürmesini men etmiştir.¹³⁷ Mecbur kalırsa da, sol tarafına ya da sol ayağının altına tükürülmesini söylemiştir.¹³⁸

3.2.5. Enbiyâ

"Enbiyâ" kelimesi; نبأ (n-b-e) fiilinin kökünden türeyen, نبي kelimesinin çoğulu olup "peygamberler" (nebîler) anlamına gelmektedir. Bazı hadis kaynaklarında peygamberlerin durumları haber verilmiştir. Hadis kaynaklarında bu konuyla ilgili başlıklar, bablar veya kitaplar oluşturulmuştur. "*Kitâbü'l-Enbiyâ*" bölümünü Buhârî'nin *Sahîh*'inden örnek olarak verebiliriz.¹³⁹ Bu rivayette, **Ülü'l-Azm Peygamberler**'inden biri olan Hz. Mûsâ (a.s)'nın çekmiş olduğu sıkıntı haber verilmektedir.

a) Hz. Mûsâ (a.s)'nın çekmiş olduğu sıkıntı: Bu başlığımızda değerlendirecek olduğumuz hadis sayısı ikidir. Rivayetler Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde farklı yerlerde geçmektedir. İki rivayeti Âsım b. Behdele, Hammâdeyn'e aktarmıştır. Yani iki hadisin isnadı İmam Âsım'a kadar ortaktır. Müsnedde geçen ilk hadis Hammâd b. Seleme'nin rivayetidir:

¹³⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü'l-Tabakât*, 8/326.

¹³⁷ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Salât", 33; 34.

¹³⁸ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Salât", 38.

¹³⁹ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, 4/101.

1. حدثنا عفان حدثنا حماد بن سلمة قال أخبرنا عاصم ابن بهدلة عن أبي وائل عن ابن مسعود قال: تكلم رجل من الأنصار كلمة فيها موجدة علي النبي صلى الله عليه وسلم، فلم تقرني نفسي أن أخبرت بها النبي صلى الله عليه وسلم، فلوددت أني افتديت منها بكل أهل ومال، فقال: قد آذوا موسى عليه الصلاة والسلام أكثر من ذلك فصبر، ثم أخبر أن نبيا كذبه قومه وشجوه حين جاءهم بأمر الله، فقال وهو يمسح الدم عن وجهه: اللهم اغفر لقومي فإنهم لا يعلمون.¹⁴⁰

Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dan rivayet edildiğine göre dedi ki: ‘ Hz. Peygamber (s.a.v) ganimet dağıtımı yaparken ensâr'dan bir adam Allah Resûlü'ne hakaret etti. Peygamber (s.a.v)'e haber vermeden içim rahat etmedi. Malımı ve ehlimi feda etseydim de (keşke) söylemeseydim. Allah resûlü (s.a.v) şöyle buyurdular: “ **Hz. Mûsâ (a.s)'ya çok eziyet ettiler fakat o sabretti. Sonra, Allah (c.c)'ın emri gelinceye kadar kavminin onu yalanladığı ve hakaret ettiği haberi verildi. Yüzündeki kanı silerken şöyle diyordu: Allahım kavmimi bağışla! Çünkü onlar bilmiyorlar.**

İkinci hadis Hammâd b. Zeyd'in rivayetidir:

2. حدثنا يونس حدثنا حمَّاد، يعني ابن زيد، عن عاصم عن أبي وائل عن ابن مسعود قال: لما قسم رسول الله صلى الله عليه وسلم غنائم حنين بالجرعانة ازدحموا عليه، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن عبداً من عباد الله بعته الله إلى قومه فضرهوه وشجوه، قال: فجعل يمسح الدم عن جبهته ويقول: رب اغفر لقومي، إنهم لا يعلمون.¹⁴¹

Abdullah b. Mes'ûd (r.a) dedi ki: ‘Hz. Peygamber (s.a.v) Ci'rânedeki ganimetleri paylaştırdı onun üzerine akın ettiler.’ Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v): “**Allah tarafından bir kavme (Allah'ın kullarından) bir kul gönderildi. Fakat onu (onlar) dövdüler ve yaraladılar. Devamında dedi ki: Alnında kanı silerek (Mûsâ) diyordu ki: Rabbim kavmimi bağışla! Onlar bilmiyorlar.**” buyurdu.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'un sahâbe râvisi olduğu bu iki rivayet, içerik olarak aynı olsa da farklılık arz etmektedir. Birinci hadiste bir ganimet paylaşımından bahsedilmektedir. Efendimiz (s.a.v)'in ganimet dağıtımı yaparken, adaletli bir paylaşım yapmadığı Ensâr'dan birisi tarafından dillendirilmektedir. Kendisine bu durum haber verildiğinde üzülmüş ve Hz. Mûsâ (a.s)'ya duâ edip onun kavminin kendisine yapmış olduğu

¹⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Mûsned*, 1/453.

¹⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Mûsned*, 1/456.

işkencelerden bahsetmiştir. Ancak bu rivayette savaşın, gazvenin ve günün adı verilmemiştir. İlk rivayette başka bir detay ise, bir takım oluşan bu hoşnutsuzluğu Hz. Peygamber (s.a.v)'e haber veren kişi, kendi ifadesiyle İbn Mes'ûd (r.a)'dur.

Âsım'ın Hammâd b. Zeyd'e naklettiği ikinci rivayet birinci rivayete göre daha detaylıdır. Şöyle ki, bu hadis Huneyn Gazvesi (8/630)'nde elde edilen ganimetlerin Ci'râne bölgesinde dağıtılmasından bahseder. Ganimet dağıtımındaki hoşnutsuzluktan bahsetmez. “*İzdiham*” fiilini kullanarak, Hz. Peygamber (s.a.v)'in ganimet bölüşümünde sıkıştırılmasını aktarır. Birinci rivayetin aksine, Hz. Mûsâ (a.s) “**Allah'ın kullarından bir kul...**” şeklinde anlatılır. Rivayetlerin son kısmı ise metin ve mana yönünden ortaktır: “**...Onlar onu yalanladılar, yaraladılar. O Peygamber, (Hz. Mûsâ) alnından kanı silerek şöyle diyordu: Allah'ım! Kavmimin günahlarını bağışla! Çünkü onlar gerçeği bilmezler.**”

İki rivayet üzerinde değerlendirme yapacak olursak, birinci hadiste Âsım'ın iki râvisinden birisi olan Hammâd b. Seleme'nin zaman zaman hata yaptığını (ihtilât) geçmiş başlıklarımızda belirtmiştik. İkinci rivayette Âsım'ın râvisi olan Hammâd b. Zeyd, Hammâd b. Seleme'ye göre daha sika, sağlam ve hüccettir.¹⁴² İsnadında Hammâd b. Zeyd'in bulunmuş olduğu hadise, Buhârî *Edebü'l-müfred*'inde yer vermiştir.¹⁴³ İmam Buhârî, bu iki hadisin son kısmında yer alan Hz. Mûsâ (a.s)'nın duâsına *Sahîh*'inde yer vermiştir. Yine rivayetin sahâbe râvisi İbn Mes'ûd (r.a), tâbiîn râvisi ise Ebû Vâil'dir. Fakat Ebû Vâil (Şakîk)'in râvisi ise A'meştir.¹⁴⁴

İki farklı rivayeti birleştirecek olursak, İslâm Ordusu Huneyn Gazvesi galibiyetiyle Hevâzin ve Sakîf kabilesinden ganimetler elde etmiştir. Bu ganimetler 6.000 esir, 24.000 deve, 40.000'den fazla küçükbaş hayvan ve 4.000 gümüş paradır. Hz. Peygamber (s.a.v), Hevâzin ve Sakîf kabilerinin heyeti gelmeyince, bir süre sonra Ci'râne'de ganimetleri bölüştürmeye başlamıştır.¹⁴⁵ Hz. Peygamber (s.a.v) taksimi ilk önce Müellefe-i kulûb (Kalbleri islâm'a ısıdırılan kimseler)'dan başlayınca, Ensâr'dan birisi veya birileri bu dağıtımdan rahatsız olmuştur. Buhârî ve Müslim'in rivayetlerinde bu durumu Hz. Peygamber (s.a.v)'e haber veren, hadisin râvisi İbn Mes'ûd (r.a)'dur.¹⁴⁶ Fakat Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-94) kanalıyla gelen başka bir hadiste,

¹⁴² İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 9/299.

¹⁴³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, çev. Mehmet Yaşar Kandemir (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2017), 1/174.

¹⁴⁴ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Kitâbü'l-Enbiyâ”, 54.

¹⁴⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 2/155.

¹⁴⁶ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Kitâbü'l-Edep” 53; Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Kitâbü'z-Zekât”, 46.

memnuniyetsizliği haber veren kimse Sa'd b. Ubâde el-Ensârî (ö. 14/635)'dir.¹⁴⁷ Bu iki hadisin isnadı hasen olmasına rağmen mütâbileriyle birlikte sahihtir.

3.2.6. Fazilet

“Fazla olmak ya da üstün olmak” manasında ف-ض-ل kökünden türeyen ve fazîletin çoğulu (Cemî') olan fezâil kelimesi, bir nesnenin veya bir kimsenin diğer nesnelere veya kimselere üstün olması anlamına gelir. Şehirlerin, bölgelerin, kişilerin, milletlerin, fiillerin ve zamanların, benzerlerinden üstünlüğünü ifade etmek için kullanılmış ve bunların her birine ait birçok eser ortaya çıkartılmıştır.¹⁴⁸

Şu ayrıntıyı belirtmekte fayda vardır; Hz. Peygamber (s.a.v) özellikle hadislerinde, davranışların ve amellerin üstünlüğünü ifade etmek için *efdal* (en üstün) kelimesini sıkça kullanmıştır.¹⁴⁹ Bunun yanında fazilet kavramı, Kur'ân-ı Kerîm ve hadis kaynaklarında gerçek anlamında değil, terimsel olarak ahlâkî edimlerin neticesinde ortaya çıkan değerlerle vurgulanmıştır. Hadis edebiyatında müelliflerce, Kur'ân'ın ve sûrelerin faziletine ait başlıklar oluşturulmuştur.¹⁵⁰ Muhaddisler, eserlerini konularına göre tasnîf ederken bu ayrıntıya dikkat etmiş ve konu bütünlüğü içerisinde bölümler oluşturmuşlardır. Örneğin bir amelin üstünlüğünü aktarmak için: *Fezâilü'l-Amâl*,¹⁵¹ Ashâb'ın birbirine olan üstünlüğünü belirtmek için: *Fezâilü's-Sahâbe* veya *Menâkıb*,¹⁵² Belirli Gecelerin Fazileti: *Kitâbü Fazlü-Leyletü'l-Kadri*,¹⁵³ Şehirlerin birbirlerine olan üstünlüğü: *Kitâbü Fezâilü'l-Medîne*¹⁵⁴ gibi bölüm başlıkları eserlerde yerlerini almıştır. Hatta bazı tefsir kitaplarında sûrelerin faziletini bildiren rivayetlere de yer verilmiştir. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144)'nin Keşşâf Tefsîri ve Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286)'nin Beyzâvî Tefsîri'ni¹⁵⁵ zikredebiliriz.¹⁵⁶ Bu bölümde değerlendireceğimiz hadis sayısı 15'tir. Bölüm kendi içerisinde 6 konu başlığına ayrılacaktır. Konu başlıkları harf sırasına göre ele alınacaktır.

¹⁴⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Zürai ed-Dımaşkı, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd*, çev. Şükrü Özen-Mehmet Erdoğan (İstanbul: İklim Yayınları, 1988), 4/24.

¹⁴⁸ Mustafa Çağrı, “Fazilet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/268.

¹⁴⁹ Yunus Yazıcı, “Hz. Peygamber (s.a.v)'in Hadislerinde Erdemli Davranışların Temel Nitelikleri”, *İnsan, Din ve Erdemlilik*, ed. Mustafa Çakmak-Hüseyin Algur (İstanbul: Dem Yayınları, 2022), 890.

¹⁵⁰ Dârimî, *Sünen*, 2/706; Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, 5/144.

¹⁵¹ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, 4/164.

¹⁵² Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, 4/153; Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, 2/1854.

¹⁵³ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, 2/253.

¹⁵⁴ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, 2/220.

¹⁵⁵ Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, nşr. Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye (Lübnan: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2011), 1/12.

¹⁵⁶ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-Ekâvil fî vücûhi't-te'vil*, nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhin (Lübnan: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1437/2009), 1/329.

a) **Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'un fazileti:** Abdullah b. Mes'ûd (r.a) Ashâb-ı kirâm içerisinde mümtaz şahsiyetlerden birisidir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in vahiy kâtibi olmuş ve 70 sûreyi bizzat Efendimiz (s.a.v)'den almıştır.¹⁵⁷ Hz. Peygamber (s.a.v)'in İbn Mes'ûd'u ilim ehli bir insan olacağını müjdelemesi ile alakalı iki rivayet bulunmaktadır. Bu iki rivayet Ahmed b. Hanbel Müsned'inde yer almıştır:

1. حدثنا أبو بكر بن عياش حدثني عاصم عن زر عن ابن مسعود قال: كنت أرى غنما لعقبة بن أبي معيط، فمر بي رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبو بكر، فقال: يا غلام، هل من لبن؟ ، قال: قلت: نعم، ولكني مؤتمن، قال: فهل من شاة لم ينز عليها الفحل؟ ، فأتيته بشاة، فمسح ضرعها، فنزل لبن، فحلبه في إناء فشرب وسقى أبا بكر، ثم قال للضرع: أقلص، فقلص، قال: ثم أتيت به بعد هذا، فقلت: يا رسول الله، علمني من هذا القول، قال: فمسح رأسي، وقال: يرحمك الله، فإنك غليم معلم.¹⁵⁸

Abdullah b. Mes'ûd (r.a) dedi ki: “Ukbe b. Ebû Muayt'ın koyunlarımı otlatıyordum. Hz. Peygamber (s.a.v) ve Ebû Bekir (r.a) yanıma uğradılar. Hz. Peygamber (s.a.v) **‘Ey genç yanında süt var mı?’** diye sordu. Ben de: ‘Evet var, fakat ben emanetçiyim. Efendimiz (s.a.v): **‘Sürünün içerisinde çiftleşmeyen koyun var mı?’** diye sordu. Onlara bir koyun getirdim. Resûlullah (s.a.v) hayvanın memesine elini sürdü ve süt akmaya başladı. Bunun üzerine bir kaba sağdı, içti ve Ebû Bekir (r.a)'de içti. Sonra hayvanın memesine **‘küçül!’** dedi ve hayvanın memesi küçüldü. İbn Mes'ûd: “Ondan sonra yanına geldim ve dedim ki: ‘Ey Allah'ın Resûlü! Bana da bu sözlerden öğret.’ Hz. Peygamber (s.a.v) başımı okşadıktan sonra: **‘Allah sana rahmet etsin! Sen ilim öğrenecek bir gençsin.’** buyurdu.” Bu hadisi Âsım b. Behdele, meşhur râvisi Ebû Bekir b. Ayyâş'a rivayet etmiştir.

İkinci rivayetin isnadını nakledecek olursak:

2. حدثنا عفان حدثنا حماد بن سلمة عن عاصم بإسناده...¹⁵⁹

¹⁵⁷Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/462.

¹⁵⁸Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/379.

¹⁵⁹Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/467.

Âsım, aynı rivayeti diğer râvisi Hammâd b. Seleme'ye aktarmıştır. Fakat bu rivayetin sonunda ziyade vardır. Hadisin sonundaki ziyade şöyledir:

... قال: فأخذت من فيه سبعين سورة، لا ينازعني فيها أحد.¹⁶⁰

İbn Mes'ûd dedi ki: “ **Ben birebir Hz. Peygamber ((s.a.v)'in ağzından 70 sûre öğrendim. Hiç kimse bu konuda benimle yarışamaz.”**

Hadisin sonunda ifade edilen söz İbn Mes'ûd (r.a)'a aittir. Kendisinin Hz. Peygamber (s.a.v)'den 70 sûre aldığını belirten rivayettir. İlk bakışta bu ifade mevkûf hadis olarak değerlendirilse de, son rivayet metnin sonuna yapılan idrâctan dolayı müdrec hadisin kapsamına girmiştir. Ayrıca, idrâc'ın hadis metninin sonunda gerçekleştiği için **müdrecü'l-metn** olarak nitelendirilmesi teknik açıdan daha uygundur. İmam Zehebî de, aynı şekilde bu hadisin sonunda idrâc olduğunu belirtmiştir.¹⁶¹ Hadis âlimleri, idrâcın çoğunlukla hadisin sonunda meydana geldiğini ifade etmişlerdir.¹⁶²

Âsım'ın râvileri Hammâd b. Seleme ve Ebû Bekir b. Ayyâş, muhtelit olarak nitelendirildikleri için bu rivayetin isnadı da hasen kabul edilmiştir. Yapılan bu kritik sadece zannîdir. Rivayetlerin sahâbe râvisi Abdullah b. Mes'ûd olduğundan dolayı, hadisin sonundaki söz ondan kabul edilmiştir. Hadislerin, isnad dereceleri eşit olsa da, metnin sonundaki cümle ilk rivayette bulunmamaktadır. Bu tür farklılıkların nedeni, râvilerden kaynaklanan kusur ve hadisin metnine birleştirilen lafızlardır.¹⁶³

b) Abdullah b. Mes'ûd (Ümmü Abd)'un kıraatinin övülmesi: Bu başlık ile alakalı iki hadis bulunmaktadır. Rivayetler, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde farklı yerlerde geçmektedir:

1. حدثنا عفان حدثنا حماد عن عاصم بن بھدلة عن زر ابن حبیش عن ابن مسعود قال: دخل رسول الله صلى الله عليه وسلم المسجد، وهو بين أبي بكر وعمر، وإذا ابن مسعود يصلي، وإذا هو يقرأ النساء فاتتهى إلى رأس المائة، فجعل ابن مسعود يدعو وهو قائم يصلي، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: اسأل تعطه، اسأل تعطه، ثم قال: من سمرة أن يقرأ القرآن غصا كما أنزل فليقرأه بقراءة ابن أم عبد، فلما أصبح غدا إليه أبو بكر ليشره، وقال له: ما

¹⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/462.

¹⁶¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Siyeru a'lâmi'n nûbelâ*, çev. Mustafa Karakaya (İstanbul: İ'tisam Yayınları, 2022), 3 /346.

¹⁶² Mahmud Tahhân, *Teysiru Mustalahi'l-Hadis* (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1432/2011), 131.

¹⁶³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *el-Mükıza*, çev. Ahmed Ürkmez (İstanbul: Ragbet Yayınları, 2019), 55.

سألت الله البارحة؟، قال: قلت: اللهم إني أسألك إيماناً لا يرتد، ونعيماً لا ينفد، ومرافقة محمد في أعلى جنة الخلد،

ثم جاء عمر، فقبل له: إن أبا بكر قد سبقك، قال: يرحمُ الله أبا بكر، ما سبقته إلى خير قط إلا سبقني إليه.¹⁶⁴

Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) Efendimiz, Hazret-i Ebû Bekir (r.a) ve Hz. Ömer (r.a)'in arasında mescide girmişlerdi. Abdullah b. Mes'ûd (r.a) namaz kılıyordu. İbn Mes'ûd (r.a) Nisâ Sûresi'ni okumaya başladı. Başından sonuna kadar hepsini okudu. Abdullah b. Mes'ûd ayakta iken duâ etmeye başladı. Hz. Peygamber (s.a.v) : **“İste, ne istersen sana verilecek, İste, ne istersen sana verilecek.”** Sonra şöyle buyurdular: **“ Kim Kur'ân'ı indirildiği tazelikte okumak isterse İbn Ümmi Abd'in kiraatiyle okusun. ”** Hz. Ebû Bekir (r.a) sabah olunca müjdeyi vermek için onun yanına gitti ve ona dedi ki: **‘Dün Allah'tan ne istedin?’** İbn Mes'ûd: **‘Allah'ım senden kaybolmayan îmân, tükenmeyen nimet ve Huld Cennetinin en yüksek mertebesinde Muhammed (s.a.v) ile birlikte olmayı istedim.’** Ömer (r.a) hemen Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'ın yanına varıp onu müjdelemek istedi, ancak Hazret-i Ebû Bekir'in kendisini geçtiğini gördü. Ona: **‘Bunu da mı yaptın! Zaten sen hayırda hep beni geçtin!’** dedi. Yine Âsım'ın diğer râvisi Ebü's-Salt Zâide b. Kudâme es-Sekafî aynı lafızlarla rivayet etmiştir. Rivayetin isnadı şöyledir:

2. حدثنا معاوية حدثنا زائدة حدثنا عاصم بن أبي النجود عن زر عن عبد الله أن النبي صلى الله عليه وسلم أتاه - بين

أبي بكر وعمر، فذكر نحوه.¹⁶⁵

İki rivayeti değerlendirdiğimizde, İbn Mes'ûd (r.a)'un okuyuşu Efendimiz (s.a.v) tarafından takdir edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v), sahâbenin özelliklerini veya niteliklerini ifade ederken, Arap Edebiyatında çoğunlukla kullanılan “kinaye”, “istiare”, “mecaz” ve “teşbih” gibi edebî türler kullanmıştır. **“...Kur'ân'ı indirildiği tazelikte (ıslaklıkta) okumak...”** Peygamber (s.a.v) anlatım gücünü artırmak için bu rivayette somutlaştırma yolunu seçmiştir. Sadece, **“Abdullah iyi bir okuyucuyu”** ya da **“İyi bir kârî'dir”** de diyebilirdi. Bu ifadeyi kullanmasının nedenleri, İbn Mes'ûd (r.a)'un sûrelerin birçoğunun nüzûlüne canlı olarak tanık olması, Cebrâîl (a.s) ile Hz. Peygamber

¹⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/445.

¹⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/454.

(s.a.v) arasında yapılan son mukâbelede hazır bulunması ve nesh edilen ayetlere şahitlik etmesidir.¹⁶⁶

Rivayetler sadece İbn Mes'ûd (r.a) kanalıyla gelmektedir. Âsım b. Behdele'nin bu iki hadisin isnadında yer almasından dolayı bu hadislerin isnadı hasendir. Son rivayetin isnadında bulunan râviler ilk rivayetin isnadına göre daha sikadır. İki rivayetin metni birbirine muhalefet etmemiştir. Bu iki hadis Müsned hâriç, çalışma kapsamında bulunan eserlerde rivayet edilmemiştir.

c) Abdullah'ın bacakları kıyâmet günü mîzanda Uhud dağından daha ağır gelecektir:

1. حدثنا عبد الصمد وحسن بن موسى قالا حدثنا حماد عن عاصم عن زر بن حبیش عن ابن مسعود: أنه كان يجتني سواكا من الأراك، وكان دقيق الساقين، فجعلت الريح تكفوة، فضحك القوم منه، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: مم تضحكون؟ قالوا: يا نبي الله، من دقة ساقيه، فقال: والذي نفسي بيده، لهما أثقل في الميزان من

أحد.¹⁶⁷

Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dan rivayet edildiğine göre: İbn Mes'ûd (r.a), Hz. Peygamber (s.a.v)'in emriyle Arak ağacına sivak için tırmanıyor. Rüzgar esiyor ve İbn Mes'ûd (r.a)'un bacakları açılıyor. Oradakiler İbn Mes'ûd (r.a.)'un bacaklarının inceliğini görünce gülmeye başladılar. Hz. Peygamber (s.a.v) bunun üzerine: **“Neden gülüyorsunuz?”** Dediler ki: ‘Ey Allah’ın nebisi, onun bacaklarının inceliğine’, **Efendimiz (s.a.v): “Nefsim kudret elinde olan Allah (c.c)’e yemin ederim ki Abdullah’ın bacakları kıyâmet günü mîzanda Uhud dağından daha ağır gelecektir.”** buyurmuştur. Ayrıca bu hadis, Hz. Ali (r.a) kanalıyla da rivayet edilmiştir. Rivayetin isnadı:

– حدثنا محمد بن فضيل حدثنا مغيرة عن أم موسى قالت سمعت عليا...¹⁶⁸

İlk rivayetin isnad zincirinde Âsım b. Behdele bulunduğu için, bu rivayetin isnadı hasendir. Diğer râviler sikadır. Fakat ikinci hadisin isnadına baktığımızda, Hz. Ali (r.a)'ın râvisi Ümmü Mûsâ Fâhite (ö. [?]) makbul bir râvidir.¹⁶⁹ Fâhite'den hadis rivayet eden Muğîra b. Miksem ed-Dabbî (ö. 136/753) sika olmakla beraber

¹⁶⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 2/346.

¹⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/420.

¹⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/114.

¹⁶⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 10/492.

müdeğlistir.¹⁷⁰ Dabbînin râvisi ve 5. tabakadan olan Muhammed b. Fudayl ed-Dabbî (ö. 195/810) ise, sika ve sâduk olmakla beraber şîilikle itham edilmiştir.¹⁷¹ Yine de bu isnadın derecesi İbn Hacer (ö. 852/1449)'e göre hasendir.¹⁷² Dolayısıyla ilk hadis üzerinden değeriendirme yaptığımızda, bu rivayetin isnadı hasen olmakla beraber mütâbileriyle sahihtir.

d) Abdullah b. Selâm b. el-Hâris'in fazileti: Rivayet İbn Hanbel'in Müsned'inde yer almaktadır. Sahâbe râvisi Sa'd b. Ebû Vakkâs'tır. Rivayet şöyledir:

1. حدثنا عفان حدثنا حماد بن سلمة أنبأنا عاصم بن بحدلة عن مصعب بن سعد عن أبيه: أن النبي صلى الله عليه وسلم أتى بقصعة فأكل منها، ففضلت فضلة، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يجيء رجل من هذا الفج من أهل الجنة يأكل هذه الفضلة، قال سعد: وكنت تركت أخي عميرا يتوضأ، قال: فقلت: هو عمير، قال: فجاء عبد الله بن سلام فأكلها.¹⁷³

Sa'd b. Ebû Vakkâs (r.a)'tan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v)'e bir tas getirildi ve Efendimiz (s.a.v) ondan yedi, fakat tastaki yemek arttı. Resûl-i Ekrem (s.a.v): **"Bu vadiden, cennet ehlerinden bir adam gelip bu artığı yiyecek."** buyurdu. Sa'd (r.a) dedi ki: **'Kardeşim Umeyr'i abdest için bırakmışım.'** Sa'd devam ederek: **'O Umeyr'dir, dedim. Abdullah b. Selâm geldi, hemen artığı yedi.'** dedi.

Bahsi geçen hadisi aynı isnadla İbn Sa'd da nakletmiştir.¹⁷⁴ Umeyr b. Ebû Vakkâs (ö. 2/624) Sa'd (r.a)'ın öz kardeşidir. Bedir Savaşı (2/624) öncesi sefer hazırlığı yapılırken, yaşı küçük olduğu için Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından orduya alınmamıştır. Fakat ağlaması üzerine Efendimiz (s.a.v) kendisine izin vermiştir. Ancak, Bedir Savaşında müşriklerin safında yer alan Abdüvüd tarafından 16 yaşında şehit edilmiştir.¹⁷⁵

Abdullah b. Selâm (ö. 43/663-64) önceleri bir Yahudi âlimi iken müslüman olmuş önemli sahâbelerden birisidir. Müslüman olmadan önceki adı el-Husayn'dır. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v) kendisine Abdullah ismini vermiştir. İslam olmadan önce Medine Yahudilerinin içerisinde en faziletli ve en bilgini olduğu kendi dindaşları tarafından itiraf edilmiştir. Efendimiz (s.a.v)'in Medineye hicretinden sonra Abdullah'ın

¹⁷⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/456.

¹⁷¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/507.

¹⁷² İbn-i Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, çev. Seyfullah Erdoğmuş (İstanbul: Sağlam Yayınları, 2008), 160.

¹⁷³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/169.

¹⁷⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 5/409.

¹⁷⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 3/166.

müslüman olduğu (7/629-309)'da rivayet edilmiştir.¹⁷⁶ Bu hadiste kendisinin cennet ehlinden olacağı müjdelenmiştir. Aynı rivayet mükerrer olarak rivayet edilmese de, Abdullah b. Selâm'ın cennetle müjdelendiği farklı sahâbelerden ayrı isnadlarla nakledilmiştir.¹⁷⁷

Sa'd (r.a) bu hadisin rivayetinde yalnız kalmıştır. Âsım b. Behdele bu hadisi Mus'ab b. Sa'd b. Ebû Vakkâs (ö. 103/721)'tan almış ve sadece Hammâd b. Seleme'ye rivayet etmiştir.

Bedir Ehli ve Bedir Gününün Fazileti: Konu ile ilgili toplam beş hadis ve iki başlık bulunmaktadır. Bedir Ehli başlığında 3 hadis yer almaktadır. Âsım'ın rivayetleri Ebû Dâvûd'un Sünen, Dârimî'nin Sünen ve İbn Hanbel'in Müsned'inde rivayet edilmiştir. Bedir Günü başlığıyla alakalı ise iki hadis yer almaktadır. Yine bu rivayetler İbn Hanbel'in Müsned'inde rivayet edilmiştir.

e) **Bedir Ehli:** Bu başlıkta yer alan rivayetlerin sahâbe râvisi Ebû Hureyre (r.a)'dir. Ebû Hureyre (r.a)'nin rivayet etmiş olduğu bu hadisin ilk örneğini *el-Müsned*'den vermek istiyoruz:

1. حدثنا يزيد، أخبرنا حماد بن سلمة، عن عاصم بن أبي النجود، عن أبي صالح، عن أبي هريرة، عن رسول الله صلى الله

عليه وسلم، قال: إن الله عز وجل اطلع على أهل بدر فقال: اعملوا ما شئتم، فقد غفرت لكم.¹⁷⁸

Ebû Hureyre (r.a)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu:
“Allah (c.c) Bedir ehline dedi ki: Dilediğinizi yapın ben sizi affettim.”

Ebû Dâvûd'un Sünen'inde geçen rivayetinin isnadı şöyledir:

2. حدثنا موسى بن إسماعيل حدثنا حماد بن سلمة {ح} وحدثنا أحمد بن سنان حدثنا يزيد بن هارون أخبرنا حماد بن

سلمة عن عاصم عن أبي صالح عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم...¹⁷⁹

¹⁷⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 5/406.

¹⁷⁷ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Menâkıbü'l-ensâr”, 19; Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Fezâ'ilü's-Sahâbe”, 147.

¹⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/296.

¹⁷⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü's-Sünne”, 49.

Son olarak, Dârimî'nin eserinde yer alan hadisin isnadı şu şekildedir:

3. حدثنا عمرو بن عاصم، حدثنا حماد بن سلمة، عن عاصم، عن أبي صالح، عن أبي هريرة، أن النبي صلى الله عليه

وسلم قال...¹⁸⁰

Rivayetleri değerlendirmeden önce bazı noktalara temas etmek istiyoruz. 2/624 yılında Bedir mevkinde meydana gelen savaşa katılan müslümanlar *Ehl-i Bedir* diye anılmıştır.¹⁸¹ Meşhur tarihçi Abdülmelik b. Hişâm (ö. 218/833) Bedir Gazvesine katılanların sayısını Muhacirlerden 83 kişi, Evs'den 61 kişi ve Hazrec'den 170 kişi, toplam 314 kişi olarak belirtmiştir.¹⁸² Ehl-i Bedir'den Kur'ân-ı Kerîm'de (Âl-i İmrân 3/123) ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in hadislerinde övgü ile söz edilmiş, Ehl-i Bedir'in cennetlik olduğuna yönelik rivayetler hadis kitaplarında yerini almıştır. Hadisin sebebi vürûdu Mümtehine Sûresinin 1. âyeti ile doğrudan bağlantılıdır.¹⁸³

Ebû Hureyre (r.a)'nin aktardığı bu rivayetin vürûd sebebi, Hudeybiye Antlaşması (6/628)'nin maddeleri, bazı olaylar sebebiyle müşriklerce ihlal edilmişti. Hz. Peygamber (s.a.v), antlaşmaya uyulmaması ve uyarıların dikkate alınmaması halinde savaş ilan edeceğini Kureyşe ilan etmiştir. Hatta Efendimiz (s.a.v) Kureyşin lideri Ebû Süfyân (ö. 31/651-52) ile Medine'de görüşmüş ancak bu görüşmelerden olumlu sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine sahâbe ile yapılan uzun istişârelerin sonunda Mekke'nin Fethi (8/630) ile ilgili sefer kararı alınmıştır.¹⁸⁴

İslâm Ordusu savaş hazırlıklarına başlayınca, Hz. Peygamber (s.a.v)'in Mısır Mukavkısı Cüreyc b. Mîna'ya elçi olarak gönderdiği sahâbî Hâtıb b. Ebû Beltea (ö. 30/650), Mekke'deki akrabalarının durumundan endişe eder. Fazla vakit kaybetmeden durumu Mekke'ye haber vermek ister. Mektubu Kureyşlilere ulaştırması için ücretli bir kadın tutar. Ya'kûbî (ö. 292/905) bu kadının Ebû Leheb'in müşrik câriyesi Sâre olduğunu söyler.¹⁸⁵ İbn İshâk (ö. 151/768) ise, Abdulmuttaliboğullarından birisinin azatlısı Sara olduğunu söylemektedir.¹⁸⁶ Ancak, Allah (c.c) bu durumu Hz. Peygamber (s.a.v)'e bildirir. Kadını yakalamak için Hz. Ali (r.a), Hz. Zübeyr (ö. 36/656) görevlendirir.

¹⁸⁰ Dârimî, *Sünen*, "Rikâk", 48.

¹⁸¹ Abdullah Aydın, "Ehl-i Bedir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/498.

¹⁸² Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, çev. Abdülvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2016), 1/2/424.

¹⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, nşr. Yûsuf Abdurrahman Mar'aşlî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1433/2012), 4/369; Ebû'l Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed, el-Hudayrî es-Süyûfî eş-Şâfî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, çev. Zekerîya Yıldız (İstanbul: Ocak Yayınları, 2016), 14/371.

¹⁸⁴ İbn Hişâm, *Sîretü'n-nebeviyye*, 4/77.

¹⁸⁵ Nebî Bozkurt, "Hâtıb b. Ebû Beltea", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/445.

¹⁸⁶ İbn Hişâm, *Sîretü'n-nebeviyye*, 4/88.

Kadın kısa süre sonra yakalanır. Mektubu kendisine Mekke'ye Kureyşlilere götürmesi için Hâtıb'ın verdiği söyler. Hâtıb huzura davet edilir. Efendimiz (s.a.v), Hâtıb'a bu hareketinin nedenini sorunca, Kureyşlilerin kendisine minnet edeceğini ve himayesiz olan yakınlarını koruyacaklarını için yaptığını bildirmiş ve bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) Hâtıb'ı affetmiştir. O anda orada hazır bulunan Hz. Ömer (r.a), Hâtıb'ın bu yaptığının münafıklık olduğunu ve boynunun vurulmasının gerektiğini ifade edince, Allah Resûlü (s.a.v): **“Belki de Allah Bedir gazilerine baktı da, dilediğinizi yapın, ben sizi bağışladım, dedi.”** buyurdu.¹⁸⁷ Bu olaydan sonra şu âyet nâzil olmuştur,¹⁸⁸ **“Ey iman edenler! Eğer benim yolumda cihad etmek ve hoşnutluğumu kazanmak üzere yola çıkmışsanız, benim de düşmanım sizin de düşmanınız olan kimseleri kendilerine sevgi göstererek dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr etmektedirler; üstelik rabbiniz Allah'a iman ettiniz diye peygamberi ve sizi (yurdunuzdan) çıkarıyorlar. Ben sizin gizlediklerinizi de açıkladıklarınızı da bildiğim halde onlara gizliden gizliye sevgi besliyorsunuz. İçinizden kim bunu yaparsa bilsin ki doğru yoldan sapmıştır.”**¹⁸⁹

Âsım b. Behdele bu hadisi, Ebû Hureyre (r.a)'nin öğrencisi Ebû Sâlih Zekvân b. Abdillâh (ö. 101/719-720)'tan rivayet etmiştir. İmam Âsım, ayrıca bu rivayeti öğrencisi Hammâd b. Seleme'ye de rivayet etmiştir. 3 rivayette, ikinci, üçüncü ve dördüncü tabakalar ortaktır. Hammâd b. Seleme bu rivayeti 3 öğrencisine nakletmiştir; Ahmed b. Hanbel'deki râvi Ebû Hâlid Yezîd b. Hârûn el-Vasitî (ö. 206/821)'dir. Dârimî'de yer alan râvisi ise, Ebû Osman Amr b. Âsım (ö. 213/829)'dır. Sika bir râvi olmakla birlikte ayrıca “sâduk ve hasenü'l-hadis” olarak da vasıflandırılmıştır.¹⁹⁰ Ebû Dâvûd ise tahvîl¹⁹¹ yoluyla iki râvisine yer vermiştir. Tekrardan Yezîd b. Hârûn, diğeri ise Ebû Seleme Mûsâ b. İsmâîl (ö. 223/837)'dir.

İmam Âsım'ın rivayet etmiş olduğu bu hadis, Ebû Hureyre (r.a) kanalıyla aktarılmıştır. Ancak Ebû Hureyre (r.a)'nin rivayeti, Hz. Ali (r.a) kanalıyla gelen diğeri hadise benzerlik göstermemektedir. Hz. Ali (r.a.)'nin rivayetinde, Mekke'nin fethinden önce yaşanan bu hâdise detaylarıyla birlikte rivayet edilmiştir.¹⁹² İki metni (hadisi)

¹⁸⁷ İbn Hişâm, *Sîrettü'n-nebeviyye*, 4/89.

¹⁸⁸ İbn Hişâm, 4/89.

¹⁸⁹ Mümtehhine 60/1.

¹⁹⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 9/317.

¹⁹¹ Bir hadisi rivayet ederken farklı tarihleri bulunan; kolaylık olması açısından isnadların birinden diğeri atlamayı ve bu isnadların müşterek râvisinden sonra konulan, { } işaretleri ile belirten bir hadis terimi. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Emin Âşıkutlu, “Tahvîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/440.

¹⁹² Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Kitâbü'l-Cihâd”, 141; Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Fezâilü's-Sahâbe”, 161; Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 60; Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü'l-Cihâd”, 98; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/80.

karşılaştığımızda, Ebû Hureyre (r.a)'nin rivayet etmiş olduğu hadis, Hz. Ali (r.a)'nin rivayet etmiş olduğu hadisin son kısmıyla aynıdır. Dolayısıyla Ebû Hureyre (r.a) tarafından rivayet edilen bu hadis, **Ebû Hureyre- Ebû Sâlih Zekvân- Âsım b. Behdele- Hammâd b. Seleme** vâsıtasıyla nakledilmiştir. Gerek Ebû Sâlih Zekvân, gerekse Asım b. Behdele bu hadisin rivayetinde tek kalmışlardır. Bu rivayet, isnadın herhangi bir yerinde râvisi yalnız kalmış, haber çeşidi olan Ferd-i Mutlak'a bir örnektir. Son değerlendirmemizde, Âsım b. Behdele'nin Ebû Dâvûd'un süneninde yer alan rivayetin isnadında, bir hadis terimi olarak kullanılan tahvîl örneği de vardır:

- حدثنا موسى بن إسماعيل حدثنا حماد بن سلمة {ح} وحدثنا أحمد بن سنان حدثنا يزيد بن هارون أخبرنا حماد بن سلمة عن عاصم عن أبي صالح عن أبي هريرة...¹⁹³

Bu örnekte müşterek râvi, Hammâd b. Seleme'dir.

f) **Bedir Günü:** Bedir Savaşı (2/624)'nda, İslam Ordusu'nun 305 kişi olduğu rivayet edilmiştir. Bunun yanında müslümanların, askerî teçhizat bakımından yeterli olmadığı ve ulaşım açısından önemli vasıtalarından biri olan binek hayvanların sayısı olarak az olduğu da aktarılmıştır. Hatta İbn Sa'd'ın verdiği bilgiye göre, ordunun içerisinde 70 deve ve iki at'ın bulunduğu develere sırayla binildiği belirtilmiştir.¹⁹⁴ İmam Âsım'ın bu rivayeti, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sıra arkadaşlarıyla beraber yaşamış oldukları andan bir kesit sunar. Hadisin sahâbe râvisi Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dur. Hadisin yer aldığı eser ise İbn Hanbel'in Müsned'idir:

1. حدثنا عفان حدثنا حماد بن سلمة أخبرنا عاصم بن بهدلة عن زر بن حبیش عن عبد الله بن مسعود قال: كنا يوم بدر [كل]، ثلاثة على بعير، كان أبو لبابة وعلي بن أبي طالب زميلي رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: وكانت عقبة رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: فقالا: نحن نمشي عنك!، فقال: ما تنما بأقوى مني، ولا أنا بأغنى عن الأجر منكما.¹⁹⁵

Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Bedir gününde develerin sayısı azdı bundan dolayı bir devede 3 kişi bulunurdu. Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Ali (r.a) ve Ebû Lübâbe (ö. [?]) aynı devedeydi. Dolayısıyla nöbetleşerek deveye biniyorlardı. Yaya yürüme sırası Hz. Peygamber'e gelince o ikisi dedi ki: **'Yâ Resûlullah! Biz senin**

¹⁹³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Kitâbü's-Sünnet", 49.

¹⁹⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 2/8.

¹⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/422.

yerine yürürüz!'. Bunun Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular: **“Siz yürümekte benden daha kuvvetli olmadığınız gibi, ecir ve mükâfat hususunda da ben sizden daha müstağni ve zengin değilim.** Mükerrer olarak gelen diğer rivayetin isnadı ise şu şekildedir:

2. حدثنا أبو كامل حدثنا حماد عن عاصم بن بحدلة عن زر بن حبيش عن ابن مسعود: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم...¹⁹⁶

İlk rivayette Affân b. Müslim hadisi Hammâd b. Seleme'den aktarmıştır. İkinci rivayette ise, öğrencisi Ebû Kâmil Fudayl b. Hüseyin (ö. 237/851) Hammâd'dan rivayet etmiştir. İki hadis muttasıl bir senedle rivayet edilse de, 5. tabakaya kadar râvi sayısı tek (teferrüd) kalmıştır. İsnadı Âsım b. Behdele'den dolayı hasendir.

g) Zübeyr b. Avvâm'ın fazileti: İmam Âsım'ın rivayet etmiş olduğu hadislerin sahâbe râvisi Hz. Ali (r.a)'dir. Âsım bu rivayetleri şeyhi Zir b. Hubeyş'ten dinlemiş ve 3 öğrencisine aktarmıştır. Hadisler ayrıca İbn Hanbel'in Müsned'inde *Ali b. Ebû Tâlib başlığı*'nda yer almaktadır:

1. حدثنا هاشم وحسن قالا حدثنا شيبان عن عاصم عن زرّ ابن حبيش قال: استأذن ابن جرموز عليّ علي فقال: من هذا؟ قالوا: ابن جرموز يستأذن، قال: ائذنوا له، ليدخل قاتل الزبير النار، إنما سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: إن لكل نبي حواريا، وحواريي الزبير.¹⁹⁷

Zir b. Hubeyş dedi ki: “İbn Cürmüz Ali (r.a)'nin huzuruna girmek için izin istedi.” Ali (r.a): “Kim o ?” dedi. Dediler ki: “İbn Cürmüz izin istiyor.” Ali (r.a): “Ona izin verin, Zübeyr (r.a)'in katili ateşe girsin!” Hz. Peygamber (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu işittim: **“Her Peygamber'in bir havârisi vardır. Benim de havârim Zübeyr'dir.”**

İbn Hanbel'de geçen ikinci rivayetin isnadı şöyledir:

2. حدثنا معاوية بن عمرو حدثنا زائدة عن عاصم عن زرّ بن حبيش قال...¹⁹⁸

¹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/424.

¹⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/79.

¹⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/79.

Üçüncü rivayetin isnadı şu şekildedir:

3. حدثنا يونس حدثنا حماد، يعني ابن سلمة، عاصم عن زر أن علياً...¹⁹⁹

Dördüncü ve son rivayetin isnadı şu diziliştedir:

4. حدثنا عفان حدثنا حماد أنبأنا عاصم بن بجدلة عن زر بن حبیش...²⁰⁰

Âsım, bu hadisi 3 râviye rivayet etmiştir. Hammâd b. Seleme, Zâide b. Kudâme ve Ebû Muâviye Şeybân (ö. 164/780)'dır. Yine bu hadis, Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) tarafından da rivayet edilmiştir.²⁰¹ Âsım'ın râvileri sikadır fakat kendisinden ve Hammâd'dan dolayı hasendir. Mütâbileriyle birlikte sahihtir. Metinlerde bulunan lafızlar ise müşterektir. Konuya açıklık getirecek olursak, İbn Sa'd'ın vermiş olduğu bilgiye göre Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/656)'ın katili Amr b. Cürmüz (ö. [?]) Hz. Ali (r.a)'nin huzuruna gelerek, Zübeyr'i Sibâ Vadisi'nde öldürdüğünü söyleyince Ali (r.a) ilk önce Cürmüz'ü cehennemle müjdelemiş daha sonra mezkûr hadisi rivayet etmiştir.²⁰² Peki, Hz. Peygamber (s.a.v)'in Zübeyr (r.a)'den övgüyle bahsetmesinin nedeni nedir? Hz. Zübeyr (r.a), Peygamberimize ilk imân eden kimselerden ve cennetle müjdelenen 10 kişiden biridir. Yani aşere-i mübeşşeredendir. Gerek Hz. Peygamber (s.a.v)'in döneminde, gerekse ilk 4 halife döneminde fetihlerde ve savaşlarda çok büyük katkıları olmuştur. Câbir b. Abdullah (r.a)'tan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v), Hendek Günü (5/627) Kurayzaoğullarıyla ilgili bilgi akışı sağlayacak istekli birisini teklif eder. Zübeyr (r.a) öne atılarak teklifi kabul eder ve Hz. Peygamber'e haberler getirir. Gayretinden dolayı, Hz. Peygamber (s.a.v) Zübeyr b. Avvâm için: **“Her Peygamberin bir havârisi vardır, benim de havârim Zübeyr'dir.”** buyurmuştur.²⁰³

¹⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/103.

²⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/102.

²⁰¹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahih*, “Kitâbü'l-Cihâd”, 40, “Meğâzî”, 29; Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahih*, “Menâkib”, 24.

²⁰² İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 3/121.

²⁰³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/38.

3.2.7. Fiten ve Melâhim

Fiten (ف - ت - ن) kelimesi, “gümüş veya altın gibi değerli madenleri eritmek” veya “birisini azdırmak veya saptırmak” gibi manalara gelmektedir.²⁰⁴ *Melâhim* (م - ل - ح) kelimesi, “eti kemikten sıyırmak” ya da “bir işi sağlam kılmak veya başladığı işi bitirmek” kökünden türemiştir.²⁰⁵ Bu kelimeden türeyen, “melhame” kelimesinin çoğulu *melâhim*’dir. Yani “şiddetli savaş veya savaş yeri” manalarına gelmektedir.²⁰⁶ Fiten ve *melâhim*, âhir zamanda veya gelecekte ortaya çıkacak fitne, savaş, karışıklar ve kıyâmet âlametlerine dair rivayetleri ifade eden kavramlardır. Bazı hadis kitaplarında iki kelime bir arada kullanılmış ya da tek başına konu başlığı olarak yer almıştır.²⁰⁷

Araştırmamızda Âsım b. Behdele’nin rivayet etmiş olduğu 8 hadisi toplam 4 başlıkta değerlendireceğiz. Bu konular, Âhir zamanda bir kavmin ortaya çıkması, Hz. Peygamber (s.a.v)’in kıyâmet günü Kevser Havuzu’nun başında beklerken yanına gelecek olan bazı kimselerin alıkonulması, kıyâmet gününe kadar tevbe kapısının açık olması ve mehdîliktir.

a) Âhir zamanda bir kavmin ortaya çıkması: Bu başlıkta değerlendireceğimiz hadis sayısı 3’tür. İbn Hanbel *el-Müsned*, İbn Mâce *es-Sünen* ve Tirmizî *es-Sünen*’de yer almaktadır. Hadislerin sahâbe râvisi İbn Mes’ûd (r.a)’dur. İmam Âsım bu hadisi Zir b. Hubeyş’ten rivayet etmiş ve meşhur râvilerinden Ebû Bekir b. Ayyâş’a nakletmiştir. İbn Ayyâş ise toplam üç râvisine nakletmiştir. İlk olarak *Müsned*’deki rivayeti aktarıyoruz:

1. حدثنا يحيى بن أبي بكر حدثنا أبو بكر بن عياش عن عاصم عن زر عن عبد الله قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يخرج قوم في آخر الزمان، سفهاء الأحلام، حدباء الأسنان، يقولون من خير قول الناس، يقرؤون القرآن بألسنتهم، لا يعدو تراقيهم، يمرقون من الإسلام كما يمرق السهم من الرمية، فمن أدركهم فليقتلهم، فإن في قتلهم

أجرا عظيما عند الله لمن قتله.²⁰⁸

²⁰⁴ Sari, *Mevârid*, 1130.

²⁰⁵ Sari, *Mevârid*, 1358-1359.

²⁰⁶ Sari, 1359.

²⁰⁷ Buhârî, *el-Câmi ‘u ‘s-sahîh*, “Kitâbü’l-Fiten”, 8/86; Müslim, *el-Câmi ‘u ‘s-sahîh*, “Eşrât-ı Sâat”, 3/2207; Tirmizî, *el-Câmi ‘u ‘s-sahîh*, “Fiten”, 4/460; Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Fiten ve Melâhim”, 4/480; İbn Mâce, *Sünen*, “Fiten”, 2/1295.

²⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*,

Abdullah b. Mes'ûd (r.a) Resûlullah (s.a.v)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **“Âhir zamanda kıyâmete yakın devirde yaşları küçük, akılları noksan bir zümre çıkacaktır. Onlar insanların sözlerinin en hayırlısı olan Peygamberden bahsedecekler. Kur'ân okuyacaklar, fakat okudukları Kur'ân, onların boğaz çemberlerinden öteye geçmeyecektir. Bunlar, şiddetle atılan okun hedeften çıkması gibi İslâm dininden hızla çıkacaklardır. Bunun için kim onlara rastlarsa hemen onları öldürsün. Muhakkak ki onları öldürmek; Allah katında öldürenler için büyük ecir vardır.”**

Tirmizî'nin rivayet ettiği hadisin isnadı:

2. حدثنا أبو كريب محمد بن العلاء قال: حدثنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم، عن زر، عن عبد الله بن مسعود

قال...²⁰⁹

Bu hadisin sonundaki Tirmizî'nin değerlendirmesini başlığın sonunda aktaracağız.

İbn Mâce'nin rivayetindeki isnad:

3. حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة، وعبد الله بن عامر بن زرارة، قالوا: حدثنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم، عن زر، عن

عبد الله بن مسعود، قال...²¹⁰

Esasında bu rivayetin isnadı, Âsım ve İbn Ayyâş'tan dolayı hasendir. Muhammed b. Alâ (ö. 248/862), Yahyâ b. Ebû Bükeyr (ö. 208/823), Abdullah b. el-Hadramî (ö. 237/851) bu rivayeti İbn Ayyâş'tan almışlardır. Ebû Bekir b. Şeybe el-Absî (ö. 235/849) ise bu hadisi İbn Ayyâş'ın râvisi Hadramî'den nakletmiştir. Diğer taraftan Hz. Ali (r.a) de bu hadisi rivayet etmiştir.²¹¹ İmam Tirmizî, hadisin hasen-sahîh olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Ayrıca Kur'ân okuyup, okudukları ve Kur'ân'ın köprücük kemiklerinden öteye geçmeyeceği kimselerin de, Harûralı ve Hârîcîler olduğu yorumunu yapmıştır.²¹² Âsım'ın rivayet ettiği bu hadis, isnadı hasen olmakla birlikte mütâbisiyle birlikte sahihtir.

²⁰⁹ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Fiten”, 24.

²¹⁰ İbn Mâce, *Sünen*, “Mukaddime”, 12.

²¹¹ Nesâî, *Sünen*, “Muhârebe”, 26.

²¹² Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Fiten”, 24.

b) Kıyâmet Günü Hz. Peygamber (s.a.v), Havz-ı Kevser'in²¹³ başında beklerken yanına gelecek olan bazı kimselerin alıkonulması: Bu başlıkla ilgili Âsım b. Behdele bir hadis rivayet etmiştir. Bu rivayet İbn Hanbel'in Müsned'inde geçmektedir. Yine hadisin sahâbe râvisi İbn Mes'ûd (r.a)'dur:

1. حدثنا عفان حدثنا حماد قال: أخبرنا عاصم بن بحدلة عن أبي وائل عن ابن مسعود أن رسول الله صلى الله عليه وسلم

قال: أنا فرطكم على الحوض، وسأنازع رجالا فأغلب عليهم، فلا أقولن: رب، أصيحابي، أصيحابي، فليقالن لي: إنك

لا تدري ما أحدثوا بعدك.²¹⁴

İbn b. Mes'ûd (r.a)'dan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v): **“Kıyâmet günü Havz-ı Kevser'in başında sizleri bekleyeceğim. Ancak bazı kimseler bana gelmekten alıkonulacaktır. Ben de şöyle diyeceğim ki; Ey Rabbim! Dostlarım, Dostlarım! Bana denilecek ki; Senden sonra onların ne yaptıklarını bilmiyorsun!”** buyurmuştur.

Âsım b. Behdele'nin rivayet etmiş olduğu hadiste, Efendimiz (s.a.v) Âhîret gününde Havz-ı Kevserin başında bekleyeceği, ümmetinden birtakım insanların kendisine gelmekten alıkonulacağı ve duâ etmesi üzerine, vefatından sonra ümmetinden bazı kimselerin dinde değişiklikler yaptığı kendisine haber verilecektir. İbn Mâce'de Ebû Hureyre (r.a)'den gelen rivayette bu grup hakkında daha detaylı bilgi verilmiştir.²¹⁵ Âsım'ın bulunduğu rivayette, râvisi Hammâd b. Seleme de bulunmaktadır. Bundan dolayı isnadı hasendir. Ayrıca bu hadisi sadece Âsım b. Behdele rivayet etmemiştir. Ameş ve Hammâd b. Ebû Süleyman (ö. 120/738) da bu hadisi Ebû Vâil'den almışlardır.²¹⁶ Ayrıca Ebû Vâil bu hadisi, Huzeyfe b. Yemân (r.a)'dan da almıştır.²¹⁷ Âsım'ın bu rivayeti mütâbileriyle birlikte sahihtir.

²¹³ Kevser Havuzu, yani Havz-ı Kevser ayrı kelime de olsa, Âhîret gününde Hz. Peygamber (s.a.v)'e verilecek olan büyük bir havuz veya ırmaktır. Kevser kelimesi, “Çok hayır”, “çokluğu aşırı olan son derece büyük” ve “sonsuz şekilde çoğalmak” gibi anlamlara gelmektedir. Bilgi için bkz. Mustafa Ertürk, “Havz-ı Kevser”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/546; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988), 11/125; Ebüssuûd Efendî, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, thk. Mehmet Taha Boyalık, Ahmet Aytepe (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1433/2012), 6/607; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/ 801; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü'l-elfâzi'l-Kur'an*, terc. Abdü'lbaği Güneş-Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), “ksr”, 900.

²¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/402.

²¹⁵ İbn Mâce, *Sünen*, “Zühed”, 36.

²¹⁶ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Rikâk”, 53; Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Fezâil”, 32.

²¹⁷ Müslim, “Fezâil”, 32.

c) **Mehdî**: Üçüncü konu başlığımız, fiten ve melâhim bölümünün en dikkat çekici kısımlarından birisidir. Özellikle, mehdîlikle alakalı sünnî kaynaklarda kırktan fazla hadis bulunmaktadır.²¹⁸ Geniş bir başlık olduğundan dolayı sadece Âsım b. Behdele'nin rivayet etmiş olduğu hadisler üzerinde değerlendirme yapacağız.

Mehdî , (ه - د - ي) “Hüdâ” kelimesinin aslından türeyerek “doğru yol gösterilmiş veya hidayete ulaştırılmış kişi” anlamlarına gelmektedir. Kur’ân’ı Kerîm’de “Mehdî” ifadesi geçmemektedir. Genellikle değerlendirmeler hadisler üzerinden yapılmaktadır. Âsım b. Behdele bu başlık ile alakalı 6 hadis rivayet etmiştir.

Rivayetlerin sahâbe râvisi Abdullah b. Mes’ûd (r.a)’dur. Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve Ebû Dâvûd eserlerinde bu hadislere yer vermiştir. Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde 3 rivayet bulunmaktadır:

1. حدثنا يحيى عن سفيان حدثني عاصم عن زر عن عبد الله عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: لا تذهب الدنيا، أو لا

تنقضي الدنيا، حتى يملك العرب رجل من أهل بيتي، يواطئ اسمه اسمي.²¹⁹ Abdullah b. Mes’ûd

(r.a)’dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular: “**Araplara, adı adıma uyan ehl-i beytimden biri hâkim olmadıkça dünya son bulmayacak veya gitmeyecektir.**”

İkinci hadisin metni aynıdır (mükerrer). İsnadı:

2. حدثنا يحيى بن سعيد عن سفيان حدثني عاصم عن زر عن عبد الله عن النبي صلى الله عليه وسلم قال...²²⁰

Üçüncü rivayetin isnadı ve metnin baş kısmı:

3. حدثنا عمر بن عبيد عن عاصم بن أبي النجود عن زر ابن حبيش عن عبد الله قال: قال رسول الله صلى الله عليه

وسلم: لا تنقضي الأيام ولا يذهب الدهر...²²¹

Abdullah b. Mes’ûd (r.a)’dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuşlardır: ...**Yaşam sona ermez, zaman tükenmez...**

İlk üç rivayeti ele aldığımızda, bütün hadislerde ilk 3 tabaka aynı râvilerden oluşur. Bununla birlikte İmam Âsım bu rivayeti iki râvisine aktarmıştır. Râvileri Süfyân es-

²¹⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Mehdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/371.

²¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/377.

²²⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/430.

²²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/448.

Sevrî ve Ömer b. Ubeyd (ö. 185/801)'dir. Özellikle bu râviler sikadır. İlk iki rivayet mükerrerdir ancak üçüncü rivayetin baş kısmında (إلام), (الدهر) **“bir zaman veya bir yaşam dahi olsa”** ifadesi ziyade edilmiştir. Fakat bu ifadeler hadisin lafzını ve manasını bozmamaktadır. İlk iki rivayetin baş kısmında kullanılan cümle: “... لا تذهب الدنيا، أو لا تنقضي ...” burada bir şek söz konusudur. Ayrıca, üç isnadın Âsım'dan ötürü hasen olması bu durumu açıklamaktadır. Tirmizî'nin süneninde yer alan Âsım'ın rivayet ettiği hadis:

4. حدثنا عبيد بن أسباط بن محمد القرشي الكوفي، قال: حدثني أبي قال: حدثنا سفيان الثوري، عن عاصم ابن بحدلة، عن زر، عن عبد الله قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا تذهب الدنيا حتى يملك العرب رجل من أهل بيتي يواطئ اسمه اسمي.²²²

Tirmizî, bu hadisin hasen-sahîh olduğunu belirtmiştir. Hz. Ali (r.a), Ebû Saîd el-Hudrî (r.a), Ümmü Seleme (ö. 62/681) ve Ebû Hureyre (r.a)'nin bu hadisi rivayet ettiklerini söylemiştir.²²³ Âsım'ın rivayet etmiş olduğu ikinci hadisin metnini ve isnadını beraber aktarıyoruz:

5. حدثنا عبد الجبار بن العلاء بن عبد الجبار العطار قال: حدثنا سفيان بن عيينة، عن عاصم، عن زر، عن عبد الله، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: يلي رجل من أهل بيتي يواطئ اسمه اسمي.²²⁴

Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular: **“Ehl-i beytimden ismi ismime benzer bir kişi iş başına geçecektir.”** Âsım b. Behdele, aynı manada farklı lafızla bir rivayet aktarıp hadisin sonunda diğer üstadı Ebû Sâlih'ten işittiği Ebû Hureyre (r.a)'nin mevkuf rivayetini naklediyor:

– حدثنا عبد الجبار العطار حدثنا سفيان بن عيينة عن عاصم قال عاصم اخبرنا ابو صالح عن ابي هريرة قال لو لم يبق من الدنيا إلا يوم لطول الله ذلك اليوم حتى يلي.²²⁵

Ebû Salih'ten rivayet edildiğine göre, Ebû Hureyre (r.a) göre şöyle demiştir: **“Dünyanın bir günlük ömrü kalmış olsa dâhi, o kimsenin başa geçmesi için Allah o günü uzatır.”** Âsım b. Behdele bu konuyla alakalı Zir b. Hubeş'ten merfû, Ebû

²²² Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Kitâbü'l-Fiten”, 52.

²²³ Tirmizî, 52.

²²⁴ Tirmizî, 52.

²²⁵ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Kitâbü'l-Fiten”, 52.

Sâlih'ten ise mevkûf rivayet aktarmıştır. Bu durum sebebiyle bu hadis, Tirmizî'nin nezdinde hasen-sahîh hükmüne tâbi tutulmuştur.²²⁶ Tirmizî'nin ilk rivayeti İbn Hanbel'in rivayetleriyle ittifak etmiştir. Ayrıca Âsım, iki râvisi Süfyâneyn'e bu hadisi rivayet etmiştir.

Ebû Dâvûd'un Sünen'inde yer alan Âsım'ın rivayeti ise şöyledir:

6. حدثنا مسدد، أن عمر بن عبید حدثهم. وحدثنا محمد بن العلاء، حدثنا أبو بكر يعني ابن عیاش وحدثنا مسدد، حدثنا یحیی، عن سفیان وحدثنا أحمد بن إبراهیم، حدثنا عبید الله بن موسى، أخبرنا زائدة وحدثنا أحمد بن إبراهیم، حدثني عبید الله، عن فطر المعنى واحد كلهم عن عاصم {ح}، عن زر عن عبد الله، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: لو لم يبق من الدنيا إلا يوم، قال زائدة في حديثه: لطول الله ذلك اليوم ثم اتفقوا حتى يبعث الله فيه رجلا مني أو من أهل بيتي، يواطئ اسمه اسمي، واسم أبيه اسم أبي زاد في حديث فطر يملأ الأرض قسطا وعدلا، كما ملئت ظلما وجورا. وقال في حديث سفیان: لا تذهب أو لا تنقضي الدنيا حتى يملك العرب رجل من أهل بيتي، يواطئ اسمه اسمي.²²⁷

Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v): **“Dünyada sadece bir gün kalsa...”**, Zaîde, hadisinde şöyle dedi: **“Allah o günü uzatır da...”** bu kısma, isnadda geçen bütün râviler ittifak etti. Devamında: **“O gün de benden veya ehli beytimden, adı adıma, babasının adı da babamın adına uyan bir adam gönderir.”** Fıtr hadisinde şu ziyade vardır: **“O şahıs dünyayı, zulümle dolduğu gibi, adaletle dolduracaktır.”** Süfyân es-Sevrî hadisinde, Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: **“Araplara, adı adıma uyan ehl-i beytimden biri hâkim olmadıkça dünya son bulmayacak veya gitmeyecektir .”** buyurmuştur.

Âsım'ın bu konuyla alakalı rivayet etmiş olduğu hadisler bir araya getirilmiştir. Âsım'ın Zaîde b. Kudâme'ye rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: **“Allah o günü uzatır da...”** Bu cümleden sonra Ebû Dâvûd, râvilerin ittifak ettiğini belirtmiştir.²²⁸ Âsım b. Behdele'nin yine râvilerinden olan Fıtr b. Halîfe el-Mahzûmî (ö. 155/772)'nin hadisinde ekleme vardır: **“O şahıs yeryüzü, zulümle dolduğu gibi, adaletle dolduracaktır.”** Ancak ricâlü'l-hadîs ilmiyle meşgul olan âlimlerimizin bir kısmı, Fıtr'ın zayıf bir râvi olduğunu ve şîlikle itham edildiğini beyan etmiştir.²²⁹ Ebû

²²⁶ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Kitâbü'l-Fiten”, 52.

²²⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü'l-Mehdî”, 1.

²²⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü'l-Mehdî”, 1.

²²⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/481.

Dâvûd, Hz. Ömer (r.a) ve Ebû Bekir (r.a)'in rivâyetleri ile Süfyân es-Sevrî'nin yer aldığı kanaldaki İbn Mes'ûd (r.a)'un rivayetlerinin aynı olduğunu değerlendirmiştir.²³⁰ Ebû Dâvûd, Âsım'ın bu rivayette tahvîl yoluyla beş râvisinin rivayetine yer vermiştir. Râvileri ise, Ömer b. Ubeyd, İbn Ayyâş, Süfyân es-Sevrî, Zâide b. Kudâme ve Fıtr b. Halife'dir. Ebû Dâvûd, bu hadisi rivayet eden râvilerle alakalı şek (şüphe) olduğunu belirtmesi rivayetin sıhhatini açıkça ortaya koymuşsa da, diğer taraftan hadisin mütâbilerinin olması ve farklı sahâbelerce rivayet edilmesi sebebiyle Tirmizî tarafından hasen-sahîh değerlendirmesine tâbi tutulmuştur.

d) Tevbe Kapısı: Bu konunun son başlığıdır. Değerlendireceğimiz hadis sayısı birdir. Bu hadisin sahâbe râvisi Safvân b. Assâl (ö. [?])'dir. Sadece İbn Mâce'nin Sünen'inde yer almaktadır. Âsım'ın rivayet ettiği hadisi aktaracak olursak:

4. حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة قال: حدثنا عبيد الله بن موسى، عن إسرائيل، عن عاصم، عن زر، عن صفوان بن عسال، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن من قبل مغرب الشمس بابا مفتوحا، عرضه سبعون سنة، فلا يزال ذلك الباب مفتوحا للتوبة، حتى تطلع الشمس من نحوه، فإذا طلعت من نحوه، لم ينفع نفسا إيمانها، لم تكن آمنت من قبل، أو كسبت في إيمانها خيرا.²³¹

Safvân bin Assâl (r.a)'dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: **“Şüphesiz, güneşin battığı yer tarafında yetmiş yıllık mesafe genişliğinde açılmış bir kapı vardır. Güneş o kapı tarafından doğuncaya kadar o kapı, tevbenin kabulü için dâima açık olacaktır. Güneş o kapı tarafından doğunca, daha önce îmân etmiş olmayan veya îmânıyla hayırlı bir iş yapmış olmayan hiç bir kimseye o günkü îmânı fayda vermeyecektir.”**

Bu hadis, Safvân (r.a) kanalıyla gelmektedir. Araştırmalarımız neticesinde bu hadisin mütâbisine rastlayamadık. İsrâîl b. Yûnus (ö. 160/776) bu hadisi Âsım'dan rivayet etmiştir. Özellikle 5. tabakada bulunan Ubeydullah b. Mûsâ el-Absî (ö. 213/829)'nin Şîa mezhebinden olduğu ve şîilikle ilgili münker hadisler rivayet ettiği kaynaklarda belirtilmiştir.²³²

²³⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü'l-Mehd”, 1.

²³¹ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü'l-Fiten”, 32.

²³² İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/518.

3.2.8. Giyim

Hz. Peygamber (s.a.v)'in sözlerinin ve uygulamalarının yanında, giyim-kuşam ile alakalı fiilleri de hadisler kapsamında değerlendirilmiştir. Bunun yanında, bir beşer olarak hayatını idame ettiren Resûl-i Ekrem (s.a.v)'in fiziksel özellikleri, tercihleri, günlük hayattaki meşguliyetleri ve ahlâkî nitelikleri hadisin sınırları içerisinde yer almıştır.

Giyim, insanoğlunun gündelik ihtiyaçlarından birisidir. Yaşamış olduğu coğrafya, iklim, kültür ve dönemin şartları giyinme konusundaki tercihleri belirlemiştir. İslam ümmeti, geçmişten günümüze kadar Allah Resûlü (s.a.v)'nün giyim-kuşam konusundaki tercihlerini takip etmiş ve bu konuya önem vermiştir. Peygamberimiz (s.a.v)'in sevdiği renkler, tercih ettiği kumaşlar, kullandığı sarık, giydiği ayakkabı, terlik, nalin, yine günlük kullandığı cübbe veya gömlek, elbise, entari, parmağına takmış olduğu yüzük vb. başlıklar halinde hadis kaynaklarında yerini almıştır. Özellikle Kütüb-i sitte musannifleri “Libâs” ve “Zînet” şeklinde konu başlıklarına yer vermiştir.²³³

a) Hz. Peygamber (s.a.v)'in yüzüğünün gümüş olması: Bu konuda Âsım'ın rivayet etmiş olduğu hadis sayısı birdir. Âsım b. Behdele bu rivayeti Humeyd et-Tavîl'den almıştır. Rivayetin sahâbe râvisi Enes b. Mâlik (r.a)'tir. Hadis Nesâî'nin Sünen'inde yer almaktadır:

1. أخبرنا محمد بن خالد بن خلي الحمصي وكان أبوه خالد على قضاء حمص قال: حدثنا أبي قال: حدثنا سلمة وهو ابن

عبد الملك العوصي، عن الحسن وهو ابن صالح بن حي، عن عاصم، عن حميد الطويل، عن أنس بن مالك قال: كان

خاتم رسول الله صلى الله عليه وسلم من فضة، وكان فضه منه.²³⁴

Enes (r.a) dedi ki: **“Peygamber (s.a.v)'in yüzüğü gümüştendir olup, yüzüğün kaşısı da gümüştendir.”**

Âsım'ın rivayet ettiği bu hadis sadece Enes (r.a) kanalından gelmiştir. Âsım'ın hocası Humeyd et-Tavîl'in diğer râvileri Ebû Hayseme (ö. [?]), Mu'temir Süleymân'dır. Ayrıca bu hadisi Buhârî de Hz. Enes (r.a) kanalıyla rivayet etmiştir.²³⁵ İmam Tirmizî bu hadisi hasen-ğarîb olarak vasıflandırmıştır. Çünkü Humeyd et-Tavîl rivayetinde teferrüd

²³³ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Kitâbü'l-Libâs”, 7/33; Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, “el-Libâs ve'z-Zînet”, 2/1634; Ebû Dâvûd, *Sünen*, “el-Libâs”, 4/309; Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “el-Libâs”, 4/217; İbn Mâce, *Sünen*, “el-Libâs”, 2/1176.

²³⁴ Nesâî, *Sünen*, “Zînet”, 47.

²³⁵ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Kitâbü'l-Libâs”, 48.

etmiştir. Yani yalnız kalmıştır.²³⁶ Âsım b. Behdele'nin bu hadisi dinlediği şeyhi Humeyd, Hz. Enes (r.a)'den rivayet ettiği hadislerde sıklıkla tedlîs yapmakla tanınmaktadır.²³⁷ Her ne kadar böyle bir ârizi durum söz konusu olsa da sika bir râvi olduğu için güvenilirliği zedelenmemiştir. Diğer taraftan aynı isnadda yer alan Âsım'ın râvisi Sâlih b. Hay (ö. 169/785), hadislerinin çoğunluğu sahîh olmasına rağmen şîlîkle itham edilen bir kimsedir.²³⁸

3.2.9. Hacc ve Umre

a) *Hacc ve Umre'nin Fazileti*: Âsım b. Behdele'nin bu konuda rivayet etmiş olduğu hadis sayısı üçtür. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde bir, Tirmizî ve Nesâî'nin Sünen'lerinde de birer hadis yer almaktadır. Âsım'ın Ahmed b. Hanbel Müsned'inde rivayet edilen hadis:

1. حدثنا أبو خالد الأحمر قال سمعت عمرو بن قيس عن عاصم عن شقيق عن عبد الله قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: تابعوا بين الحج والعمرة، فإنهما ينفيان الفقر والذنوب، كما يفي الكير خبث الحديد والذهب والفضة، وليس للحجة المبرورة ثواب دون الجنة.²³⁹

Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: **“Hac ve Umreyi beraber yapınız çünkü Hac ve Umre günahları ve fakirliği giderir. Tıpkı demir, altın ve gümüşün kir ve pasını körüğün giderdiği gibi. Kabul edilmiş haccın sevâbı ise ancak cennettir.”**

Tirmizî'de rivayet edilen hadisin isnadı:

2. حدثنا قتيبة، وأبو سعيد الأشج قالوا: حدثنا أبو خالد الأحمر، عن عمرو بن قيس، عن عاصم، عن شقيق، عن عبد الله بن مسعود قال...²⁴⁰

²³⁶ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “el-Libas”, 15.

²³⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 9/265.

²³⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/493.

²³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/387.

²⁴⁰ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Kitâbü'l-Hac”, 2.

Nesâî'de yer alan hadisin isnadı:

3. أخبرنا محمد بن يحيى بن أيوب، قال: حدثنا أبو خالد، عن عمرو بن قيس، عن عاصم، عن شقيق، عن عبد الله قال...²⁴¹

Âsım b. Behdele'nin rivayet etmiş olduğu hadislerin isnadında bulunan râviler, ilk beş tabakada aynıdır. Rivayet edilen hadislerin metinleri birbirlerine benzerlik gösterir. Bu rivayetin sahâbe râvisi Abdullah b. Mesud (r.a)'dur. Yine bu konuda Ömer (r.a), Âmir b. Rebîa (ö. 35/656), Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88)'dan da hadis rivayet edilmiştir.²⁴² Tirmizî, bu hadisi hasen-sahîh ğarîb olarak vasıflandırmıştır. Nedeni, isnad zincirinde yer alan râvilerin, Amr b. Kays el-Mülâi (ö. 146/763) ve râvisi Ebû Hâlid Süleymân b. Hayyan el-Caferî (ö. 189/804)'nin sadûk ve hasenu'l- hadîs olarak nitelendirilmesidir.²⁴³

3.2.10. Hadler

a) **İçki içmenin cezası:** Âsım b. Behdele'nin bu konuyla alakalı 3 hadis rivayeti bulunmaktadır. Bu hadislerin sahâbe râvisi Muâviye b. Ebû Süfyândır. Âsım'ın hadis dinlediği şeyhi ise Ebû Sâlihtir. Ebû Dâvud'un süneninde rivayet edilen hadis:

1. حدثنا موسى بن إسماعيل، حدثنا أبان، عن عاصم، عن أبي صالح ذكوان عن معاوية بن أبي سفيان، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا شربوا الخمر فاجلدوهم، ثم إن شربوا فاجلدوهم، ثم إن شربوا فاجلدوهم، ثم إن شربوا فاجلدوهم، ثم إن شربوا فاجلدوهم.²⁴⁴

Muâviye b. Ebû Süfyân (r.a)'dan rivayet edildiğine göre Resûlüllah (s.a.v) : **“İçki içtikleri zaman onlara sopa vurunuz. Sonra yine içerlerse sopa vurunuz, sonra tekrar içerlerse yine sopa vurunuz, sonra yine içerlerse öldürünüz.”** buyurdu.

²⁴¹ Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü'l-Hac”, 6.

²⁴² İbn Mâce, *Sünen*, “Menâsik”, 3; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/447; Nesâî, *Sünen*, “Menâsikü'l-Hac”, 6.

²⁴³ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Kitâbü'l-Hac”, 2.

²⁴⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü'l-Hudûd”, 36.

İbn Mâce'nin Sünen'inde yer alan Âsım'ın mükerrer rivayetinin isnadı:

2. حدثنا هشام بن عمار قال: حدثنا شعيب بن إسحاق قال: حدثنا سعيد بن أبي عروبة، عن عاصم بن بحدلة، عن

ذكوان أبي صالح، عن معاوية بن أبي سفيان...²⁴⁵

Tirmizî'nin Sünen'inde yer alan rivayetinin isnadı:

3. حدثنا أبو كريب قال: حدثنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم ابن بحدلة، عن أبي صالح، عن معاوية قال...²⁴⁶

Âsım b. Behdele bu hadisi sadece Ebû Sâlih kanalıyla rivayet etmiştir. Ayrıca, Ebû Bekir b. Ayyâş, Ebân b. Yezîd (ö. 160/776) ve Ebû Arûbe (ö. 156/773) Âsım'dan bu hadisi rivayet etmişlerdir. Ebân b. Yezîd Ebû Dâvûd'da, Ebû Bekir b. Ayyâş Tirmizî'de ve Ebû Arûbe ise İbn Mâce'de yer alan râvilerdir. Öncelikle bu hadisin isnadı gerek Âsım, gerekse diğer râvilerden dolayı hasendir. İbn Mâce'nin eserinde yer alan hadisin rivayetinde bulunan Âsım'ın râvisi Ebû Arûbe, kaderiyye mezhebine mensup olduğu ve hâfızasının zayıf olduğu belirtilmiştir.²⁴⁷ Buna mukabil, Ebû Arûbe'nin hâfızasının zayıfladığı dönemler dışındaki rivayetlerinin güvenilir kabul edildiği ifade edilmiştir.²⁴⁸ Yine bu rivayette yer alan râvilerden Hişâm b. Ammâr (ö. 245/859)'ın sadûk olduğu ve cehmî görüşlere meylectiği kaynaklardaki yerini almıştır.²⁴⁹ Âsım b. Behdele'nin Hz. Muâviye (r.a)'den rivayet etmiş olduğu içki haddi hadisini Câbir b. Abdullah (r.a) da rivayet etmiştir.²⁵⁰ Fakat Câbir b. Abdullah (r.a)'ın rivayet etmiş olduğu hadis ile Muâviye (r.a)'nin rivayeti çelişmektedir. Şöyle ki, Muhammed b. el-Münkedir'den, o da Câbir b. Abdullah (r.a)'tan şöyle dediğini rivayet etti: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: **“Kim içki içerse ona celde vurun. Tekrar dönüp içerse, yine ona celde vurun. Tekrar dönüp içerse, yine ona celde vurun. Tekrar dönüp içerse, yine ona celde vurun.”** Câbir b. Abdullah (r.a) dedi ki: “Böylece celde vurmak sabit oldu, öldürmek kaldırıldı.”²⁵¹

²⁴⁵ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü'l-Hudûd”, 17.

²⁴⁶ Tirmizî, *el-Câmi'ü's-Sahih*, “Kitâbü'l-Hudûd”, 15.

²⁴⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü'l-Tabakât*, 9/287.

²⁴⁸ Mehmet Ali Sönmez, “İbn Ebû Arûbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/422.

²⁴⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü'l-Tabakât*, 9/479.

²⁵⁰ Tirmizî, *el-Câmi'ü's-Sahih*, “Kitâbü'l-Hudûd”, 15.

²⁵¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü'l-Hudûd”, 36; İbn Mâce, *Sünen*, “Hudûd”, 17; Nesâî, *Sünen*, “Eşribe”, 42; Dârimî, *Sünen*, “Eşribe”, 10; Tirmizî, *el-Câmi'ü's-Sahih*, “Kitâbü'l-Hudûd”, 115.

H.z. Muâviye (r.a) ve Câbir (r.a)'ın rivayetlerinin birbiriyle örtüşmediğini görüyoruz. Dolayısıyla iki rivayet birbirine zıttır. Meseleyi biraz daha açacak olursak, Muâviye (r.a) rivayet etmiş olduğu hadiste içki içenin cezası; üç kez tekrarlaması halinde, sopa cezasıdır. Ancak dört defa tekrarlaması halinde, bu fiilin cezası ölümdür. Câbir'in diğer rivayetinde ise, H.z. Peygamber (s.a.v) içki içen kişiye dörtte tekrarlaması durumunda, sopa vurma cezası emretmiştir. Yani ölüm cezası (haddi) yer almamaktadır. Câbir (r.a)'ın bu rivayetinde öldürülme cezasının kaldırıldığı (nesh edildiği) ifade edilmektedir. İmam Tirmizî, bu suçu işleyenin öldürülmeyeceği konusunda icmânın olduğunu da söylemiştir.²⁵² Dolayısıyla bu rivayetler, hadis ilminin önemli konularından olan Nâsîh ve Mensûh hadisler kısmına girmektedir.

3.2.11. İlim

Bu konu başlığı iki maddeden oluşmaktadır. Değerlendireceğimiz hadis sayısı ise 6'dır. Mükerrer rivayetler de bulunmaktadır. O nedenle bazı hadislerin sadece isnadını vereceğiz.

a) *Cehennem'deki yerine hemen hazırlansın:* Âsım b. Behdele bu hadisi üstadı Zir b. Hubeyş'ten rivayet etmiştir. Sahâbe râvisi Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dur. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde üç ve Tirmizî'nin Sünen'inde bir rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayetin isnadındaki râviler Âsım b. Behdele'ye kadar aynıdır. Metin olarak dört rivayet birbiriyle benzerdir. Sadece ilk rivayetin isnad ve metni verilecektir. Diğer rivayetlerin metni verilmeyecektir. Öncelikle Ahmed b. Hanbel'in rivayetleri:

1. حدثنا وهب بن جرير حدثنا أبي قال سمعت عاصما يحدث عن زر عن ابن مسعود أن سول الله صلي الله عليه وسلم

قال: من كذب علي متعمدا فليتبوأ مقعده من النار.²⁵³

Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dan rivayete göre, Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: **“Kim bilerek bana yalandan bir söz isnad ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın.”**

İkinci rivayetin isnadı:

2. حدثنا هاشم حدثنا شيبان عن عاصم {ح}، وحدثنا عفان حدثنا حماد حدثنا عاصم، عن زر عن عبد الله قال...²⁵⁴

²⁵² Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Kitâbü'l-Hudûd”, 15.

²⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/402.

²⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/405.

Âsım'ın İbn Hanbel'de geçen son rivayetin isnadı:

3. حدثنا عفان حدثنا أبو عوانة عن عاصم عن زر بن حبیش عن عبد الله بن مسعود...²⁵⁵

Tirmizî'de geçen Âsım'ın rivayetinin isnadı:

4. حدثنا أبو هشام الرفاعي قال: حدثنا أبو بكر بن عیاش قال: حدثنا عاصم، عن زر، عن عبد الله بن مسعود،

قال...²⁵⁶

Âsım'ın rivayet etmiş olduğu hadisin sahâbe râvisi İbn Mes'ûd (r.a)'dur. Hz. Ali (r.a), Câbir b. Abdullah (r.a), Enes b. Mâlik (r.a), Ebû Hureyre (r.a), Muğîre b. Şu'be (r.a) ve Ebû Saîd el-Hudrî (r.a) gibi meşhur sahâbelerden de bu hadisin rivayet edildiği görülmektedir.²⁵⁷ Aslında bu hadis, râvi sayısı açısından mütevâtir haber grubuna girmektedir. İmam Âsım'dan bu hadisi şu kişiler almıştır: Ebû Bekir b. Ayyâş, Ebû Avâne Vaddâh b. Abdillâh (ö. 176/792), Cerîr b. Hâzîm (ö. 170/786), Hammâd b. Seleme ve Şeybân b. Abdurrahmân (ö. 164/780).

Çalışmamızın ilk kısmında birinci rivayetin isnadında yer alan, Âsım'ın râvisi Ebû Nadr Cerîr b. Hâzîm sika ve muhtelittir. Yaşının ilerlemesinden dolayı bazen hâfıza kaybı yaşadığı bildirilmiştir.²⁵⁸ İkinci rivayette yani müsnedde geçen rivayetin isnadındaki ortak râvi Âsım b. Behdele, bu hadisi Hammâd b. Seleme ve Ebû Muâviye eş-Şeybân'a rivayet etmiştir. Bu duruma ek olarak, ikinci rivayetin isnadında tahvîl örneği yer almıştır. Bu dört hadisin metinleri birbirine benzemektedir. Ancak, Ebû Avâne kanalıyla gelen rivayetin son kısmı “من النار” kelimesi, “من جهنم” şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla, “cehennem” ve “nâr” kelimeleri eş anlamlı oldukları için manada bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Hadisin isnadı hasen olmakla birlikte mütâbileriyle sahihtir.

b) En hayırlılarınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenlerinizdir: Bu hadisi Âsım b. Behdele, Mus'ab b. Sa'd kanalıyla rivayet etmiştir. Sahâbe râvisi ise Sa'd b. Ebû Vakkâs (r.a)'dır. İbn Mâce ve Dârimî'nin Sünen'lerinde geçmektedir. İbn Mâce'nin Sünen'inde yer alan rivayet:

²⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/454.

²⁵⁶ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Kitâbü'l-İlim”, 35.

²⁵⁷ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Kitâbü'l-İlim”, 27; Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Mukaddime”, 4, “Kitâbü'z-Zühd ve'r-Rekâik”, 72; İbn Mâce, *Sünen*, “Mukaddime”, 4; Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Kitâbü'l-İlim”, 15; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/368.

²⁵⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 9/291.

1. حدثنا أزهر بن مروان قال: حدثنا الحارث بن نبهان قال: حدثنا عاصم ابن بحدلة، عن مصعب بن سعد، عن أبيه،

قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: خياركم من تعلم القرآن وعلمه، قال: وأخذ بيدي، فأقعدني مقعدي هذا

أقري.²⁵⁹

Mus'ab b. Sad bin Ebû Vakkâs'ın babası, yani Sa'd b. Ebû Vakkâs (r.a) dedi ki: Resûlüllah (s.a.v) şöyle buyurdu: **“Sizin en hayırlılarınız Kuran'ı öğrenenler ve öğretenlerdir.”** İbn Mâce: senedddeki râvi dediki: “Bana bu hadisi rivâyet eden zat elimi tuttu ve beni bu oturduğum Kur'ân öğretme mevkiine (meclisinin başına) oturttu, Kuran okutuyorum.” dedi. Sünen sahibi (İbn Mâce): ”Bu kişi Âsım b. Behdele'dir. Çünkü kendi zamanının kurrâsıydı.” Dârimî'nin Sünen'inde geçen rivayetin isnadı:

2. حدثنا المعلى بن أسد، حدثنا الحارث بن نبهان، حدثنا عاصم بن بحدلة، عن مصعب بن سعد، عن أبيه، قال...²⁶⁰

İki rivayet mükerrer olarak sünenlerde yerini almıştır. İsnad zincirindeki ilk 4 tabaka aynıdır. Âsım bu rivayeti öğrencisi Hâris b. Nebhân (ö. [?])'a rivayet etmiştir. İmam Buhârî Hâris b. Nebhân'ı münkerü'l-hadis olarak vasıflandırmıştır.²⁶¹ Bundan dolayı İbn Mâce isnadın zayıf olduğunu belirtmiştir.²⁶² Dârimî'nin Sünen'indeki rivayet ile İbn Mâce'nin Sünen'indeki rivayet metin yönünden benzerlik göstermektedir. Hadisin sonunda yer alan cümle, Âsım b. Behdele'nin sözüdür. Sa'd b. Ebû Vakkâs (r.a) rivayetinde yalnız değildir. Hadis Hz. Osman (r.a) ve Hz. Ali (r.a) tarafından da nakledilmiştir.²⁶³ Hz. Osman (r.a)'ın râvisi Abdurrahmân es-Sülemî'dir. Yani Âsım'ın kıraat hocasıdır. Neden Âsım bu hadisi es-Sülemî'den rivayet etmemiştir? Âsım'ın bu rivayeti hocasından işitmemesi mümkün değildir. Dolayısıyla, kendisinden sadece kıraat rivayetinde bulunduğu için hadis rivayetinde bulunmamıştır. Araştırmalarımız bizi bu yöne sevk etmiştir. Mus'ab b. Sa'd b. Ebû Vakkâs, İmam Âsım Kûfe'nin mukrîsi olduğunda bu hadisi kendisine rivayet edip kıraat ilminin faziletine vurgu yapmıştır. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî hadisin sonunda, Hz. Osman (r.a)'ın rivayet ettiği bu hadisin fazileti için kendisini kârilik makamına oturttuğunu ifade etmiştir.²⁶⁴ Âsım b.

²⁵⁹ İbn Mâce, *Sünen*, “Mukaddime”, 16.

²⁶⁰ Dârimî, *Sünen*, “Kitâbü Fezâilü'l-Kur'ân”, 2.

²⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, thk. Mevlânâ Seyyid Hâşim en-Nedvî (Haydarâbad: Dâru'l-Maârif, 1320), 2/28.

²⁶² İbn Mâce, *Sünen*, “Mukaddime”, 16.

²⁶³ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 21; Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahih*, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 15; İbn Mâce, *Sünen*, “Mukaddime”, 16; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/58.

²⁶⁴ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, “Kitâbü Fezâilü'l-Kur'ân”, 21.

Behdele'nin rivayeti, isnadından dolayı zayıf olsa da mütâbileriyle birlikte sahihtir. Tirmizî bu hadisi hasen-sahîh olarak değerlendirmiştir.²⁶⁵

3.2.12. İmâmet

İmâmet kelimesi, Hz. Peygamber (s.a.v)'in vefatından sonra önem arz etmiştir. Fıkhî ve idarî yönü olan bir tabirdir. Fıkıh kaynaklarında ibadet bölümlerinde sıklıkla rastlanılan bir terimdir. İdarî yönü ise, önderlik ve devlet başkanlığı anlamında kullanılmıştır. Özellikle itikadî bir mezhep olan Şîa “imâmet” kelimesine birçok anlam yüklemiş ve bu tabirin mezhep içerisinde geçmişten günümüze kadar kökleşmesini sağlamıştır.²⁶⁶

a) Hz. Ebû Bekir (r.a)'in halifeliği: Bu konuda İmam Âsım'ın rivayet etmiş olduğu hadis sayısı ikidir. Mükerrer olarak nakledilmiştir. Âsım b. Behdele'nin bu rivayeti, Efendimiz (s.a.v)'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir (r.a)'e biat sürecindeki bir olayı aktarır. Bu rivayetin sahâbe râvisi İbn Mes'ûd (r.a)'dur. Yer aldığı eserler, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned* ve Nesâî *es-Sünen*'idir. İbn Hanbel'in Müsned'inde yer alan rivayeti:

1. حدثنا معاوية بن عمرو حدثنا زائدة حدثنا عاصم عن زر عن عبد الله قال: لما قبض النبي صلى الله عليه وسلم قالت الأنصار: منا أمير، ومنكم أمير، فأتاهم عمر، فقال: يا معشر الأنصار، أستم تعلمون أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أمر أبا بكر أن يؤم الناس؟، قالوا: بلى، قال: فأيكم تطيب نفسه أن يتقدم أبا بكر؟!، قالت الأنصار: نعوذ بالله أن نتقدم أبا بكر.²⁶⁷

Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dan rivayet edildiğine göre: Resûlullah (s.a.v) vefat ettiğinde Ensar, Muhacirlere: **“Sizden bir idareci bizden de bir idareci olsun”** dediler. Bu sırada Ömer (r.a), onların yanına gelerek: **“Bilmiyor musunuz; Resûlullah (s.a.v), Ebû Bekir (r.a)'in insanlara imam olmasını emretmişti. Hanginiz bu konuda Ebû Bekir'in önüne geçmek ister”** dedi. Onlar da hep birlikte: **“Ebû Bekir'in önüne geçmekten Allah'a sığınırız”** dediler.

²⁶⁵ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh, Fezâilü'l-Kur'ân*, 15.

²⁶⁶ Mehmet Âkif Aydın, “İmâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/203-207.

²⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/405.

Nesâî'nin süneninde geçen rivayetin isnadı:

2. أخبرنا إسحاق بن إبراهيم وهناد بن السري, عن حسين بن علي, عن زائدة, عن عاصم, عن زر, عن عبد الله قال...²⁶⁸

Peygamber (s.a.v)'in vefatından hemen sonra (11/632) Medine'de Ensâr, Benî Sâid'e gölgeğinde bir araya gelerek yapılan görüşmeler sonunda Sa'd b. Ubâde (ö. 14/635)'ye biat kararı alır. Fakat durumdan haberdar olan Hz. Ebû Bekir (r.a), Hz. Ömer (r.a) ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh (ö. 18/639)'ın araya girmesiyle karardan vazgeçilip Ebû Bekir (r.a)'e biat edilir. Metnin içerisinde geçen konuşmada; “**Sizden bir idareci bizden de bir idareci olsun**” teklifini yapan kişi, Hazrec kabilesinin Benî Selime koluna mensup Hubâb b. Münzir (ö. 20/641)'dir.²⁶⁹ Hz. Ebû Bekir (r.a)'ın namaz kıldırma hususuna gelince, Efendimiz (s.a.v)'in hastalığı ağırlaşınca Ebû Bekir (r.a)'e haber göndererek namaz kıldırmasını emretmiştir. Buna bağlı olarak Hz. Ömer (r.a), Sakîfetü Benî Sâide'de Ensâr'a bu durumu bildirmiş ve neticede sahâbe genel olarak Hz. Ebû Bekir (r.a)'e biat etmiştir.²⁷⁰

Bu hadisin isnadında ilk 4 tabakada **İbn Mes'ûd – Zir b. Hubeyş – Âsım b. Behdele – Zâide b. Kudâme** râvileri yer almıştır. Âsım'ın öğrencisi Zâide bu hadisi Muâviye b. Amr (ö. 214/829) ve Hüseyin b. Ali el-Cûfi (ö. 203/818)'ye rivayet etmiştir. Bu hadis sadece İbn Mes'ûd (r.a) tarafından rivayet edilmiştir.

3.2.13. İmân

a) **Kim Allah (c.c)'a şirk koşmadan ölürse:** Bu konuyla ilgili İmam Âsım'ın tek rivayeti bulunmaktadır. Sahâbe râvisi İbn Mes'ûd (r.a)'dur. Âsım bu hadisi Ebû Vâil'den dinlemiştir. Rivayet Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer almaktadır:

1. حدثنا أسود بن عامر أخبرنا أبو بكر عن عاصم عن أبي وائل قال: قال عبد الله: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: من جعل لله ندا جعله الله في النار، وقال، وأخرى أقولها، لم أسمعها منه: من مات لا يجعل لله ندا أدخله

الله الجنة، وإن هذه الصلوات كفارات لما بينهن، ما اجتنب المقتل.²⁷¹

²⁶⁸ Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü'l-İmâmet”, 1.

²⁶⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü'r-Tabakât*, 3/203.

²⁷⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2/321.

²⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/402.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a) dediki: 'Hz. Peygamber (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu işittim': **“Her kim Allah'a ortak koşarsa, Allah onu ateşe koyar.”** İbn Mes'ûd (r.a) devamında dedi ki: 'Ben de diyorum ki (Hz. Peygamber'e ait değil): **“Kim Allah'a şirk koşmadan ölürse, Allah onu cennetine koyar ve adam öldürmekten kaçındığı sürece kılmış olduğu namazlar (aralarındakiler için) günahlarına keffârettir.”**

Abdullah b. Mes'ûd (r.a) rivayet ettiği bu hadis Âsım b. Behdele kanalıyla Ebû Bekir b. Ayyâş ve onun râvisi Esved b. Âmir (ö. 208/823) tarafından rivayet edilmiştir. Ancak İbn Mes'ûd (r.a)'un râvisi Ebû Vâil, Ameş'e de rivayet etmiştir. Bu rivayet Buhârî'nin Sahih'inde de geçmektedir.²⁷² Âsım'ın aktardığı rivayetin son kısmında İbn Mes'ûd (r.a)'un kendi sözü bulunmaktadır. Buhârî'nin rivayetinde, hadisin isnadında yer alan sahâbe-tâbiîn râvisi aynı kalmıştır. Ameş'in aktardığı rivayetin yine son kısmında ise, Abdullah b. Mes'ûd (r.a): Ben de şu diğer cümleyi söyledim: **“Allah'a hiçbirseyi ortak kılmayarak ölen kimse cennete girdirilir”** ifadesini kullanmıştır.²⁷³ Ancak yine Âsım'ın rivayetinde, Ameş'in rivayetinde olmayan: **“Adam öldürmekten kaçındığı sürece kılmış olduğu namazlar günahlarına keffârettir”** ziyadesi de bulunmaktadır. İki hadis arasında kıyas yaptığımızda, Ameş'in yer aldığı hadisin isnadı daha sağlamdır. Çünkü Âsım'ın hem kendisinden kaynaklı hem de öğrencisi İbn Ayyâş'tan kaynaklı hâfıza kaybı ve sık sık yanılma kusuru vardır. Âsım'ın rivayet etmiş olduğu hadisin mütâbisi, aynı dönemde yaşamış olduğu Ameş'in rivayeti olmuştur. Bundan dolayı rivayetin isnadı hasen olmakla birlikte metni sahihtir.

3.2.14. Kıyâmet (Cennet-Cehennem)

Kıyâmet kelimesi, “kıyâm” (قِيَام) kökünden türeyerek, “insanın bir çırpıda ayağa kalkması, ayakta bir süre beklemek” veya “mezarından kalkarak Allah'ın huzurunda beklemek” ya da “evrenin değişim sürecine girmesi” gibi manalara gelmektedir.²⁷⁴ Kıyâmet kelimesi Kur'ân'ı Kerîm'de 110 yerde geçmektedir.²⁷⁵ Kur'ân'ı Kerîm'de “Kıyâmet” adlı sûre de bulunmaktadır.²⁷⁶ Sûrelerin ve âyeti kerîmelerin içeriğinde, “kıyâmet gününün vakti”,²⁷⁷ “kıyâmet gününde kozmik düzenin değişime uğraması”,²⁷⁸

²⁷² Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, “Kitâbü'l-Eymân ve'n-Nüzûr”, 19.

²⁷³ Buhârî, 19.

²⁷⁴ İsfahânî, *Müfredât*, “kvm”, 878.

²⁷⁵ Bekir Topaloğlu, “Kıyâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/517.

²⁷⁶ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Çev. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin (Ankara: DİB Yayınları, 2011), 578.

²⁷⁷ A'râf 7/187.

²⁷⁸ İbrâhim 14/48.

“kıyâmetin hak olduğu”,²⁷⁹ “gezegenlerin ve dünyanın düzenin bozulması” gibi örnekler verilmiştir.²⁸⁰ Hadis kaynaklarında, özellikle âyetlerin yorumlanmasına destek mahiyetinde rivayetlere de yer verilmiştir. Kıyâmet kelimesinin yanına “Âhîret”, “Cennet” ve “Cehennem” başlıkları aynı konuları kapsadığı için eklenmiştir. Bunun nedeni ise kıyâmetten sonra birbirlerini takip eden süreçler olmalarıdır.

Bazı hadis kitaplarında müelliflerce konu başlıkları, “Rikâk”,²⁸¹ “Zühd ve Rekâik”,²⁸² “Sıfâtü'l-Cennet”,²⁸³ “Sıfâtü Cehennem”²⁸⁴ ve “Cennet ve Cehennem”²⁸⁵ olarak belirlenmiştir. Âsım b. Behdele'nin bu konuyu kapsayan dokuz rivayeti bulunmaktadır. Konu kendi içerisinde altı başlığa ayrılmaktadır. Alt başlıklar alfabetik olarak verilecektir. Ayrıca her başlıktaki rivayetler metin ve isnad olarak değerlendirilirken numaralandırılacaktır.

a) Cehennem'in vasfı: Âsım'ın bu başlıkla alakalı iki rivayeti bulunmaktadır. Hadisi rivayet eden sahâbe Ebû Hureyre (r.a)'dir. Âsım'ın rivayet ettiği hadisler Tirmizî ve İbn Mâce'nin sünenlerinde geçmektedir. Tirmizî'nin süneninde geçen rivayeti:

1. حدثنا عباس الدوري البغدادي قال: حدثنا يحيى بن أبي بكير قال: حدثنا شريك، عن عاصم هو ابن بحدلة، عن أبي صالح، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: أوقد على النار ألف سنة حتى احمرت، ثم أوقد عليها ألف سنة حتى ابيضت، ثم أوقد عليها ألف سنة حتى اسودت فهي سوداء مظلمة.²⁸⁶

Ebû Hureyre (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Resûlüllah (s.a.v) şöyle buyurdu: **“Cehennem ateşi bin sene yakıldı kırmızılaştı. Sonra bin sene daha yakıldı beyazlaştı tekrar bin sene yakılarak siyahlaştı şimdi simsiyah ve karanlıktır.”**

İbn Mâce'nin süneninde geçen hadisin isnadı:

2. حدثنا العباس بن محمد الدوري قال: حدثنا يحيى بن أبي بكير قال: حدثنا شريك، عن عاصم، عن أبي صالح، عن أبي

هريرة...²⁸⁷

²⁷⁹ Kehf 18/21.

²⁸⁰ Tekvîr 81/1-11.

²⁸¹ Buhârî, *el-Câmi 'u 's-sahîh*, “Kitâbü'r-Rikâk”, 7/169.

²⁸² Müslim, *el-Câmi 'u 's-sahîh*, “Zühd ve Rekâik”, 3/2272; “Sıfâtü'l-Kıyâmet ve'l-Cennetü ve'n-Nâr”, 3/2147; İbn Mâce, *Sünen*, “Zühd”, 2/1373.

²⁸³ Tirmizî, *el-Câmi 'u 's-sahîh*, “Sıfâtü'l-Cennet”, 4/671.

²⁸⁴ Tirmizî, *el-Câmi 'u 's-sahîh*, “Sıfâtü Cehennem”, 4/701.

²⁸⁵ Mâlik, *Muvatta'*, “Cehennem”, 2/994.

²⁸⁶ Tirmizî, *el-Câmi 'u 's-sahîh*, “Sıfâtü Cehennem”, 8.

²⁸⁷ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü'z-Zühd”, 38.

İbn Mâce ve Tirmizî bu rivayeti Abbâs'tan rivayet etmiştir. Ebû Hureyre (r.a) bu hadisin rivayetinde tek kalmıştır. Âsım b. Behdele bu hadisi Ebû Hureyre (r.a)'nin meşhur râvisi Ebû Sâlih Zekvân'dan dinlemiştir. Âsım da râvisi Ebû Abdillâh Şerîk (ö. 177/794)'e rivayet etmiştir. Ancak Şerîk, hadis rivayetinde sık sık hata yapmıştır.²⁸⁸ 5. tabakada bulunan râvi Yahyâ b. Bükeyr (ö. 231/845) ve 6. tabakadaki râvi ise Abbâs b. Muhammed (ö. 271/884)'dir. İmam Tirmizî, bu rivayetin mevkûf olduğunu söylemiştir. Neden? Çünkü bu hadisi Ebû Sâlih, başka bir râvî'den merfû olmaksızın rivâyet etmiştir.²⁸⁹ Bu konuda en doğru olan, Ebû Hureyre (r.a)'nin rivayetinin mevkûf olmasıdır. Yani Tirmizî bu hadisi, isnadı muttasıl olmakla beraber mevkûf olarak nitelendirmiştir.²⁹⁰

b) Kulun çekileceği ilk hesap: Kıyâmet gününde insanlar arasında görülecek hesaplar ilgili hadistir. Âsım'ın bu başlıkta rivayet ettiği hadis sayısı ikidir. Hadisi rivayet eden sahâbe İbn Mes'ûd (r.a)'dur. Nesâî ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde yer almaktadır. Nesâî'nin *es-Sünen*'inde geçen rivayet:

1. أخبرنا سريع بن عبد الله الواسطي الخصي، قال: حدثنا إسحاق بن يوسف الأزرق، عن شريك، عن عاصم، عن أبي وائل، عن عبد الله، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أول ما يحاسب به العبد الصلاة، وأول ما يقضى بين الناس في الدماء.²⁹¹

Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: **“Kıyâmet gününde kul ilk önce namazından hesaba çekilecek, insanlar arasında da ilk olarak kan davaları görülecektir.”**

İbn Mâce'de geçen rivayetin isnadı:

2. حدثنا سعيد بن يحيى بن الأزهر الواسطي قال: حدثنا إسحاق بن يوسف الأزرق، عن شريك، عن عاصم، عن أبي وائل، عن عبد الله قال...²⁹²

Âsım b. Behdele bu hadisi şeyhi Ebû Vâilden dinlemiştir. Râvisi Şerîk b. Abdillâh'a rivayet etmiştir. Bu rivayette İbn Mes'ûd (r.a) yalnız kalmıştır. Fakat Ebû Vâil bu rivayeti sadece Âsım'a aktarmamıştır. Diğer öğrencisi Ameş de bu hadisi Vâil'den

²⁸⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü'r-Tabakât*, 8/497.

²⁸⁹ Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Sıfâtü Cehennem”, 8.

²⁹⁰ Tirmizî, 8.

²⁹¹ Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü Tahrîmü'd-dem”, 2.

²⁹² İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü'd-diyet”, 1.

rivayet etmiştir.²⁹³ Âsım ve râvisi Şerîk'ten dolayı bu hadisin isnadı hasendir. Fakat 'Ameş ve râvisi Vekî' b. el-Cerrâh b. Melîh er-Ruâsî (ö. 197/812)'nin bulunduğu isnad daha kavîdir.²⁹⁴

c) **Kıyâmet gününde, azabı en şiddetli olan kimseler:** Âsım b. Behdele'nin bu başlıkla ilgili sadece bir rivayeti bulunmaktadır. İbn Mes'ûd (r.a)'un Ebû Vâil'e rivayet ettiği hadistir. Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer almaktadır:

1. حدثنا عبد الصمد حدثنا أبان حدثنا عاصم عن أبي وائل عن عبد الله أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: أشد الناس عذاباً يوم القيامة رجل قتلته نبي، أو قتل نبياً، وإمام ضلالة، وممثل من الممثلين.²⁹⁵

İbn Mes'ûd (r.a)'den rivayet edildiğine göre Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurdular: **“Kıyâmet gününde insanlardan azabı en şiddetli olan kimseler; Peygamberlere savaş açanlar veya Peygamberleri öldürenler, dalâlet üzere olan yöneticiler ve onları örnek alanlardır.”**

İmam Âsım, bu hadisi Ebû Yezîd Ebân b. Yezîd'e rivayet etmiştir. O da râvisi Ebû Sehl Abdussamed b. Abdulvâris et-Temimî (ö. 206/821)'ye rivayet etmiştir. Bu rivayet, Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dan tek râvi kanalıyla alınmış ve bütün tabakalarda teferrüd etmiştir. İsnadı Âsım'dan dolayı hasendir.

d) **Üç çocuğu ölen kimsenin cennete girmesi:** Âsım'ın sadece bir rivayeti bulunmaktadır. Sahâbe râvisi İbn Mes'ûd (r.a)'dur. Yine İbn Hanbel'de rivayet edilmiştir:

1. حدثنا عبد الصمد حدثنا حماد حدثنا عاصم عن أبي وائل عن ابن مسعود: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم خطب النساء، فقال هن: ما منكن امرأة يموت لها ثلاثة إلا أدخلها الله عز وجل الجنة، فقالت أجلهن امرأة: يا رسول الله، وصاحبة الاثنين في الجنة؟، قال: وصاحبة الاثنين في الجنة.²⁹⁶

İbn Mes'ûd (r.a) rivayet etti; Hz. Peygamber (s.a.v), Kadınlara hitaben: **“İçinizde hiçbir kadın yoktur ki, çocuklarından üç tanesi ölürse Allah onu cennetine koyar.”** Orada bulunan kadınlardan birisi: ‘Ey Allah'ın Resûlü! İki çocuk da öyle değil mi?’ diye sordu. Resûlullah (s.a.v): **“İki çocuk sahibi de cennettedir.”** buyurdu.

²⁹³ Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü Tahrîmü'd-dem”, 2.

²⁹⁴ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü'd-diyet”, 1.

²⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/407.

²⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/421.

Âsım b. Behdele yine bu hadisi Ebû Vâil'den rivayet etmiş ve râvisi Hammâd b. Seleme'ye nakletmiştir. Hammâd ise öğrencisi Abdussamed b. Abdolvâris'e nakletmiştir. Bu hadisi Ebû Hüreyre (r.a) Ebû Sâlih Zekvân kanalıyla da rivayet etmiştir.²⁹⁷ Ebû Hüreyre (r.a)'nin rivayet etmiş olduğu hadisin isnadı daha sağlamdır. Âsım'ın rivayeti Ebû Hüreyre (r.a)'nin hadisine muhalefet etmemiştir.

e) **Kıyâmet günü ölümün getirilmesi:** Bu başlıkta Âsım'ın iki rivayeti karşımıza çıkmaktadır. Hadisin kaynağı Ebû Hüreyre (r.a)'dir. Âsım bu hadisi Ebû Sâlih Zekvân'dan dinlemiştir. İbn Hanbel'in *el-Müsned*'i ve Dârimî'nin *es-Sünen*'inde yer almaktadır. İbn Hanbel'de geçen rivayet:

1. حدثنا غسان بن الربيع موصلي قال حدثنا حماد بن سلمة عن عاصم بن بهدلة عن أبي صالح عن أبي هريرة أن النبي صلى الله عليه وسلم قال يؤتى بالموت كبشا أعثر فيوقف بين الجنة والنار فيقال يا أهل الجنة فيشربون وينظرون ويقال لأهل النار فيشربون وينظرون ويرون أن قد جاء الفرج فيذبح فيقال خلود لا موت.²⁹⁸

Ebu Hüreyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Hazreti Peygamber'den (s.a.v) şöyle buyurdu: **“Kıyâmet günü ölüm boz bir koç şeklinde getirilir ve Cennet ile Cehennem arasında durdurulur. Sonra; ‘ey Cennet ehli’ diye bağırlır. Onlar da hemen boyunlarını uzatıp bakarlar. ‘Ey Cehennem ehli’ diye de bağırlır. Onlar da boyunlarını uzatıp bakar ve ferahlığın geldiğini zannederler. O zaman (boz koç) boğazlanır ve ‘artık ebedilik var, asla ölmek yok’ denilir.”**

İki rivayetin metninde değerlendirme yapacağımız için Dârimî'de yer alan hadisin isnadını ve metnini veriyoruz:

2. أخبرنا حجاج بن منهال، عن حماد بن سلمة، عن عاصم، عن أبي صالح، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: يؤتى بالموت ككباش أعبر، فيوقف بين الجنة والنار، فيقال: يا أهل الجنة، فيشربون وينظرون، ويقال: يا أهل النار، فيشربون وينظرون، ويرون أن قد جاء الفرج، فيذبح ويقال: خلود لا موت.²⁹⁹

İki hadisin isnadını incelediğimizde, Âsım b. Behdele'nin râvisi Hammâd b. Seleme bu rivayeti, Haccâc b. Minhâl (ö. 216/831)'e ve Gassân b. Rebi' Mevsilî (ö. 226/841)'ye rivayet etmiştir. Yukarıda geçen iki hadisin, Hammâd'dan sonraki râvileri sikadır.

²⁹⁷ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, 38.

²⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/423.

²⁹⁹ Dârimî, *Sünen*, “Kitâbü'r-Rikâk”, 90.

Metinleri değerlendirdiğimizde ise, iki kelimenin farklı olduğunu görürüz. *el-Müsned*'de yer alan hadisin metninde geçen, *أعثر* ve *es-Sünen*'deki hadisin metninde yer alan *أعبر* kelimesidir. *أعثر* kelimesi, *عثر*: “Bahar mevsiminde, yerin bitkisinin bol olması” fiilinden türeyerek *أعثر*: “Herhangi bir ağaçtan şıra gibi sıvı akması” manasına dönüşmektedir.³⁰⁰ Diğer taraftan Dârimî'nin rivayetindeki metinde ise; *عبر*: “Birşeyin toz gibi boz olmak” manasından türeyerek, *أعبر*: “daha da çok toz renginde boz olma” manasına dönüşmüştür.³⁰¹ İki kelimenin anlamca birbirlerine yakın olmaları mümkün gözükmemektedir. *Müsned*'deki rivayette yer alan *أعثر* kelimesi metne uygun düşmemektedir. Hadis metninde geçen *كيش أعبر* cümlesinde tashîf yapılmıştır. Bunun nedeni ise, kelimenin yazılışı yani hattı bozulmaksızın noktalama hatası veya râvinin hadisi şeyhinden semâda bulunurken yanlış işitmesinden kaynaklanabilir. Bunun neticesinde öğrencinin veya kâtibin, hocasının huzurunda yazdığı hadis esere bu şekilde yansımış olabilir. İlk dönemlerde, hadis sahifelerinde harekeleme ve noktalama olmadığı için hat üzerinde hatalar olabiliyordu. Örneklendirecek olursak: Kelimeler: - *أعبر* noktasız ve harekesiz: *اعبر* şeklinde değerlendirebiliriz.

Bu tür rivâyetler, râvideki cerhi gerektiren hallere göre zayıf hadis çeşitlerinden musahhaf hadis olarak değerlendirilmiştir. Son olarak bu hadise benzer Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.)'nin de bir rivayeti bulunmaktadır.³⁰² Bundan dolayı bu rivayet, tashîf kusurunu çıkarırsak mütâbileriyle birlikte sahîh olarak değerlendirilir.

f) *Zekâtını vermeyenlerin kıyâmet günündeki durumları:* Bu başlıktaki hadis Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçmektedir. Bu rivayetin sahâbe râvisi Ebû Hureyre (r.a.)'dir. Tâbiîn râvisi Âsım'ın şeyhi Ebû Sâlih Zekvândır. Hadisin isnad ve metni ise:

1. حدثنا عبد الرزاق، حدثنا معمر، عن عاصم، عن أبي صالح، عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم:

من كان له مال فلم يؤد حقه، جعل يوم القيامة شجاع أقرع، له زبيبتان، يتبعه حتى يضع (يده) في فيه، فلا يزال

يقضمها حتى يقضى بين العباد.³⁰³

³⁰⁰ Sari, *Mevârid*, 1080.

³⁰¹ Sari, *Mevârid*, 1077.

³⁰² Buhârî, *el-Câmi' u's-sahîh*, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 19; Tirmizî, *el-Câmi' u's-sahîh*, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 19.

³⁰³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/280.

Ebû Hureyre (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular: **“Her kime Allah mal verir de o kimse malının zekâtını vermezse kıyâmet gününde onun malı, gözlerinin üstünde birer siyah nokta bulunan çok zehirli bir yılan şekline sokulur ve öylece sahibinin boynuna dolanır. Bu yılan, ağzıyla adamın çenesini iki tarafından yakalar; ta ki insanlar arasında hüküm verilinceye kadar yılan onu kemirmeye devam eder.”**

Bu hadisin isnadı Âsım'dan dolayı hasendir. Âsım'ın râvisi Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770)'dir. Ma'mer'in râvisi meşhur muhaddis Abdürrezzâk es-Sa'nânî (ö. 211/826-27)'dir. Abdullah b. Mes'ûd (r.a), metin ve lafız aynı olmasa da buna benzer bir hadis daha rivayet etmiştir.³⁰⁴ İbn Mes'ûd'un râvisi ise, Âsım'ın şeyhi Ebû Vâil'dir. Ancak bu rivayeti ondan nakletmemiştir.

3.2.15. Kur'ân ve Kırâat

İki konu başlığını bütünlük arzemesi açısından tek bir başlık altında toplayarak ele alınmıştır. Konumuzun içeriğinde Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından âyetlerin yorumlanması, sûrelerin nüzûlüne dâir bilgiler ve kıraat farklılıkları ile alakalı rivayetler bulunmaktadır. Konumuzda 13 başlık bulunmaktadır. Mükerrerleriyle beraber değerlendireceğimiz ve tahrîc edeceğimiz hadis sayısı 26'dır.

a) Ahkâf Sûresi:³⁰⁵ Âsım b. Behdele'nin bu başlıkla ilgili İbn Hanbel'in Müsned'inde yer alan dört hadisi bulunmaktadır. Hadislerin kaynağı Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dur. İlk üç tabaka müşterek râvilerden oluşur. Sıralanışı, **İbn Mes'ûd – Zir b. Hubeş – Âsım b. Behdele**'dir. Bu hadis muttasıl bir senetle rivayet edilmiştir. Âsım üç râvisine bu hadisi nakletmiştir. Rivayetin içeriği ise, Âhkâf sûresinin okunuşuyla ilgilidir. Hadislerin isnad ve metnini değerlendirecek olursak:

1. حدثنا يحيى بن آدم حدثنا أبو بكر عن عاصم بن أبي النجود عن زر بن حبيش عن عبد الله بن مسعود قال: أقرأني

رسول الله صلى الله عليه وسلم سورة من الثلاثين من آل حم، يعني الأحقاف، قال: وكانت السورة إذا كانت أكثر

من ثلاثين آية سميت (الثلاثين)، قال: فرحت إلى المسجد، فإذا رجل يقرأها على غير ما أقرأني، فقلت: من أقرأك؟،

³⁰⁴ Nesâî, *Sünen*, “Zekât”, 2.

³⁰⁵ Ahkâf 46/21. Sûre, adını 21. âyette geçen “ eğri büğrü, eğimli, uzun ve yüksek kum yığını” anlamına gelen “ *hukf*” kelimesinin çoğulu olan “ *Ahkâf*” kelimesinden almıştır. Ahkâf sûresi, Kur'ân'ı Kerîm'in 46. sûresi olup 35 âyetten oluşmaktadır. 7 defa art arda sıralanmış, “ *Hâ-mîm*” ile başlayan sûrelerin sonuncusudur. Bkz. Emin Işık, “ *Ahkâf*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/549.

فقال: رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: فقلت لآخر: اقرأها، فقرأها على غير قراءتي وقراءة صاحبي، فانطلقت
بهما إلى النبي صلى الله عليه وسلم، فقلت: يا رسول الله، إن هذين يخالفاني في القراءة!، قال: فغضب وتمعر وجهه،
وقال يقرأ كل رجل منكم كما أقرئ، وإنما أهلك من كان قبلكم الاختلاف.³⁰⁶

Abdullah b. Mes'ûd (r.a) dedi ki: 'Resûlullah (s.a.v) bana *Selâsûn* adlı Hâ-mîm "Ahkâf" Sûresi'ni okuttu.' Dedi ki: '30 âyetten fazla olan sûreler Selâsûn olarak isimlendirilir.' İbn Mes'ûd (r.a) devam etti: 'Mescide gittim, bir adam benim Resûlullah (s.a.v)'a okuduğumdan farklı okuyordu. Ona: 'Sana bu sûreyi kim okuttu?' Adam: 'Allah Resûlü,' dedi. Başka biri daha yine Resûlullah (s.a.v)'ın okuttuğundan farklı okuduğunda, o ikisiyle beraber Allah Resûlü (s.a.v)'nün yanına gittik. Dedim ki: 'Ey Allah'ın Resûlü! Bu ikisi Ahkâf Sûresi'ni benden farklı okuyor.' Hz. Peygamber (s.a.v)'in yüzünün rengi değişti ve buyurdu: **"Her biriniz sûreyi benden duyduğu şekilde okusun. Sizden öncekiler ihtilafları yüzünden helak oldular."**

Âsım'ın ikinci rivayetinin isnadı:

2. حدثنا عبد الرحمن عن همام عن عاصم عن أبي وائل عن عبد الله قال...³⁰⁷

Üçüncü rivayetin isnadı:

3. حدثنا روح حدثنا حماد بن سلمة عن عاصم بن بحدلة عن زر بن حبيش عن ابن مسعود قال...³⁰⁸

Dördüncü rivayetin isnadı ise:

4. حدثنا عبد الصمد وعفان المعنى، قال حدثنا حماد، قال: أخبرنا عاصم عن زرّ عن ابن مسعود قال...³⁰⁹

Hadisler 4 ayrı yerde mükerrer olarak yer almıştır. Âsım bu rivayeti 3 râvisine aktarmıştır. İbn Hanbel, Hammâd b. Seleme'nin iki rivayetini almıştır. Diğer râvileri, Ebû Bekir b. Âyyâş ve Hemmâm b. Yahyâ el-Avzî (ö. 164/780)'dir. Dört hadisin isnadı hasendir. Hammâd b. Seleme bu rivayeti iki râvisi, Abdussamed b. Abdulvâris ve Affân b. Müslim el-Bahilî'ye rivayet etmiştir. Ebû Bekir b. Ayyâş ve Hammâd b. Seleme sika olmalarına rağmen, zaman zaman ihtilât kusuru nedeniyle hata yapmışlardır. Ayrıca İbn Mes'ûd (r.a) rivayetinde yine yalnız kalmıştır. Aktarmış olduğumuz ilk rivayetin giriş

³⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/419.

³⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/401.

³⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/402.

³⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/421.

kısmı, yani İbn Mes'ûd'un ziyadesi diğer üç metinde yoktur. Yani ilk metin dışında "selâsûn" ifadesi bulunmamaktadır. Selâsûn, 30 âyetten fazla olan sûrelere verilen bir isim olduğu rivayet edilmiştir.³¹⁰ Diğer bir ayrıntı ise, Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'la beraber Hz. Peygamber (s.a.v)'e soru sormak için gittikleri kişi Hz. Ali (r.a)'dir.³¹¹ Dolayısıyla dört rivayet mana olarak bütünlük arz etmektedir. Genel olarak bakıldığında, Kûfe'nin kârisi İmam Âsım'ın rivayet etmiş olduğu bu rivayet, Kur'ân'ı Kerîm'in yedi harf üzerine indirildiğine ve lehçe farklılıklarının Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde uygulandığına dair bir örnektir.

b) Ahrufü's-Seb'a:³¹² İmam Âsım'ın rivayet etmiş olduğu bu hadis Übey b. Kâ'b (r.a) kaynaklıdır. Hadisi, İbn Mes'ûd (r.a)'un kıraatini okuduğu Zir b. Hubeyş'ten almıştır. Bu rivayet Tirmizî'de yer almaktadır:

1. حدثنا أحمد بن منيع قال: حدثنا الحسن بن موسى قال: حدثنا شيبان، عن عاصم، عن زر بن حبيش، عن أبي بن

كعب، قال: لقي رسول الله صلى الله عليه وسلم جبريل، فقال: يا جبريل إني بعثت إلى أمة أميين: منهم العجوز،

والشيخ الكبير، والغلام، والجارية، والرجل الذي لم يقرأ كتابا قط، قال: يا محمد إن القرآن أنزل على سبعة

أحرف.³¹³

Übey b. Ka'b (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Resûl-i Ekrem (s.a.v), Cebrâil ile buluştu ve ona: "Ey Cebrâil!" dedi; "Ben Ümmî olan bir topluma peygamber gönderildim. Bunlar arasında yaşlı, kadın, erkek, erkek çocuğu, kız çocuğu hiç bir şey okumamış kimseler vardır." dedi. Cebrâil (a.s) şöyle dedi: "Ey Muhammed! Kur'ân yedi okuyuş şekliyle indirilmiştir."

İmam Âsım, bu hadisi Ebû Muâviye Şeybân b. Abdurrahmân'a rivayet etmiştir. Diğer râviler ise sikadır. Bu hadis yine değişik lafızlarla Abdullah b. Abbâs (r.a), Enes b. Mâlik (r.a), Ebû Hüreyre (r.a) ve yine Übey b. Kâ'b' (r.a) tarafından rivayet edilmiştir.³¹⁴

İsnadı hasen olmakla beraber mütâbileriyle sahihtir. İmam Tirmizî, bu hadis için hasen-sahîhtir değerlendirmesinde bulunmuştur.³¹⁵ Bu rivayetler bize göstermektedir ki, 7 lehçe üzerine okuma ruhsatı Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından Cebrâil (a.s) kanalıyla

³¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/419.

³¹¹ Ahmed b. Hanbel, 1/419.

³¹² Kur'ân-ı Kerîm'in lafızlarının okunması ya da yedi vecih ve lehçeye verilen isimdir. Geniş bilgi için bkz. Suat Yıldırım, "el-Ahrufü's-Seb'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/175.

³¹³ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, "Kıraât", 9.

³¹⁴ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, "Fedâilu'l-Kur'ân", 5; Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, "Salâtü'l Müsâfirîn ve Kasruhâ", 272; Nesâî, *Sünen*, "İftitah", 37; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/301.

³¹⁵ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, "Kıraât", 9.

onaylanmıştır. Özellikle lehçe farklılıkları bir zenginlik oluştursa da, kıraat konusunda sahâbe arasında sıklıkla ihtilaflar yaşanmıştır. Bunun nedeni ise, Arapların kabileci bir yaşam tarzını benimsemeleri ve kendilerine ait lehçelerinin bulunmasıdır. Kur’ân-ı Kerîm’in vahiy yoluyla, Arapça olarak peyderpey indirilmesi ve bütün lehçeleri kapsamaması farklılıktan da öte zenginliği ortaya çıkarmıştır.³¹⁶ Fakat fetihlerin çoğalması, Arap olmayan milletlerin müslüman olması sonrası İslâm’ın ilk kaynağına ilgiyi yoğunlaştırmıştır. Doğal olarak, Kur’ân kıraati (eğitim-öğretim) alanında güçlüklerin olması kaçınılmaz olmuştur. Sahâbe çözüm odaklı istişâre ederek, imlâ ve kıraat hususunda doğabilecek zorlukları genel manada engellemiştir. Hz. Osman (r.a)’ın hilâfetinde Kur’ân-ı Kerîm ile alakalı yapılan istinsâh çalışması, Kureyş Lehçesini merkezde tutarak farklılıkların doğurduğu olumsuzlukların önüne geçilmesini sağlamıştır.

c) *Beyyine Sûresi*: Âsım b. Behdele, Hz. Peygamber (s.a.v)’in Übey b. Kâ’b (r.a)’a okumuş olduğu Beyyine sûresinin ilk âyetiyle ilgili hadisi Zir b. Hubeyş’ten rivayet etmiştir. Hadisin kaynağı Übey b. Kâb (r.a)’dır. Âsım’ın nakletmiş olduğu bu hadis İbn Hanbel’in Müsned’inde yer almaktadır. Bu başlıkta İmam Âsım’ın tek bir rivayeti bulunmaktadır. Rivayet şöyledir:

1. حدثنا محمد بن جعفر وحجاج قالا حدثنا شعبة عن عاصم بن بهدلة عن زر بن حبیش عن أبي بن كعب قال إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إن الله تبارك وتعالى أمرني أن أقرأ عليك القرآن قال فقرأ لم يكن الذين كفروا من أهل الكتاب قال فقرأ فيها ولو أن ابن آدم سأل وادياً من مال فأعطيه لسأل ثانياً فأعطيه لسأل ثالثاً ولا يملأ جوف ابن آدم إلا التراب ويتوب الله على من تاب وإن ذلك الدين القيم عند الله الحنيفية غير المشركة ولا اليهودية ولا النصرانية ومن يفعل خيراً فلن يكفره.³¹⁷

Übey b. Kâ’b (r.a)’dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) bana şöyle dedi: **“Yüce Allah, Kur’ân’ı sana okumamı emretti.”** Übey dedi ki: **“Kitap ehlinde inkâr edenler ile Allah’a ortak koşanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (küfürden) ayrılacak değillerdi...”**³¹⁸ âyetlerini okudu. Bu sûreden bir bölüm de şunları okudu: **“Âdemoğlu bir vadi dolusu mal istese ve kendisine versem bir ikincisini ister. Sonra ikincisini istese, bende yine versem bir üçüncüsünü ister.**

³¹⁶ Yûsuf 12/2.

³¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/132.

³¹⁸ Beyyine 98/1.

Âdemoğlunun karnını ancak toprak doldurur. Allah (c.c) tövbe eden kimsenin tövbesini kabul eder. Allah (c.c) katında gerçek din; Müşriklik, Yahudilik ve Hıristiyanlık değil, Hanîfliktir. Her kim hayır yapıyorsa yaptığı bu hayır karşılıksız kalmayacaktır.”

Übey b. Kâ'b'ın bu rivayeti, Hz. Peygamber (s.a.v) ilk âyeti okuduktan sonra diğer kısım sûrenin devamı olarak anlaşılmıştır. Halbu ki, **Âdemoğlu bir vadi dolusu mal istese...** sûreden değil, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sûreyi bitirdikten sonra söylemiş olduğu bir hadistir. Âsım b. Süleymân el-Ahvel el-Basrî (ö. 142/759)'de bu hadisi Zir b. Hubeyş'ten almıştır.³¹⁹ Âsım'ın bu rivayetteki râvisi Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776)'da Âsım el-Ahvelden bu hadisi dinlemiştir.³²⁰ Übey b. Kâ'b bu rivayetinde tek kalmamıştır. Enes b. Mâlik (r.a)'te bu hadisi rivayet etmiştir.³²¹ Âsım'ın rivayet etmiş olduğu bu hadisin isnadı hasen olmakla beraber mütâbileriyle sahihtir.

d) En'âm Sûresi 153. âyet: ³²²Bu başlıkta Âsım b. Behdele'nin üç rivayeti vardır. Hadisin sahâbe râvisi ise Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dur. Âsım, hadisi hocası Ebû Vâil'den rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde üç defa Âsım'ın iki râvisinden rivayet edilmiştir. Dârimî'nin Sünen'inde toplam bir yerde rivayet edilmiştir. İlk rivayet, İbn Hanbel'in Müsned'inde yer almaktadır:

1. حدثنا عبد الرحمن بن مهدي، حدثنا يزيد أخبرنا حماد ابن زيد عن عاصم بن أبي النجود عن أبي وائل عن عبد الله بن مسعود قال: خط لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم خطاً، ثم قال: هذا سبيل الله، ثم خط خطوطاً عن يمينه وعن شماله، ثم قال: هذه سبيل، قال يزيد: متفرقة، علي كل سبيل منها شيطان يدعو إليه، ثم قرأ: وأن هذا صراطي مستقيماً فاتبعوه ولا تتبعوا السبل فتفرق بكم عن سبيله.³²³

Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'den rivayet edildi, dedi ki: “ Resûlullah (s.a.v) bir çizgi çizdi ve buyurdu: **“Bu Allah'ın yoludur.”** Sonra çizginin sağına ve soluna da çizgiler çizerek: **“bunlarda yoldur.”** Yezîd dedi ki: **“ayrılmışlardır”** yani; **“Çizgilerin her birinde şeytanın kendisine davet ettiği yollardır.”** buyurdu. Sonra şunu okudu: **“İşte**

³¹⁹ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Menâkıb”, 64.

³²⁰ Tirmizî, 64.

³²¹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Kitâbü't-Tefsîr, Beyyine”, 2.

³²² Enâm 6/136. En'âm, ehli büyükbaş ve küçükbaş hayvanları ifade eden bir kavramdır. Sûre 165 âyetten oluşmaktadır. Mekke döneminde nâzil olmuştur.

³²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/435.

bu, benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O'nun yolundan ayırır.” ³²⁴

Âsım'ın Ebû Bekir b. Ayyâş'a rivayet ettiği ikinci hadisin isnadı:

2. حدثنا أسود بن عامر حدثنا أبو بكر عن عاصم عن أبي وائل عن عبد الله قال... ³²⁵

Âsım'ın Dârimî'nin *es-Sünen*'inde yer alan rivayetin isnadı:

3. أخبرنا عفان، حدثنا حماد بن زيد، حدثنا عاصم ابن بحدلة، عن أبي وائل عن عبد الله بن مسعود قال... ³²⁶

Âsım b. Behdele'nin rivayet etmiş olduğu bu hadisi, aynı dönemde yaşadıkları Kûfe'li muhaddis tâbiî Şa'bî (ö. 104/722)'de Câbir b. Abdullah (r.a)'tan rivayet etmiştir. ³²⁷ Rivayet edilen üç hadis mükerrer olarak rivayet edilmiştir. Rivayetler lafız olarak birbirleriyle ittifak halindedir. Ancak, ilk rivayette Hammâd b. Zeyd'in râvisi Ebû Hâlid Yezîd b. Hârûn el-Vasitî (ö. 206/821), hadisin lafızlarında değişiklik yapmadan metnin ortasına kendi yorumunu ziyade etmiştir. Yezîd b. Hârûn'un ziyadesi, ziyâdâtü's-sikât'a bir örnektir. Yani, sika râvilerin rivayet etmiş oldukları hadislere bazı sika râvilerin ziyade yapmasıdır. Ziyade genellikle isnadlarda ve metinlerde bulunur. Âlimler metinlerdeki ziyade ile ilgili üç görüş ortaya koymuşlardır:

- a) Sika râvi tarafından bir ziyade söz konusu ise, hadisin reddedilmeyeceği,
- b) Böyle bir ziyadenin kabul edilemeyeceği,
- c) Râvi önceleri hadis rivayetinde ziyade yapmamış daha sonra ziyade yapmışsa rivayetlerinin reddedileceği ve diğer râvilerin ziyadesinin kabul edileceği muhaddislerce belirtilmiştir. ³²⁸

Dolayısıyla, Âsım b. Behdele'nin rivayet etmiş olduğu bu hadis mütâbileriyle birlikte sahihtir.

³²⁴ En'âm 6/153.

³²⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/465.

³²⁶ Dârimî, *Sünen*, "Mukaddime", 23.

³²⁷ İbn Mâce, *Sünen*, "Mukaddime", 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/398.

³²⁸ Mahmut Tahhân, *Teysîru mustalahi'l-hadîs*, 175.

e) *Enfâl Sûresi 1. âyet*:³²⁹ Bu rivayet, Âsım b. Behdele'nin “enfâl” kelimesinin ne anlama geldiğini îzah ettiği bir rivayettir. Enfâl Sûresi birinci âyette geçen (ن - ف - ل) kelimesinin izâhı yönünde olacaktır. Enfâl, النفل kelimesinin çoğunluğu olup “ganîmet” anlamına gelmektedir.³³⁰ Bazı rivayetlerde ise “nefel” ile “ganîmet” arasında anlamca farklılıklar olduğu îzah edilmiştir. Nefel, daha çok savaşlarda ölen kimselerin bıraktıkları şahsî eşyalar olarak yorumlanmıştır.³³¹

Âsım b. Behdele'nin bu başlıktaki rivayet ettiği hadis, Tirmizî, Ebû Dâvûd'un Sünen'leri ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yer almaktadır. Rivayet zincirinde bulunan ilk dört râvi müşterektir. İmam Âsım bu rivayeti, Mus'ab b. Sa'd b. Ebû Vakkâs'tan dinlemiştir. Âsım'ın râvisi, Ebû Bekir b. Ayyâş'tır. Ayyâş ise üç öğrencisine rivayet etmiştir. Hadisin kaynağı Sa'd b. Ebû Vakkâs (r.a)'tır.

Âsım'ın rivayet ettiği hadisi, ilk olarak Tirmizî'nin Sünen'inden tahrîc ediyoruz:

1. حدثنا أبو كريب قال: حدثنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم ابن بحدلة، عن مصعب بن سعد، عن أبيه، قال: لما كان يوم بدر جئت بسيف، فقلت: يا رسول الله، إن الله قد شفى صدري من المشركين أو نحو هذا هب لي هذا السيف، فقال: هذا ليس لي ولا لك فقلت: عسى أن يعطى هذا من لا يبلي بلائي، فجاءني الرسول فقال: إنك سألتني وليس لي، وإنه قد صار لي وهو لك، قال: فنزلت: يسألونك عن الأنفال...³³²

Sa'd b. Ebû Vakkâs (r.a)'tan şöyle rivayet edilmiştir: “Bedir savaşı bitince ganimet mallarından bir kılıç alarak Resûlullah (s.a.v)'a getirdim ve: ‘Ey Allah’ın Resûlu! Allah, müşriklere karşı kalbime rahatlık verdi, dolayısıyla bu kılıcı bana hediye et!’ Bunun üzerine buyurdular ki: **“Bu kılıç ne senindir ne de benim.”** Ben de: ‘Belki benim gibi savaşta üstün yararlılık göstermeyen birine verilecektir’ dedim. Biraz sonra Resûlullah (s.a.v) bana yaklaştı ve: **“Sen istediğinde benim değildi, artık benim oldu onu sana bağışlıyorum.”** buyurdu. Sonra Enfâl sûresi 1. ayeti indi: **“Ey peygamber! Sana savaşlarda elde edilen enfâl hakkında sorarlar...”**³³³

³²⁹ Enfâl 8/1. Enfâl Sûresi, Kur’ân’ı Kerim’in 8. Sûresidir. Medîne’de nâzil olmuş ve adını birinci âyette geçen “Enfâl” kelimesinden almıştır. Sûre 75 âyetten oluşmaktadır.

³³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/187.

³³¹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 3/485.

³³² Tirmizî, *el-Câmi ‘u’s-sahih*, “Kitâbü Tefsîru’l-Kur’ân”, 8.

³³³ Enfâl 8/1.

Âsım'ın Ebû Dâvûd'un Sünen'inde geçen rivayetin isnadı:

2. حدثنا هناد بن السري، عن أبي بكر، عن عاصم، عن مصعب بن سعد عن أبيه، قال...³³⁴

Son olarak İbn Hanbel'in Müsned'inde yer alan rivayetin zinciri:

3. حدثنا أسود بن عامر أنبأنا أبو بكر عن عاصم بن أبي النجود عن مصعب بن سعد عن أبيه قال...³³⁵

Yukarıdaki rivayet zincirlerini incelediğimizde, Âsım'ın râvisi Ayyâş bu hadisi üç öğrencisine aktarmıştır. Tirmizî'de yer alan isnaddaki râvi, Ebû Küreyb Muhammed b. Alâ' (ö. 248/862), Ebû Dâvûd'da yer alan râvisi, Hennâd b. Serî (ö. 243/857) ve İbn Hanbel'de yer alan râvisi ise Esved b. Âmir'dir.

Ebû Hâtım er-Râzî (ö. 277/890), Ayyâş'ın râvilerinden biri olan Ebû Kureyb'in sadûk olduğunu belirtmiştir.³³⁶ Ayrıca, üç rivayetin isnadı Âsım'dan dolayı hasendir. Rivayetlerin metni mükerrer olup birbirlerine muhalefet etmemiştir. Sa'd b. Ebû Vakkâs bu rivayetinde yalnız kalmıştır. Sa'd (r.a), bu ayetin kendisi hakkında nâzil olduğunu Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ (ö. 410/1020) kanalıyla rivayet etmiştir.³³⁷

Abdullah b. Mes'ûd bu âyeti; **(Sana ganimetler hakkında soruyorlar)**³³⁸ يسألونك عن الأنفال cümlesini Abdullah b. Mes'ûd bu âyeti; يسألونك الأنفال şeklinde okumuştur.³³⁹ Fakat bu kıraat şeklinin şâz olduğu âlimlerimiz tarafından belirtilmiştir.³⁴⁰

f) Furkân Sûresi 68. âyet:³⁴¹ Âsım b. Behdele'nin bu başlıkta bir rivayeti bulunmaktadır. Hadisin kaynağı Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dur. Âsım bu rivayeti Ebû Vâil'den dinlemiştir. İmam Âsım, bu hadisi Şu'be b. Haccâc'a rivayet etmiştir. Âsım'ın bu rivayeti Nesâî'de yer almaktadır. Rivayet şöyledir:

1. أخبرنا عبدة، قال: أنبأنا يزيد، قال: أنبأنا شعبة، عن عاصم، عن أبي وائل، عن عبد الله، قال: سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم: أي الذنب أعظم؟ قال: الشرك أن تجعل لله ندا، وأن تراني بحليلة جارك، وأن تقتل ولدك مخافة

³³⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Kitâbü'l-Cihâd", 144.

³³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/178.

³³⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabi et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkı, *Tezkiretü'l-huffâz*, thk. Zekeriyâ 'Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 2/62.

³³⁷ Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, 7/19.

³³⁸ Enfâl 8/1.

³³⁹ Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, 7/20.

³⁴⁰ Süyûtî, 7/20.

³⁴¹ 25/1. Kur'an'ı Kerim'in 25. Suresi olup 77 âyetten oluşmaktadır. Mekke döneminde nâzil olmuştur. Süre adını birinci âyette geçen *furkân* kelimesinden almıştır. Furkân, itikâd gibi konularda hak ile batılı ayıran, sözlerde doğru ve yanlış ayırt eden ve amellerde günah-sevab ayıran demektir. Ayrıca bkz. İsfahânî, *Müfredât*, "frk", 793.

الفقر أن يأكل معك ثم قرأ عبد الله: والذين لا يدعون مع الله إلهاً آخر.³⁴² قال أبو عبد الرحمن: هذا خطأ، والصواب الذي قبله، وحديث يزيد هذا خطأ، إنما هو واصل، والله تعالى أعلم.³⁴³

Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dan rivayet edildiğine göre: Resûlullah (s.a.v)'a: 'Hangi günah daha büyüktür?' diye sordum. O da şöyle buyurdu: **“Allah'a ortak ve eş koşmaktır. Komşunun hanımıyla zina etmektir. Fakirlik korkusuyla çocuğunu öldürmektir.”** Sonra Abdullah b. Mes'ûd şu ayeti okudu: **“Onlar Allah ile beraber başka bir ilaha da yalvarmazlar.”** (Furkân 68) Ebu Abdurrahman dedi ki: Bu hadis hatalıdır ve doğrusu ondan önce rivayet edilen hadistir. Yezid'in bu rivayeti hatalıdır, ancak doğrusu Vâsıl'ındır, en doğrusunu Allah bilir.³⁴⁴

Abdullah b. Mes'ûd'un aktardığı bu rivayeti Ebû Vâil, Ebû Attâb Mansûr b. el-Mu'temir (ö. 132/750)'ye de rivayet etmiştir.³⁴⁵ İbn Hanbel'in bir rivayetinde ise Ebû Vâil, bu rivayeti Ebû Meysere Amr b. Şürahbîl (ö. 63/683)'den de rivayet etmiştir.³⁴⁶ Hatta Ebû Saîd Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/813-14), **İbn Mes'ûd (r.a) – Ebû Vâil – Ebû Meysere** dizilişine çok değer vermiştir.³⁴⁷ Bu rivayeti eserine alan Nesâî, bu hadisin hatalı olduğunu, doğrusunun bir önceki hadisin olduğunu ifade etmiştir. Hatadan kasıt, isnadda yer alan Yezid b. Hârûn değil Vâsıl b. Hayyân el-Ahdeb (ö. 120/738)'in olmasının gerektiğidir.

Nesâî'nin bahsettiği hadisin isnadı:

– حدثنا عمرو بن علي، قال: حدثنا يحيى، قال: حدثنا سفیان، قال: حدثني واصل، عن أبي وائل، عن عبد الله،

قال...³⁴⁸

Nesâî'nin bu tespiti bizi hadisin isnadında tashîf yapıldığı değerlendirmesine götürmüştür. Bu rivayetin son kısmında Abdullah b. Mes'ûd'un ziyadesi de vardır. Son olarak Âsım'ın rivayet ettiği bu hadis mütâbileriyle birlikte sahihtir.

³⁴² Furkân 25/68.

³⁴³ Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü Tahrîmü'd-Dem”, 4.

³⁴⁴ Nesâî, *Sünen*, 4.

³⁴⁵ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Kitâbü Tefsîru'l-Kur'ân”, 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/435.

³⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, 1/435.

³⁴⁷ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Kitâbü'l-Hudûd”, 20.

³⁴⁸ Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü Tahrîmü'd-Dem”, 4.

g) *İsrâ Sûresi*:³⁴⁹ İmam Âsım bu rivayette, üstadı Zir b. Hubeyş ile Huzeyfe b. Yemân (r.a) arasında geçen bir konuşmayı aktarmaktadır. Rivayetin içeriği ise, Hz. Peygamber (s.a.v)'in İsrâ olayı gerçekleştiikten sonra Mescid-i Aksâ'da "namaz kıldı mı?" sorusudur. Hadisin kaynağı Huzeyfe b. Yemân'dır. Âsım, hocası Zir'den rivayet etmiştir. Sadece Tirmizî'de yer almaktadır.

Rivayet şöyledir:

1. حدثنا ابن أبي عمير قال: حدثنا سفيان، عن مسعر، عن عاصم بن أبي النجود، عن زر بن حبيش، قال: قلت لحذيفة بن اليمان: أصلى رسول الله صلى الله عليه وسلم في بيت المقدس؟ قال: لا، قلت: بلى، قال: أنت تقول ذاك يا أصلع، بم تقول ذلك؟ قلت: بالقرآن. بيني وبينك القرآن، فقال حذيفة: من احتج بالقرآن فقد أفلح.³⁵⁰ قال سفيان: يقول فقد احتج، وربما قال: قد فليح فقال: سبحان الذي أسرى بعبده ليلا من المسجد الحرام إلى المسجد الأقصى. قال: أفترأه صلى فيه؟ قلت: لا، قال: لو صلى فيه لكتب عليكم فيه الصلاة كما كتبت الصلاة في المسجد الحرام قال حذيفة: قد أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم بدابة طويلة الظهر، ممدودة. هكذا خطوه مد بصره، فما زايلا ظهر البراق حتى رأيا الجنة والنار ووعد الآخرة أجمع، ثم رجعا عودهما على بدئهما. قال: ويتحدثون أنه ربطه، لم؟ ليفر منه وإنما سخره له عالم الغيب والشهادة.³⁵¹

Zir b. Hubeyş'den rivâyete göre, şöyle demiştir: Huzeyfe b. Yemân'a; **'Efendimiz (s.a.v.) Beytülmakdis (mescid-i Aksâ)'te namaz kıldı mı?'** diye sordum. **'Hayır'** diye cevap verdi. Bunun üzerine ben **'evet kıldı'** dedim. Huzeyfe: **'Ey kel adam bunu sen neye dayanarak söylüyorsun?'** dedi. Ben de; **'Kur'ân'a, 'Kur'ân seninle benim aramda hakemdir' dedim Huzeyfe dedi ki: 'Kim Kur'ân'dan delil gösterirse, Süfyân diyor ki; sağlam delil getirmiş demektir veya Kur'ân'dan delil getiren kazanmıştır.'** Sonra Zir b. Hubeyş, İsrâ sûresi 1. ayetini okudu. Huzeyfe: **'O'nun Mescid-i Aksâ'da namaz kıldığı kanaatinde misin?'** diye sordu. **'Hayır'** dedim. Huzeyfe dedi ki: **'Resûlüllah (s.a.v), Mescid-i Aksâ'da namaz kılsaydı Mescid-i Harâm'da namaz yazıldığı gibi orada da üzerinize namaz yazılırdı.'** Huzeyfe şöyle devam etti: **'Resûlüllah (s.a.v)'a sırtı uzunca bir binit getirildi. Adımı gözünün**

³⁴⁹ 17/1. Sûre, Kur'ân'ı Kerim'in 17. sûresidir. 111 âyetten oluşmaktadır. İsrâ, "geceleyin yürütülen veya götürülen" yani Hz. Peygamber (s.a.v)'in bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürülmesi veya yürütülmesi demektir. Bilgi için bkz. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 5/188.

³⁵⁰ İsrâ 17/1.

³⁵¹ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahih*, "Kitâbü Tefsîru'l-Kur'ân", 17.

görebildiği yer kadar olan bu Burak'ın sırtında Cebrâil ile beraber Cennet-Cehennem ve tüm âhiret vaadlerini gördüler. Sonra başladıkları yere geri döndüler.' Huzeyfe dedi ki: **'Resûlullah (s.a.v)'ın bindiği Burak'ın ne ile bağlandığından bahsederler. Kendisinden kaçır mı? Fakat Burak, ğayb ve şühûd tüm âlemleri bilen Allah tarafından Hz. Peygamber (s.a.v)'in emrine verilmiştir.'**

Huzeyfe (r.a) bu hadisin rivayetinde yalnız kalmıştır. Âsım bu hadisi Ebû Seleme Mis'ar b. Kidâm (ö. 155/772) 'a rivayet etmiştir. Her ne kadar sika ve mütkin bir râvi olduğu ifade edilse de, o dönemdeki tartışmalara mesafe koyup görüş belirtmediği için ehl-i hadîs taraftarlarınca Mürciî olduğu ilan edilmiştir.³⁵² Hadisin baş kısmında yer alan: **"Süfyân diyor ki; sağlam delil getirmiş demektir veya Kur'ân'dan delil getiren kazanmıştır..."** cümlesi Süfyân b. Uyeyne'ye aittir. Bu kısımdaki ziyade dinleyen ve aktaran râvi tarafından yapılmıştır. Âsım ve râvisi Mis'ar'dan dolayı hadisin isnadı hasendir. İmam Tirmizî bu rivayeti hasen-sahîh olarak yorumlamıştır.³⁵³

Bu rivayette Zir b. Hubeyş, Hz. Peygamber (s.a.v)'in Mescid-i Aksâ'da namaz kıldığı yönünde Huzeyfe (r.a)'ye muhalefet etmiştir. Ancak Huzeyfe (r.a)'nin **"bu konuda delilin nedir?"** sorusuna, Zir'in İsrâ 1. âyetle cevap vermesi onu tatmin etmemiştir. Diğer taraftan, Enes b. Mâlik Hz. Peygamber (s.a.v)'in Mescid-i Aksâ'da namaz kıldığına dâir hadis rivayet etmiştir.³⁵⁴ Ve bu rivayetin isnadında Âsım'ın râvilerinden Hammâd b. Seleme de bulunmaktadır. Âsım'ın rivayeti, Enes (r.a)'in râvisi Ebû Sâbit el-Bünânî (ö. 127/744)'nin rivayetine muhalefet etmiştir. Hz. Enes (r.a)'in rivayet ettiği hadisin isnadı, Âsım'ın bulunduğu Huzeyfe (r.a)'nin rivayet ettiği hadisin isnadından daha sahîhtir.

³⁵² İbn Sa'd, *Kitâbü'r-Tabakât*, 8/481.

³⁵³ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, "Kitâbü Tefsîru'l-Kur'ân", 17.

³⁵⁴ Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, "İmân", 259.

h) Kur'ân Hâfızlarının âyetleri unutulması: Âsım'ın bu başlıkta tek rivayeti bulunmaktadır. Hadisin sahâbe râvisi Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dur. Hadisi dinlediği şeyhi Ebû Vâil'dir. Bu rivayeti eserine İbn Hanbel almıştır. Hadisi değerlendirdiğimizde:

1. حدثنا عفان حدثنا حماد بن زيد حدثنا عاصم بن بحدلة وحدثنا منصور بن المعتمر عن أبي وائل عن عبد الله قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: **بئسما لأحدهم، أو أحذكم، أن يقول: نسيت آية كيت وكيت، بل هو نسي، واستذكروا القرآن، فإنه أسرع تفصيلا من صدور الرجال من النعم من عقلها، قال: أو قال: من عقله.**³⁵⁵

Abdullah b. Mes'ûd (r.a) rivayet ettiğine göre, Resûl-i Ekrem (s.a.v) şöyle buyurdular: **“Kur'ân hafızlarından birinin veya sizden birinin, ‘filân ve filân âyetleri unuttum’ demesi, ne çirkin şeydir. Bilakis, Ona (o âyetler) unutturulmuştur. Siz, Kur'ân'ı okuyun! Çünkü onun, insanların akıllarından kaçması, develerin bağlarından boşanıp kaçmasından daha hızlıdır.”** buyurdular. İbn Mes'ûd (r.a): ‘veya aklından’ dedi.

Araştırmalarımızın neticesinde bu rivayet, sadece İbn Mes'ûd (r.a) tarafından rivayet edilmiştir. Tâbiîn râvisi ise Ebû Vâil'dir. Üçüncü tabakada bulunan Âsım, Hammâd b. Zeyd'e rivayet etmiştir. Ayrıca Ebû Vâil, Mansûr b. el-Mu'temir'e de bu hadisi rivayet etmiştir.³⁵⁶ Yani üçüncü tabakada râvi sayısı ikiye ulaşmıştır. Buna ek olarak İbn Hanbel, Mansûr b. el-Mu'temir'in rivayetine de yer vermiştir.³⁵⁷ Mansûr'un sika ve me'mûn olduğu belirtilmiştir. Ancak Hammâd b. Zeyd, Mansûr'un Haşebiyye³⁵⁸ taraftarı olduğunu ifade etmiştir.³⁵⁹ Âsım'ın bu rivayetinin isnadı hasen, fakat mütâbileriyle birlikte sahihtir.

i) Muavvizeteyn Sûreleri:³⁶⁰ Âsım b. Behdele bu rivayeti Zir b. Hubeyş'ten nakletmiştir. Hadisin sahâbe râvisi ise Übey b. Kâ'b (r.a)'dır. Ayrıca bu hadisi İmam Buhârî mütâbaat yoluyla yer vermiştir:

³⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/463.

³⁵⁶ Müslim, *el-Câmi u's-sahih*, “Kitâbü Salât'ül Müsâfirîn ve Kasruhâ”, 33; Tirmizî, *el-Câmi u's-sahih*, “Kitâbü'l-Kırâat”, 8; Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü'l-İftitâh”, 37.

³⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/439.

³⁵⁸ Haşebiyye; Muhtâr es-Sekafî'nin ordusunda bulunan bir grubun adıdır. Bu grubun özelliği ise Hz. Hüseyin (r.a)'ın intikamı için orduda isyan başlatmalarıdır. Bkz. Mustafa Öz, “Haşebiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/402.

³⁵⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü'l-Tabakât*, 8/455.

³⁶⁰ *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, 604. *Muavvizeteyn*, Kur'ân'ın 113. ve 114. sûreleridir. Bu iki sûre 11 âyetten oluşmaktadır. İki sûre Mekke'de nâzil olmuştur. Allah'a sığındıran iki sûre, şeytanı ve büyük günahları kovalayan veya Mukaşşetân manalarına gelmektedir. Bilgi için bkz. Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 4/819.

1. حدثنا قتيبة بن سعيد: حدثنا سفيان، عن عاصم وعبد، عن زر ابن حبيش قال: سألت أبي بن كعب عن المعوذتين فقال: سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: (قيل لي فقلت). فنحن نقول كما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم.³⁶¹

Zir b. Hubeyş şöyle dedi: Ben Übeyy'e Muavvizeteyn'i sordum. Übeyy (r.a) şöyle dedi: Ben de Resûlüllah (s.a.v)'a sordum, şöyle buyurdular: “(Cebrâil'in diliyle) bana bu iki sûre söylendi, ben de size söyledim.” buyurdu. Übeyy: ‘İşte biz de Resûlüllah (s.a.v)'in söylediği gibi okuyup söylüyoruz’, dedi.

Zir b. Hubeyş Übey b. Kâ'b (r.a)'a muavvizeteyn'le ilgili bu soruyu Medîne'de sormuştur. İmam Buhârî, Âsım'ın bu rivayetin isnadında bulunmasından dolayı, Zir'in diğer râvisi Abde b. Ebû Lübâbe (ö. [?])'nin bulunduğu isnada da mütâbaat yoluyla yer vermiştir. Çalışmamız için bu hadisin özelliği ise, Buhârî'nin İmam Âsım'dan tek rivayetinin olmasıdır. Dolayısıyla bu hadis mütâbisiyle birlikte sahihtir.

j) **Mürselât Sûresi:**³⁶² Bu başlıkta Âsım'ın rivayet etmiş olduğu hadis sayısı 3'tür. Hadisin kaynağı İbn Mes'ûd (r.a)'dur. Hadisi aldığı şeyhi ise Zir b. Hubeyş'tir. Âsım bu hadisi iki râvisine rivayet etmiştir. Hadislerin yer aldığı eser ise, İbn Hanbel'in *el-Müsned*'idir. Rivayetleri değerlendirdiğimizde ilk olarak Süfyân b. Uyeyne'nin Âsım'dan rivayetine yer veriyoruz:

1. حدثنا سفيان عن عاصم في زر عن عبد الله قال: كنا مع النبي صلى الله عليه وسلم في غار فنزلت عليه {وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا} فأخذتها من فيه، وإن فاه لرطب بها، فلا أدري بأيهما ختم {فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ} [أو] {وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ}، سبقتنا حية فدخلت في جحر، فقال النبي صلى الله عليه وسلم قد وقيتم شرها، ووقيت شركم.³⁶³

İbn Mes'ûd (r.a) şöyle rivayet etti: ‘Hz. Peygamber (s.a.v) ile bir mağarada beraberken Mürselât Sûresi nazil oldu. Ben de ondan bu sûreyi öğrendim. Sûreyi okurken, ağızdaki ıslaklığını koruyordu ki, “Onlar artık ondan sonra hangi söze inanacaklar?”³⁶⁴

³⁶¹ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 113;114.

³⁶² 77/1. Kur'ân'ı Kerîm'in dizilişte 77. sûresidir. Mekke'de inmiş ve 55 âyetten oluşmaktadır. Adını birinci âyette geçen, birbiri geçen, birbiri ardınca gönderilenler anlamına gelen “Mürselât” kelimesinden almıştır. Bilgi için bkz. Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 10/ 505.

³⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/377.

³⁶⁴ Mürselât 77/50.

âyetiyle mi yoksa “**Onlara, Rükû edin! Denildiğinde rükûya varmazlar**”³⁶⁵âyetiyle mi bitirdiğini bilemiyorum birden karşımıza bir yılan çıkıverdi.’ Ancak yılan deliğe girince Efendimiz (s.a.v) buyurdular ki: “**Sizin şerrinizden korunduğu gibi siz de onun şerrinden korundunuz.**”

Âsım’ın râvisi, Hammâd’ın rivayet etmiş olduğu hadisin isnadı:

2. حدثنا عبد الله حدثني ابي ثنا عفان حدثنا حماد بن سلمة أنبأنا عاصم بن بحدلة عن زر بن حبيش عن ابن مسعود

قال...³⁶⁶

Hammâd’ın diğer rivayeti mükerrer olduğu için tekrardan yer vermiyoruz.

Âsım’ın rivayetleri mükerrer olarak rivayet edilmiştir. Süfyân b. Uyeyne’nin rivayetinde olayın gerçekleştiği yer في غار (mağara) olarak belirtilmiştir. Hammâd’ın rivayetinde ise, في سفح جبل (doğu eteğinde) gerçekleşmiştir. Buhârî ve Müslim’in rivayetinde Süfyân’ın rivayeti desteklenmiştir. Bu hadis Sahîhayn’da, İbn Mes’ûd (r.a)’un seçkin talebesi Alkâme b. Kays (ö. 62/682) tarafından rivayet edilmiştir.³⁶⁷ Âsım’ın bulunduğu isnad hasendir. İbn Mes’ûd’un iki râvisi birbirine muhalefet etmemiştir. Müsned ve Sahîhayn’da geçen rivayetler ittifak etmişlerdir. Kelime farklılıkları hadisin sıhhatine zarar vermemiştir. Sahîhayn’da bulunan isnadların, daha sağlamdır tespitini belirtmemiz yerinde olacaktır.

k) **Necm Sûresi:**³⁶⁸ Bu başlığın ana teması, Âsım b. Behdele’nin Hz. Peygamber (s.a.v)’in Cebrâil (a.s)’i Sidretü’l-Müntehâ’da ikinci defa görmesiyle alakalı rivayetlerini içermektedir. Başlıkta dört rivayet yer almaktadır. Rivayetlerin sahâbe râvisi İbn Mes’ûd (r.a)’dur. Âsım, iki rivayeti Zir’den, iki rivayeti de Ebû Vâil’den dinlemiştir. Bu hadisi üç râvisine rivayet etmiştir. Dört hadis İbn Hanbel’in müsnedinde yer almaktadır. Dört rivayet mükerrer olduğu için, ilk metinden sonra diğer rivayetlerin isnadları değerlendirilecektir. Ayrıca lafız değişiklikleri mevcut ise üzerinde durulacaktır.

³⁶⁵ Mürselât 77/48.

³⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/453.

³⁶⁷ Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, “Kitâbü Tefsîru’l-Kur’ân”, 77; Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, “Kitâbü’s-Selâm”, 37.

³⁶⁸ Necm 53/1. Kur’ân’ı Kerim’in 53. sûresidir. Mekke’de inmiştir. 62 âyeti kerimeden oluşmaktadır. Adını birinci âyetten almıştır. Necm “yıldız” demektir. Zemahşerî necm kelimesini, “süreyya/ülker takımyıldızı” olarak tanımlamıştır. Bilgi için Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/407.

İlk olarak Âsım'ın Ebû Vâil'den rivayet etmiş olduğu hadise yer veriyoruz:

1. حدثنا حجاج حدثنا شريك عن عاصم عن أبي وائل عن عبد الله قال: رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم جبريل في صورته، وله ستمائة جناح، كل جناح منها سد الأفق، يسقط من جناحه من التهاويل والدر والياقوت ما الله به عليم.³⁶⁹

İbn Mes'ûd (r.a) dedi ki: **'Allah Resûlü (s.a.v) Cebrâil (a.s)'i kendi sûretinde gördü. Cebrâil'in 600 kanadı vardı. Onun her bir kanadı ufku kaplamıştı. Onun kanatlarından ancak Allah'ın bilebileceği rengârenk inciler ve yâkutlar dökülmekteydi.'**

Âsım'ın Ebû Vâil'den ikinci rivayetinin isnadı:

2. حدثنا زيد بن حباب حدثني حسين حدثني عاصم بن بحدلة قال سمعت شقيق بن سلمة يقول: سمعت ابن مسعود يقول...³⁷⁰

İmam Âsım bu hadisi Ebû Abdullah b. Şerîk b. Abdullah (ö. 177/794) ve Hüseyin b. Vâkid el-Mervezî (ö. 159/776)'ye de rivayet etmiştir. Şerîk b. Abdullah'ın sâduk olduğu ve hafızasının iyi olmadığı belirtilmiştir.³⁷¹ Diğer râvisi Hüseyin b. Vâkid'in sıklıkla hasen hadis rivayet ettiği ifade edilmiştir.³⁷² İlk rivayette Cebrâil'in kanadından inciler ve yâkutlar döküldüğü belirtilirken ikinci rivayette bu detay bulunmamaktadır. İkinci rivayette Hüseyin b. Vâkid, Âsım'a Cebrâil'in kanadının büyüklüğünü sormaktadır. Cebrâil (a.s)'in kanadının büyüklüğü ilk rivayette yer almamaktadır. Âsım b. Behdele'nin hadisin isnadında yer almakta olmadığı başka bir rivayette aynı soruyu Zir b. Hubeyş İbn Mes'ûd'a sormuştur.³⁷³ Zir b. Hubeyş'in Âsım'a rivayet ettiği hadis:

3. حدثنا عفان حدثنا حماد بن سلمة عن عاصم بن بحدلة عن زر عن ابن مسعود: أنه قال: في هذه الآية {وَلَقَدْ رَأَوْهُ نَزْلَةً أُخْرَى}: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: رأيت جبريل عند سدره المنتهى، عليه ستمائة جناح، ينشر من ريشه التهاويل، الدر والياقوت.³⁷⁴

³⁶⁹Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/395.

³⁷⁰Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/407.

³⁷¹İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/496.

³⁷²İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 9/379.

³⁷³Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, "Tefsîru'l-Kur'ân", 53.

³⁷⁴Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/412.

Zir b. Hubeş'in İbn Mes'ûd (r.a)'dan rivayet ettiğine göre, İbn Mes'ûd (r.a) dedi ki: 'Necm sûresi 13. Âyeti ile ilgili {Andolsun ki, o, Cebrail'i bir başka inişte daha görmüştü},³⁷⁵ Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Cebrail'i Sidretü'l-Münteha'da tüylerinden inci ve yakut sallayan altı yüz kanatla gördüm." Yani Zir b. Hubeş Âsım'a bu âyetin yorumlarken, ayrıca bu hadisi de rivayet etmiştir. Âsım'dan ise bu hadisi Hammâd b. Seleme almıştır. Hammâd b. Seleme'nin rivayet ettiği hadisin isnadı şöyledir:

4. حدثنا حسن بن موسى حدثنا حماد بن سلمة عن عاصم بن بحدلة عن زر بن حبیش عن ابن مسعود...³⁷⁶

Yukarıdaki iki rivayeti değerlendirdiğimizde Zir tarafından rivayet edilen hadis, mükerrer olup birbirine muhalefet etmemiştir. İki rivayetin 4. tabakasında yer alan Hammâd b. Seleme'nin râvileri, Ebû Hasan b. Mûsâ el-Eşyab (ö. 209/824) ve Ebû Osman Affân Müslim el-Bahilî sika râvilerdir. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yer alan dört hadis mana olarak birbirlerine zıt gözükmese de Ebû Vâil tarafından gelen rivayet, râvilerden kaynaklı durumlardan dolayı bütünlük göstermemektedir. Ancak Zir b. Hubeş tarafından aktarılan rivayetin isnadı, diğer hadislerin isnadından daha kavîdir. Dolayısıyla bu hadisi hasen olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

1) *Secde Sûresi 16. ve 17. âyet:*³⁷⁷ Âsım'ın bu başlıkta iki rivayeti yer almaktadır. Tirmizî ve İbn Mâce'nin sünenlerinde rivayet edilmiştir. Hadisin sahâbe râvisi Muâz b. Cebel (ö. 17/638)'dir. Âsım bu hadisi Ebû Vâil'den rivayet etmiştir. Âsım'ın râvisi ise, Ma'mer b. Râşid el-Basrî es-San'ânîdir.

İlk olarak Tirmizî'deki hadisi aktarıyoruz:

1. حدثنا ابن أبي عمر قال: حدثنا عبد الله بن معاذ الصنعاني، عن معمر، عن عاصم بن أبي النجود، عن أبي وائل، عن معاذ بن جبل، قال: كنت مع النبي صلى الله عليه وسلم في سفر، فأصبحت يوما قريبا منه ونحن نسير، فقلت: يا رسول الله أخبرني بعمل يدخلني الجنة ويباعدني عن النار، قال: لقد سألتني عن عظيم، وإنه ليسير على من يسره الله عليه، تعبد الله ولا تشرك به شيئا، وتقيم الصلاة، وتؤتي الزكاة، وتصوم رمضان، وتحج البيت ثم قال: ألا أدلك على

³⁷⁵ Necm 53/13.

³⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/460.

³⁷⁷ Secde 32/1. Secde sûresi Kur'ân'ın 32. sûresidir. 30 âyetten oluşmaktadır. Mekke döneminde nâzil olmuştur. Adımı, 15.âyette yer alan "secde" kelimesinden almıştır. Geniş bilgi için bkz. Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, 11/653.

أبواب الخير: الصوم جنة، والصدقة تطفي الخطيئة كما يطفى الماء النار، وصلاة الرجل من جوف الليل قال: ثم تلا:

تتجاف جنوبهم عن المضاجع، حتى بلغ يعملون.³⁷⁸

Muâz b. Cebel (r.a)'den rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: Rasûlüllah (s.a.v) ile bir yolculukta beraberdim. Yolda yürürken yanına yakın oldum; 'Ey Allah'ın Rasûlü! dedim; Bana öyle bir amel öğret ki, beni Cehennem'den uzaklaştırıp Cennete koysun!' Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v) buyurdular ki: **"Bana çok büyük bir soru sordun ama bu mesele Allah'ın kolaylaştırdığı kimseler için çok kolaydır. Şöyle ki: Her konuda ve her zaman kulluğu Allah'a yapar ona hiçbir şeyi ortak koşmazsın, namazını devamlı ve düzgün kılarısın, zekâtını verir, Ramazan orucunu tutar, haccedersin..."** Sonra şöyle devam etti: **"Sana hayır yollarını göstereceğim oruç kalkandır. Sadaka; suyun ateşi söndürdüğü gibi günahları siler süpürür. Kişinin gece kıldığı namaz da yine hataları siler süpürür."** Muâz dedi ki: 'Sonra, Rasûlüllah (s.a.v) Secde sûresi 16. ve 17. âyetini okudu.³⁷⁹

Âsım'ın İbn Mâce'de geçen hadisin isnadı ise şöyledir:

2. حدثنا محمد بن أبي عمر العدني قال: حدثنا عبد الله بن معاذ، عن معمر، عن عاصم بن أبي النجود، عن أبي وائل،

عن معاذ بن جبل، قال...³⁸⁰

Âsım'ın bu rivayeti, iki Sünen'de hem metin hem de isnad olarak mükerrer gelmiştir. İmam Tirmizî bu rivayet için hasen-sahîh değerlendirmesinde bulunmuştur.³⁸¹ İmam Âsım'dan dolayı bu hadisin isnadı hasendir. Fakat rivayetin metni sahihtir. Hz. Peygamber (s.a.v) ve Muâz b. Cebel (r.a) ile aralarında geçen bu konuşma Tebük Gazvesi (9/630)'nde gerçekleşmiştir.³⁸²

m) Yûnus Sûresi 64. âyet:³⁸³ İmam Âsım bu başlıkta tek rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayeti Tirmizî Sünen'ine almıştır. Hadisin kaynağı Ebü'd-Derdâ' Uveymir b. Kays (ö. 32/652 [?])'dir. Tâbiîn râvisi Sâlih b. Zekvân'dır. Âsım bu hadisi Hammâd b. Zeyd'e rivayet etmiştir.

³⁷⁸ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, "Kitâbü'l-İmân", 8.

³⁷⁹ Secde 32/16-17.

³⁸⁰ İbn Mâce, *Sünen*, "Kitâbü'l-Fiten", 12.

³⁸¹ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, "Kitâbü'l-İmân", 8.

³⁸² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 3/467.

³⁸³ Kur'an'ı Kerim'in 9. sûresidir ve 109 âyettir. Mekke'de nâzil olmuştur. Sûredeki kıssalardan birisi de Yûnus (a.s.)'un Kıssasıdır. Bundan dolayı sûreye bu isim verilmiştir. Bilgi için bkz. Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, 7/583.

Tirmizî’de geçen hadisi incelediğimizde:

1. حدثنا أحمد بن عبدة الضبي قال: حدثنا حماد بن زيد، عن عاصم ابن بحدلة، عن أبي صالح قال: سألت أبا الدرداء،

عن هذه الآية: لهم البشرى في الحياة الدنيا...³⁸⁴ قال: ما سألتني عنها أحد منذ سألت رسول الله صلى الله عليه

وسلم عنها فقال: ما سألتني عنها أحد غيرك منذ أنزلت، فهي الرؤيا الصالحة يراها.³⁸⁵

Ebü Sâlih Zekvân’dan rivayet edildiğine göre dedi ki: ‘Ebü’d Derdâ (r.a)’ya Yûnus sûresi 64. âyeti sordum: **“Onlar için dünya hayatında bir müjdedir... Dedi ki: Resûlüllah (s.a.v)’a sorduğumdan beri bu ayeti kimse bana sormadı. Resûlüllah (s.a.v) buyurdu ki: “O, nazil olduğundan beri senden başka kimse bana bunu sormadı, çünkü o, onun gördüğü güzel bir rüyadır.**

Yukarıdaki rivayeti değerlendirdiğimizde bu hadis, sadece Ebü’d-Derdâ’ (r.a) kanalından gelmemiştir. Ubâde b. Sâmit (ö. 34/654) tarafından da rivayet edilmiştir.³⁸⁶ Ancak bu hadisin isnadında, Ubâde (r.a) ve Ebû Seleme b. Abdirrahmân b. Avf el-Kureşî ez-Zührî arasında inkitâ vardır. Hatta Ubade (r.a)’nin rivayet etmiş olduğu hadisi İbn Hanbel de rivayet etmiştir.³⁸⁷ Dolayısıyla bu rivayet münkatı’ hadis olarak değerlendirilir. Diğer taraftan, İmam Mâlik’in Muvattâ’sında Hişâm b. Urve (ö. 146/763) kanalıyla babası tarafından rivayet edilen bir hadiste yer almıştır ama Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Yûnus sûresi 64. âyetini sadece yorumlamıştır. Biz bu rivayeti maktû rivayet olarak değerlendiriyoruz. Tirmizî aynı başlıkta bir hadis daha rivayet etmiştir:

- حدثنا ابن أبي عمر قال: حدثنا سفيان، عن ابن المنكدر، عن عطاء بن يسار، عن رجل، من أهل مصر قال: سألت

أبا الدرداء...³⁸⁸

Rivayet zincirinde yer alan Ebü’d-Derdâ’nın râvisi **“Mısırlı bir adam”** olarak yer almıştır. Yani Atâ b. Yesâr (ö. 103/721)’ın hadis aldığı râvi belli değildir. Bundan dolayı, senedde mübhemlik oluşmuştur. Âsım b. Behdele’nin rivayet etmiş olduğu bu

³⁸⁴ Yûnus 9/64.

³⁸⁵ Tirmizî, *el-Câmi ‘u’s-sahih*, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 10.

³⁸⁶ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü Ta’birü’r-Rüyâ”, 1.

³⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/322.

³⁸⁸ Tirmizî, *el-Câmi ‘u’s-sahih*, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 10.

hadis, diğer rivayetlere göre muttasıl olarak Hz. Peygamber (s.a.v)'e ulaşmıştır. Tirmizî bu değerlendirmelere göre, rivayet edilmiş hadise hasen hükmünü vermiştir.³⁸⁹

3.2.16. Namaz

İslâm Dinî'nin 5 temel esasından birisi de namaz ibadetidir. Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde namaz kavramı üzerinde sıklıkla durulmuştur. Şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki, hadis kaynaklarında en çok bahsi geçen konuların başında gelmektedir. Hadis âlimleri eserlerini tasnîf ederken bu konu üzerinde hassasiyet göstermişlerdir.

Âsım b. Behdele'nin "namaz" ibadeti ile alakalı rivayet etmiş olduğu hadis sayısı 20'dir. Genellikle hadisler mükerrer olarak yer almıştır. Çalışmamızın bu bölümünde toplam 10 başlık yer almaktadır. Diğer çalışmalarımızdaki yöntem ve metod bu bölümde de devam edecektir.

a) *Abdest aldıktan sonra Namaz kılmanın fazileti:* Bu başlıkta Âsım'ın tek rivayeti bulunmaktadır. Hadisin kaynağı Hz. Osman (r.a)'dır. Âsım bu rivayeti, Ebû 'Alâ Müseyyeb b. Râfi' (ö. 105/723)'den rivayet etmiştir. Bu rivayeti öğrencisi Ebû Avâne'ye rivayet etmiştir. Bu hadis İbn Hanbel'in Müsned'inde yer almaktadır.

Rivayet şöyledir:

1. حدثنا عفان حدثنا أبو عوانة عن عاصم عن المسيب عن موسى بن طلحة عن حمران قال: كان عثمان يغتسل كل يوم مرة من منذ أسلم، فوضعت وضوءاً له ذات يوم للصلاة، فلما توضأ قال: إني أردت أن أحدثكم بحديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم، ثم قال: بدا لي أن لا أحدثكموه، فقال الحكم بن أبي العاص: يا أمير المؤمنين، إن كان خيراً فإناخذ به أو شراً فنتقيه، قال: فقال: فإني محدثكم به، توضأ رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا الوضوء ثم قال: من توضأ هذا الوضوء فأحسن الوضوء ثم قام إلى الصلاة فآتم ركوعها وسجودها كفرت عنه ما بينها وبين الصلاة الأخرى ما لم يصب مقتلة، يعني كبيرة.³⁹⁰

Humrân b. Ebân (ö. 75/694)'den nakledildiğine göre, Hz. Osman (r.a) Müslüman olduktan beri her gün yıkanırdı. Bir gün namaz kılmak için abdest alırken dedi ki: 'Size, Resûlullah (s.a.v)'den duyduğum bir hadis anlatmak istiyorum. Kendimi size anlatmamalıyım gibi hissediyorum.' Hakem b. Ebû'l-Âs (ö. 51/671): 'Anlatacağın

³⁸⁹ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, "Tefsîru'l-Kur'ân", 10.

³⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/67.

hayırlıysa alırız ama şerli ise ondan sakınırız.’ dedi. Osman b. Affân (r.a) dedi ki: ‘Bunu size anlatacağım. Resûlullah (s.a.v) bu abdest ile abdest alırdı, sonra şöyle buyurdular’: **“Her kim bu abdestle (güzelce) abdest alırsa, sonra namaz kılsa ve rükûsunu ve secdesini tam yaparsa; o namaz ölmediği sürece, kıldığı namaz ile diğer namaz arasındaki büyük günahlarına keffaret olur.”**

Âsım’ın rivayet etmiş olduğu bu hadis, Osman b. Affân (r.a) kanalından gelmiştir. Âlimler, hadisin tâbîîn râvisi Humrân b. Ebân’ın rivayet etmiş olduğu hadislerin delil olarak kullanılmayacağını belirtmiştir. Netice olarak bu rivayetin mütâbisi bulunmadığından ve Humrân’ını zayıf bir râvi olarak kabul edilmesinden dolayı bu hadis zayıf kabul edilmiştir.³⁹¹

b) Namazdan Alıkoyma (Engelleme): Âsım’ın bu konuyla alakalı naklettiği hadis sayısı ikidir. Hadisin sahâbe râvisi Hz. Ali (r.a)’dır. Hadis aldığı râvi ise Zir b. Hubeyş’tir. Bu rivayetler İbn Mâce’nin Sünen ve İbn Hanbel’in Müsned’inde yer almaktadır. İlk hadis değerlendirmemize İbn Hanbel’den başlıyoruz:

1. حدثنا محمد بن جعفر حدثنا شعبة عن جابر أن عاصم ابن بحدلة قال: سمعت زرا يحدث عن علي عن النبي صلى الله

عليه وسلم أنه قال يوم أحد: شغلونا عن صلاة الوسطى حتى آبت الشمس، ملأ الله قبورهم وبيوتهم وبطونهم ناراً.³⁹²

Hz. Ali (r.a) rivayet edildiğine göre Uhud gününde Hz. Peygamber (s.a.v) Kâfirler için; **“Onlar, Güneş batana kadar bizi orta namazdan alıkoydukları gibi Allah (c.c)’da onların evlerini, kabirlerini ve karınlarını ateşle doldursun.”**

İbn Mâcedeki ikinci rivayetin isnadı şöyledir:

2. حدثنا أحمد بن عبدة قال: حدثنا حماد بن زيد، عن عاصم ابن بحدلة، عن زر بن حبیش، عن علي بن أبي طالب، أن

رسول الله صلى الله عليه وسلم قال يوم الخندق...³⁹³

Hadisin içeriğine baktığımızda, müşrikler Hz. Peygamber (s.a.v)’in ve Müslümanların “orta namazı” (İkinci) kılmalarına engel olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v) bu duruma çok üzülmüş ve güneş batana kadar namaz kılmalarına engel olan müşriklere bedduâ etmiştir.³⁹⁴ İki rivayeti değerlendirdiğimizde, hadisler benzer olarak gelmiştir. Fakat olayın zamanı iki rivayette farklıdır. İbn Hanbel’de Uhud günü, İbn Mâce’de ise

³⁹¹ İbn Sa’d, *Kitâbü’l-Tabakât*, 7/290.

³⁹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/150.

³⁹³ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü’s-Salât”, 6.

³⁹⁴ İbn Sa’d, *Kitâbü’l-Tabakât*, 2/70.

Hendek günü olarak belirtilmiştir. Hz. Ali (r.a)'nin diğer râvisi Abîde b. Amr el-‘Âver (ö. 69/689)'in rivayeti, namaz kılmaya engel olma olayının hangi gün olduğu belirsizliğini açıklığa kavuşturmuştur. Abîde'nin rivayeti, Âsım'ın râvisi Hammâd b. Zeyd'e mütâbi olmuştur. Sebebi ise, Abîde'nin rivayetinde olayın gerçekleştiği zaman hendek günü olmasıdır. Ayrıca bu hadisi Abîde kanalıyla Buhâri, Müslim ve Tirmizî'de rivayet etmiştir.³⁹⁵ Âsım'ın İbn Hanbel'deki rivayetinde yer alan râvi, Basralı hadis hâfızı Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer Gunder el-Hüzelî (ö. 193/809) bazı rivayetlerinde hata yapmıştır.³⁹⁶ Gunder'in rivayeti, sadece tarih ve mekân bakımından diğer sika râvilerin rivayetine muhalefet etmiştir. Âsım'ın rivayet ettiği hadislerin isnadları hasen olmakla birlikte mütâbileriyle birlikte sahihtir.

c) Cemaâtle namaz kılmamak için ruhsat isteme: Ashâb-ı Kirâm, Hz. Peygamberimiz (s.a.v)'i bir öğretmen olarak kabul etmiş ve gündelik olarak yaşamış oldukları sıkıntıları birebir dile getirmişlerdir. Hayatın akışı içerisinde, Allah'ın Nebîsi ile sürekli beraber olamamışlardır. Sahâbe'nin bir kısmı ticaretle uğraşır, bir kısmı eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunmuş ve bir kısmı da hayvancılık ile geçimini sağlamıştır. Bu nedenlerden dolayı ashâb, 5 vakit cemaâte tamamen katılamamıştır. Bazı sahâbelerin evleri Mescid-i Nebî'ye uzaktı. Fiziksel engellerinden dolayı cemaâte katılmakta ve yetişmekte zorlanan sahâbeler de olmuştur. Bu sahâbelerden birisi ve aynı zamanda hadisin râvisi Abdullâh (Amr) b. Kays (ö. 15/636), yani İbn Mektûm'dur. İbn Mektûm gözlerinin görmemesi ve evinin mescide uzak olması nedeniyle cemaâte katılmama noktasında Hz. Peygamber (s.a.v)'den ruhsat istemiştir. Ancak ezanı duyuyor olmasından dolayı kendisine izin verilmemiştir. Allah Resûlü (s.a.v) buna karşılık, Ümmü Mektûm'un köpeğinin kendisine rehberlik yapmasına izin vermiştir.³⁹⁷

Âsım'ın bu başlıkta iki rivayeti bulunmaktadır. Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde yer almaktadır. Âsım bu hadisi Mes'ûd b. Mâlik el-Esedî (ö. 85/704)'den rivayet etmiştir. Ebû Dâvûd'daki râvisi Hammâd b. Zeyd İbn Mâce'deki râvisi ise Zâide b. Kudâme'dir.

³⁹⁵ Buhâri, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Kitâbü'd-Daavât", 58; Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Kitâbü'l-Mesâcid ve Mevâziu's-Salât", 36; Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Kitâbü't-Tefsîru'l-Kur'ân", 2.

³⁹⁶ Zehebi, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 1/220.

³⁹⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 4/233.

Ebû Dâvûd'un Sünen'inde yer alan hadis:

1. حدثنا سليمان بن حرب، حدثنا حماد بن زيد، عن عاصم بن بحدلة، عن أبي رزين عن ابن أم مكتوم، أنه سأل النبي صلى الله عليه وسلم فقال: يا رسول الله، إني رجل ضريب البصر شاسع الدار، ولي قائد لا يلايني فهل لي رخصة أن أصلي في بيتي؟ قال: هل تسمع النداء؟ قال: نعم، قال: لا أجد لك رخص.³⁹⁸

Ümmü Mektûm (r.a)'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v)'a: 'Yâ Resûlullah! Ben gözü görmeyen ve evi mescide uzak olan bir adamım. Bana kılavuzluk etmeyen bir hizmetçim var. Evimde namaz kılmama ruhsat var mı?' diye sormuştur. Resûlullah (s.a.v)'ın: **“Ezanı duyuyor musun?”** sorusuna 'Evet' cevabını vermiştir. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), Ümmü Mektûm'a: **“Sana ruhsat bulamıyorum.”** buyurmuştur.

İbn Mâce'deki hadisin isnadı:

2. حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة قال: حدثنا أبو أسامة، عن زائدة، عن عاصم، عن أبي رزين، عن ابن أم مكتوم، قال...³⁹⁹

Yukarıdaki rivayetleri değerlendirdiğimizde, Ebû Dâvûd'un rivayetinde Ümmü Mektûm (r.a)'un Hz. Peygamber (s.a.v)'den ruhsat istediği görülmektedir. Bunun yanında, ولي قائد (kendisine kılavuzluk edemeyecek bir hizmetçiden) bahsedilmektedir. İbn Mâce'nin Sünen'inde yer alan bu ifade, وليس لي قائد يلاوني (Bana yardım edip mescide götürecek yedekçim de yoktur) şeklinde gelmektedir. İmam Hattâbî (ö. 388/998) iki rivayetteki ifadeyi cem ederek doğrusunun, لا يلايني (Bana yardım etmez) olması gerektiğini söylemiştir.⁴⁰⁰ Dolayısıyla İmam Âsım'ın rivayet ettiği bu hadis, tek kanalla gelmekte olup isnadı da hasendir.

d) Hz. Peygamber (s.a.v)'in İtbân b. Mâlik'in evine davet edilmesi: Bu hadisin ana konusu İtbân b. Mâlik b. Amr el-Hazrecî es-Sâlimî (ö. 50/670)'nin namaz kıldırması için Allah Resûlü (s.a.v)'nü evine davet etmesidir. Hadisin sahâbe râvisi Ebû Hüreyre (r.a)'dır. Âsım bu hadisi Sâlih b. Zekvân'dan almıştır. Öğrencisi Hammâd b. Seleme'ye nakletmiştir. Hadis İbn Mâce'nin Sünen'inde rivayet yer almıştır.

³⁹⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü's-Salât”, 46.

³⁹⁹ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü'l-Mesâcid ve'l-Cemaât”, 17.

⁴⁰⁰ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi Ve Şerhi* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012), 2/637.

Rivayet şöyledir:

1. حدثنا يحيى بن الفضل الحرقي قال: حدثنا أبو عامر قال: حدثنا حماد بن سلمة، عن عاصم، عن أبي صالح، عن أبي هريرة أن رجلا من الأنصار أرسل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم أن تعال فخط لي مسجدا في داري أصلي فيه، وذلك بعد ما عمي، فجاء، ففعل.⁴⁰¹

Ebû Hüreyre (r.a)'den rivayet edildiğine göre: **Ensârdan bir adam, gözlerini kaybettikten sonra Resûlüllah (s.a.v)'e haber göndererek, evine buyurmasını ve kendisine mescit edineceği bir yerde namaz kıldırmasını istedi. Hz. Peygamber (s.a.v)'de evine gelerek dediğini yaptı.**

Bu kişi Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarına katılan, Peygamber (s.a.v) zamanında gözlerini kaybeden ve muâhât yoluyla Ömer b. el-Hattab (r.a)'ın kardeşi olan İtbân b. Mâlik'tir.⁴⁰² Bu hadisi aynı zamanda Enes b. Mâlik (r.a)'de rivayet etmiştir.⁴⁰³ Ebû Hüreyre (r.a) rivayetinde yalnız değildir. Âsım tarafından rivayet edilen bu hadisin isnadı, hasen olmakla beraber mütâbisiyle sahihtir. Şu soru akla gelebilir: “Ümmü Mektûm'a ruhsat vermeyen Hz. Peygamber (s.a.v) neden İtbân'a ruhsat verdi?” Nitekim Ümmü Mektûm fizikî olarak görme hâricinde bir engeli bulunmadığı, buna karşılık İtbân b. Mâlik'in göz rahatsızlığının yanında ortopedik rahatsızlığı olduğu, özellikle akşam ve yatsı namazlarında çok zorlandığı rivayet edilmiştir.⁴⁰⁴

e) **İkinci Namazı (Orta Namaz):** Bu başlıkta Âsım tek bir hadis rivayet etmiştir. Hadisin kaynağı Hz. Ali (r.a)'dir. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yer almaktadır. Âsım bu rivayeti Zir'den almıştır ve râvisi Süfyân es-Sevrî'ye rivayet etmiştir. Zir b. Hubeyş'in hadis aldığı şeyhi ise Abîde b. Amr el-A'ver (ö. 69/721)'dir.

Rivayet şöyledir:

1. قال عبد الله بن أحمد: حدثني أبو إسحق الترمذي حدثنا الأشجعي عن سفيان عن عاصم عن زر بن حبيش عن عبيدة السلماني عن علي قال: كنا نراها الفجر، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: هي صلاة العصر يعني صلاة الوسطي.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü'l-Mesâcid Ve'l-Cemaât”, 8.

⁴⁰² İbn Sa'd, *Kitâbü'l-Tabakât*, 3/621.

⁴⁰³ Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “Kitâbü'l-İmân”, 55.

⁴⁰⁴ Kamil Çakın, “İtbân b. Mâlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/454.

⁴⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/122.

Hz. Ali (r.a)'den rivayet edildiğine göre; 'Biz orta namazı sabah namazı olarak görürdük' ancak, Hz. Peygamber (s.a.v): **“Orta namaz, İkinci namazdır.”** buyurmuştur.

Hz. Ali (r.a)'den başka İbn Mes'ûd (r.a) ve Semüre b. Cündeb (ö. 60/680)'de ittifak ederek Hz. Peygamber (s.a.v)'in hadisini rivayet etmişlerdir.⁴⁰⁶ Bu hadisin isnadı hasendir ancak mütâbileriyle birlikte sahihtir.

f) **Namazda konuşmanın men edilmesi:** Âsım b. Behdele'nin bu başlıkta 4 rivayeti bulunmaktadır. İmam Âsım bu hadisi Ebû Vâil'den dinlemiş ve 3 râvisine rivayet etmiştir. Hadisler mükerrer olarak yer almıştır. Rivayetler arasında hadisin sıhhatine zarar vermeyecek küçük farklılıklar vardır. Rivayetler İbn Hanbel'in Müsned'inde, Abdullah b. Mes'ûd (r.a) başlığında 4 farklı yerde rivayet edilmiştir. İlk olarak Âsım'ın râvisi Sevrî'nin rivayetini aktarıyoruz:

1. حدثنا سفيان عن عاصم عن أبي وائل عن عبد الله قال كنا نسلم على النبي صلى الله عليه وسلم إذا كنا بمكة، قبل أن نأتي أرض الحبشة، فيما قدمنا من أرض الحبشة أتينا فسلمنا عليه، فلم يرد، فأخذني ما قُرب وما بعد، حتى قضوا الصلاة، فسألته؟، فقال: إن الله عز وجل يحدث في أمره ما يشاء، لأنه قد أحدث من أمره أن لا نتكلم في الصلاة.⁴⁰⁷

İbn Mes'ûd (r.a)'dan rivayet edildiğine göre, 'Resûlüllah (s.a.v) Mekke'de Habeşistan'a gitmeden önce, namazda selam verirdik selamımızı alırdı. Habeşistan'dan geldikten sonra yine selam verdim fakat almadı. Namazı bitirinceye kadar selamımı neden almadı diye, zihnimi bir düşünce kapladı.' O da şöyle buyurdu: **“Aziz ve Celil olan Allah dilediği emrini bildirir. İşte emirlerinden biri olarak namazda konuşmamamızı emretti.”**

Âsım'ın diğer râvisi Zâide'nin isnadı şöyledir:

2. حدثنا عبد الرحمن حدثنا زائدة عن عاصم عن شقيق عن عبد الله قال...⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Kitâbü's-Salât”, 19; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/12.

⁴⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/377.

⁴⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/435.

Üçüncü rivayet mükerrer gelmiştir, sadece isnadı veriyoruz:

3. حدثنا عبد الرحمن حدثنا زائدة عن عاصم عن شقيق عن عبد الله قال...⁴⁰⁹

Son râvi, Şu'be b. Haccâc'ın rivayetinin isnadı şu şekildedir:

4. حدثنا محمد بن جعفر حدثنا شعبة عن عاصم بن بحدلة عن أبي وائل يحدث عن عبد الله قال...⁴¹⁰

Âsım b. Behdele'nin rivayetlerinin ilk 3 tabakası değişmemiştir. Râvisi Zâide'nin yer aldığı rivayetin hem isnadı hem de metni mükerrerdir. Genel olarak, birinci rivayetin dışındaki hadisler metin olarak mükerrerdir. İlk rivayette İbn Mes'ûd (r.a), namaz kılariken selam alıp-vermenin (Mekke döneminde) Habeşistan'a hicret (615) etmeden önce câiz olduğunu belirten bir ifade kullanmıştır. İbn Mes'ûd'un ilk rivayetinde zaman ve mekân belirtilmiş ancak, diğer 3 rivayette belirtilmemektedir.

Rivayete göre 5 vakit namaz, hicretten 1,5 yıl önce Mir'âc Gecesinde farz kılınmıştır.⁴¹¹ Kaynaklarda yer alan bilgilere göre, namazın İslâm'ın ilk dönemlerinde sabah-akşam namazları olarak ikişer rek'at farz kılındığı ifade edilmiştir.⁴¹² Bu bilgiler ışığında, İslâm yeni teşekkül ettiği için ibadetlerle ilgili kurallar tam şekillenmediği anlaşılmaktadır. Müslüman olan kimselerin üzerlerinde halen Pagan kültürünün izleri bulunmaktadır. Eski alışkanlıklarından bir anda kurtulmak kolay olmamıştır. Dolayısıyla, ilk dönemlerde vahyin vurguladığı kavram "Tevhid" olmuştur. Bundan dolayı ibadetlerdeki uygulamada bazen esneklik söz konusu olabilmiştir. Ancak süreç ilerledikçe vahyin kontrolü ile ibadetler, Hz. Peygamber (s.a.v)'in açıklaması ve uygulaması ile disiplinize edilmiştir. Abdullah b. Mes'ûd'un bu rivayeti süreci gösteren bir örnek olmuştur. 4 rivayet metin olarak, bir kısım hâriç birbirine muhalefet etmemiştir. Yani mana olarak hadisler bütünlük arz etmektedir. Ancak ikinci, üçüncü ve dördüncü rivayetlerde zaman ve mekân unutulmuş veya belirtilmemiştir. Bu kusur râviden kaynaklı meydana gelmiştir. Bunun yanında, Âsım b. Behdele'nin rivayetinde bulunan râviler sikadır. Diğer taraftan İbn Mes'ûd (r.a), Hz. Peygamber (s.a.v)'in izniyle

⁴⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, 1/435.

⁴¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/463.

⁴¹¹ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, "Bed'ü'l-halk", 6; Müslim, *el-Câmi'u's-sahih*, "İmân", 259; Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahih*, "Salât", 213.

⁴¹² Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, "Kitâbü's-Salât", 1; Müslim, *el-Câmi'u's-sahih*, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 1, 3.

Habeşistan'a ilk defa hicret eden (615) kafileye katılmıştır.⁴¹³ Müslümanların Medîne'ye hicretinden önce de Mekke'ye geri dönmüştür.⁴¹⁴

g) Namaz (Nâfile) kılma: İmam Âsım'ın bu başlıkta rivayet etmiş olduğu hadis sayısı üçtür. Mükerrer olarak rivayet edilen hadisler Nesâî'nin Sünen'inde geçmektedir. Âsım'ın râvileri, Hammâd b. Seleme ve Hammâd b. Zeyd'dir. Hammâd b. Seleme bu rivayeti iki râvisine nakletmiştir. Hadisin sahâbe râvisi, Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşi ve mü'minlerin annesi Ümmü Habîbe Remle bt. Ebû Süfyân (ö. 44/664)'dır. Ümmü Habîbe, Ebû Süfyân (r.a) ve Safiyye bt. Ebü'l-Âs'ın kızıdır. Mekke'de müşriklerin müslümanlara baskısı ve zulmü artınca ikinci kabile ile Habeşistan'a hicret etmiştir (616). Kocasını Habeşistan'da vefat etmiştir. Kısa bir süre sonra, Hz. Peygamber (s.a.v) Necâşî (ö. 9/630)'ye mektup yazarak hem kendisini İslâm'a davet etmiş, hem de Ümmü Habîbe'yi kendisiyle evlendirmesi için vekâlet göndermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) Ümmü Habîbe arasındaki evlilik 7/629 yılında gerçekleşmiştir.⁴¹⁵

Âsım b. Behdele bu rivayeti Ebû Sâlih'ten dinlemiştir. Nesâî'de yer alan hadisleri değerlendirdiğimizde, Hammâd b. Zeyd'in Yayhâ b. Habîb (ö. 248/862)'e rivayeti şöyledir:

1. أخبرنا يحيى بن حبيب، قال: حدثنا حماد، عن عاصم، عن أبي صالح، عن أم حبيبة قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من صلى في يوم ثنتي عشرة ركعة، سوى الفريضة، بنى الله له أو بني له بيت في الجنة.⁴¹⁶

Ümmü Habîbe (r.a) Efendimiz (s.a.v)'den şöyle rivayet etmiştir: **“Kim bir gün boyunca, farz namazlar dışında on iki rek'at namaz kılsa, Allah (c.c) ona Cennette bir köşk inşa eder.”**

Âsım'ın râvisi Hammâd b. Seleme'nin Ebü'l-Hasen el-Mervezî (ö. 204/820)'ye rivayet etmiş olduğu hadisin isnadı şöyledir:

2. أخبرنا زكريا بن يحيى، قال: حدثنا إسحاق، قال: حدثنا النضر، قال: حدثنا حماد بن سلمة، عن عاصم، عن أبي

صالح، عن أم حبيبة قالت...⁴¹⁷

⁴¹³ İbn Sa'd, *Kitâbü'r-Tabakât*, 2/192.

⁴¹⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü'r-Tabakât*, 3/168.

⁴¹⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü'r-Tabakât*, 10/100.

⁴¹⁶ Nesâî, *Sünen*, “Kıyâmu'l-Leyl ve Tatavuu'n-Nehâr”, 67.

⁴¹⁷ Nesâî, *Sünen*, 67.

Yine Hammâd b. Seleme'nin diğeri râvisi Süveyd b. Amr (ö. 204/820)'ye rivayet ettiği hadisin isnadı şöyle aktarılmıştır:

3. أخبرنا علي بن المثنى، عن سويد بن عمرو، قال: حدثني حماد، عن عاصم، عن أبي صالح، عن أم حبيبة أن رسول الله

صلى الله عليه وسلم قال...⁴¹⁸

Bu üç rivayeti İmam Âsım ve Hammâd b. Seleme'nin ihtilâta uğramasından dolayı, hadisi hasen olarak değerlendiriyoruz. Yine üç metin mükerrer olarak gelmiştir. Rivayetlerde kelime ziyadeleri ve değişiklikleri görülmektedir. Farklılıkları özetlediğimizde:

a) İlk rivayette, “*Farz namazların dışında*” *سوى الفريضة*

b) İkinci rivayette sadece, “*Her kim 12 rek'at namaz kılsa (farzların dışında)*”

c) Son rivayette ise, “*Gece ve gündüz*” *ليلاً ونهاراً* ibaresi yer almıştır.

Üç maddede bu farklılıkların aslında, mana olarak ulaştığı yer aynıdır. Yani, “**farzların dışında gece ve gündüz 12 rek'at namaz kılan kimse**” manası doğmaktadır. Aslında mütâbi olarak ilk maddeyle aynı hadisi Ümmü Habîbe (r.a)'nin kardeşi Anbese b. Ebû Süfyan (ö. [?])'da rivayet etmiştir.⁴¹⁹ Yine rivayet edilen bu hadisi, aynı lafızlarla Ebû Hüreyre (r.a)'de rivayet etmiştir.⁴²⁰ Ebû Hüreyre'nin râvisi ise Âsım b. Behdele'nin şeyhi yine Ebû Sâlih'tir. Yani Ebû Sâlih bu hadisi hem Ümmü Habîbe (r.a)'den hem de Ebû Hüreyre (r.a)'den dinlemiştir. Dolayısıyla Âsım'ın bu rivayeti isnadı hasen olmakla birlikte mütâbileriyle birlikte sahihtir.

h) Namazı vaktinde kulmayan bir kavme yetişilmesi: Bu başlıkta gözden geçireceğimiz hadis üç farklı eserde yer almaktadır. Âsım'ın rivayet ettiği bu hadisin sahâbe râvisi Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dur. Rivayeti aldığı şeyhi Zir b. Hubeyş'tir. Rivayet ettiği râvisi önemli öğrencilerinden Ebû Bekir b. Ayyâştır. Rivayetler İbn Hanbel'in Müsned'i, Nesâî ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde yer almaktadır.

⁴¹⁸ Nesâî, *Sünen*, “Kıyâmu'l-Leyl ve Tatavuu'n-Nehâr”, 67.

⁴¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/327.

⁴²⁰ Nesâî, *Sünen*, “Kıyâmu'l-Leyl ve Tatavuu'n-Nehâr”, 67.

İlk rivayetimizi İbn Hanbel'in Müsned'inden tahrîc ediyoruz:

1. حدثنا أبو بكر حدثنا عاصم عن زر عن عبد الله قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لعلكم ستدركون أقواما

يصلون صلاة لغير وقتها، فإذا أدركتموهم فصلوا في بيوتكم في الوقت الذي تعرفون، ثم صلوا معهم، واجعلوها

سبحة. 421

Abdullah bin Mes'ûd (r.a)'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: **“Namazı vaktinin dışında kılan kavimlerle karşılaşmanız yakındır. Eğer onlara yetişerseniz, bildiğiniz vakitte evlerinizde namazınızı kılınız. Sonra onlarla tekrar kılınız ve onlarla kıldığınızı nfile sayınız.”** Bu rivayetin isnadı Ebû Bekir b. Ayyâş'ta son bulmuştur.

Nesâî'nin Süne'inde yer alan Âsım'ın rivayeti mükerrer olarak yer almıştır:

2. أخبرنا عبيد الله بن سعيد ، قال: حدثنا أبو بكر بن عياش ، عن عاصم، عن زر، عن عبد الله قال... 422

Son olarak İbn Mâce'nin Sünen'inde yer alan rivayetin isnadı şu şekildedir:

3. حدثنا محمد بن الصباح قال: أخبرنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم، عن زر، عن عبد الله بن مسعود، قال... 423

Yukarıda metni ve isnadları verilen hadis mükerrer olarak rivayet edilmiştir. 3 rivayetin lafzında herhangi bir muhalefet söz konusu değildir. İlk rivayetin son râvisi Ebû Bekir b. Ayyâş'tır. Diğer iki hadisi Ayyâş, Abd b. Humeyd (ö. 249/863-64) ve Muhammed b. Sabbâh (ö. 240/854-55)'ye rivayet etmiştir. Bu üç rivayette ulaştığımız sonuç, Âsım b. Behdele ve râvisi Ayyâş'tan dolayı bu hadisin isnadı hasendir. Ayrıca, İbn Mes'ûd (r.a)'dan başka bu hadisi Ebû Zer Cündeb el-Gıfârî (ö. 32/653)'de rivayet etmiştir.⁴²⁴ Dolayısıyla her ne kadar bu hadisin isnadı hasen de olsa metin olarak mütâbileriyle birlikte sahihtir. Diğer taraftan hadisin ana teması ise, Hz. Peygamber (s.a.v)'in namazların vaktinde kılınmasına yapmış olduğu vurgudur.

i) Namazda İhlâs ve Kâfirûn Sûrelerinin okunması: Bu başlıkta Hz. Peygamber (s.a.v), akşam namazının farzından sonra kılınan sünnette (iki rek'at) okunacak olan sûreleri haber vermiştir. Âsım'ın bu başlıkta tek rivayeti bulunmaktadır. Hadisin kaynağı ise İbn

⁴²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/379.

⁴²² Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü'l-İmâmet”, 2.

⁴²³ İbn Mâce, *Sünen*, “İkâmetü's-Salât”, 150.

⁴²⁴ Müslim, *el-Câmi u's-Sahîh*, “Mesâcid”, 41; Dârimî, *Sünen*, “Kitâbü's-Salât”, 25.

Mes'ûd (r.a)'dur. Âsım b. Behdele bu hadisi Zir b. Hubeyş ve Ebû Vâil'den rivayet etmiştir. Hadis İbn Mâce'nin süneninde yer almaktadır:

1. حدثنا أحمد بن الأزهر قال: حدثنا عبد الرحمن بن واقد، ح وحدثنا محمد بن المؤمل بن الصباح قال: حدثنا بدل بن الحبر، قالوا: حدثنا عبد الملك بن الوليد قال: حدثنا عاصم بن بجدلة، عن زر، وأبي وائل، عن عبد الله بن مسعود، أن النبي صلى الله عليه وسلم، كان يقرأ في الركعتين بعد صلاة المغرب قل يا أيها الكافرون وقل هو الله أحد.⁴²⁵

Abdullah b. Mes'ûd (r.a) şöyle demiştir: **'Hz.Peygamber (s.a.v), Akşam namazının farzından sonra (son sünnet), iki rek'atte Kâfirûn ve ihlâs sûrelerini okuyordu.'**

Abdullah b. Mes'ûd'un bu rivayeti, değişik lafızlarla Âsım b. Behdele kanalıyla Tirmizî tarafından da rivayet edilmiştir:

2. حدثنا محمد بن المنثري، قال: حدثنا بدل بن الحبر، قال: حدثنا عبد الملك بن معدان، عن عاصم بن بجدلة، عن أبي وائل، عن عبد الله بن مسعود أنه قال: ما أحصي ما سمعت من رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ في الركعتين بعد المغرب وفي الركعتين قبل صلاة الفجر {قل يا أيها الكافرون} و {قل هو الله أحد}.⁴²⁶

Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: **"Peygamber (s.a.v) akşam namazının farzından sonraki iki rek'atla, sabah namazının farzından önceki iki rek'atta okuduğu Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini kaç kere işittiğimi sayamam."**

Yukarıdaki hadisi sadece İbn Mes'ûd (r.a) rivayet etmiştir. Âsım b. Behdele'nin bu rivayetdeki râvisi Abdülmelik b. Velîd b. Ma'dân (ö. [?])'dır. Ma'dân cerh ve ta'dîl âlimlerince münker bir râvi olarak kabul edilmiştir.⁴²⁷ Bu bakımdan rivayet edilen bu hadis münkerdir. Ayrıca Abdülmelik b. Velîd bu hadisi rivayet ederken teferrüd etmiştir.

j) Namazda İnsan ve Secde Sûrelerinin okunması: Bu başlıkta Âsım b. Behdele'nin tek rivayeti bulunmaktadır. Hadisin kaynağı Sa'd b. Ebû Vakkâs (r.a)'tır. Sa'd'ın oğlu Mus'ab b. Sa'd b. Ebû Vakkâs, bu hadisi İmam Âsım'a rivayet etmiştir:

⁴²⁵ İbn Mâce, *Sünen*, "İkâmetü's-Salât", 112.

⁴²⁶ Tirmizî, *el-Câmi'ü's-Sahih*, 1/454.

⁴²⁷ Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed (Halep: Dârü'l-Vai, 1396/1976), 2/135.

1. حدثنا أزهر بن مروان قال: حدثنا الحارث بن نبهان قال: حدثنا عاصم ابن بحدلة، عن مصعب بن سعد، عن أبيه،

قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ في صلاة الفجر يوم الجمعة: الم تنزيل، وهل أتى على الإنسان.⁴²⁸

Mus'ab b. Sa'd, babası Sa'd bin Ebû Vakkâs (r.a)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: **'Resûlüllah (s.a.v) Cuma günü sabah namazında Secde sûresi ve İnsan sûrelerini okurdu.'**

Âsım'ın rivayet etmiş olduğu bu hadisin sahâbe râvisi sadece Sa'd (r.a) değildir. Abdullah b. Abbâs (r.a), Abdullah b. Mes'ûd (r.a) ve Ebû Hüreyre (r.a)'de bu hadisi rivayet etmiştir.⁴²⁹ Bu rivayetin isnadında bulunan ve Âsım'ın râvisi olan Hâris b. Nebhân'ın âlimlerimizce münkerü'l-hadîs olduğunu ilim başlığında belirtmiştik.⁴³⁰ Bu hadisin isnadında Nebhân'ın bulunması bu rivayetin sıhhatine engel değildir. Çünkü mütâbileriyle desteklenmektedir. Diğer rivayetlerin isnadı kavî olsa da İmam Âsım'ın rivayeti hasendir.

3.2.17. Oruç

İslâm'ın 5 temel esasından birisi olan Oruç ibadeti, hicretin ikinci yılı Şâban ayında farz kılınmıştır. Farziyyeti kitap⁴³¹ ve sünnet⁴³² üzere sabittir. Oruç, صوم (savm) kelimesinden türeyerek “sakin rüzgâr”, “güneşin gökyüzünün ortasında durması” ve “kişinin bir şeyi yapmaktan kendisini alıkoyması” gibi manalara gelmektedir.⁴³³ Bu konu kendi içerisinde 6 başlığa ayrılmaktadır. Bu başlıkta İmam Âsım'ın toplam 14 rivayeti bulunmaktadır.

a) Her Ayın parlak günlerinde 3 gün oruç tutma: Bu başlıkta Âsım b. Behdele'nin üç rivayeti bulunmaktadır. Hadisin kaynağı Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dur. Âsım bu rivayeti Zir'den almıştır. Tirmizî, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde yer almaktadır. Âsım iki râvisine rivayet etmiştir. Tirmizî'de geçen rivayet edilen hadis şöyledir:

⁴²⁸ İbn Mâce, *Sünen*, “İkâmetü's-Salât”, 6.

⁴²⁹ Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Kitâbü'l-Cum'a”, 17; Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Kitâbü'l-Cum'a”, 23; Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü's-Salât”, 211-212; Nesâî, *es-Sünen*, “Kitâbü'l-İftitâh”, 47; İbn Mâce, *Sünen*, “İkâmetü's-Salât”, 6; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/329.

⁴³⁰ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 2/28.

⁴³¹ Bakara 2/183.

⁴³² Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, “İmân”, 21.

⁴³³ İsfahânî, *Müfredât*, “svm”, 609.

1. حدثنا القاسم بن دينار قال: حدثنا عبيد الله بن موسى، وطلق بن غنام، عن شيبان، عن عاصم، عن زر، عن عبد

الله قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصوم من غرة كل شهر ثلاثة أيام، وقلما كان يفطر يوم الجمعة.⁴³⁴

İbn Mes'ûd (r.a)'den rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: **'Resûlullah (s.a.v) her ayın parlak günlerinde üç gün oruç tutardı. Cuma günleri oruçlu olmadığı çok azdı.'**

Âlimlerden bir kısmı cuma günü oruç tutmayı müstehab görmüşlerdir. Sadece cuma günü oruç tutmak, öncesinde ve sonrasında tutmamak mekruhtur. Tirmizî, Şu'be'nin bu hadisi Âsım'dan rivayet ettiğini ve Hz. Peygamber (s.a.v)'e kadar ulaştırmadığını belirtmiştir.

Ebû Davûd'da geçen rivayetın isnadı şöyledir:

2. حدثنا أبو كامل، حدثنا أبو داود، حدثنا شيبان، عن عاصم، عن زر عن عبد الله...⁴³⁵

Bu başlıkla ilgili Âsım'ın Nesâî'de yer alan hadisin isnadı şöyle rivayet edilmiştir:

3. أخبرنا محمد بن علي بن الحسن بن شقيق، قال أبي : أنبأنا أبو حمزة، عن عاصم، عن زر، عن عبد الله بن مسعود

قال...⁴³⁶

İmam Âsım'ın bu rivayetini değerlendirdiğimizde, hadisin ilk önce mükerrer olarak Sünen'lerde yerini aldığını belirtmemiz gerekiyor. Hadisin metninde yer alan غرة kelimesi, **"Atın alındaki beyazlık"**, **"Ay'ın hilal şekli"** ve **"Ay'ın parlak olduğu ilk 3 gece"** gibi anlamlara gelmektedir.⁴³⁷ Kelimelerin müşterek manasını metne muhalefet etmeden yorumlarsak, Hz. Peygamber (s.a.v) ayın konumuna göre hareket ederek ilk üç parlak gecenin gündüzünde oruç tutmuştur.

Âsım bu hadisi, Ebû Şeybân b. Abdurrahmân (ö. 164/781) ve Muhammed b. Meymûn (ö. 167/784)'ye rivayet etmiştir. Tirmizî'nin Sünen'inde yer alan hadisin isnadında, Şeybân'ın râvilerinden Ubeydullah b. Mûsâ el-Absî (ö. 213/829)'nin şîlikle ilgili münker hadisler rivayet ettiğini Fiten ve Melâhim konusunda belirtmiştik.⁴³⁸ İmam Tirmizî bu rivayeti, garîb hasen hadis olarak vasıflandırmıştır. Sebebi Âsım'ın râvisi

⁴³⁴ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahih*, "Kitâbü's-Savm", 41.

⁴³⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Kitâbü's-Savm", 78.

⁴³⁶ Nesâî, *Sünen*, "Kitâbü's-Siyâm", 70.

⁴³⁷ İsfahânî, *Müfredât*, "grr", 751; Sarı, *Mevârid*, 1087.

⁴³⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/518.

Şu'be b. Haccâc, hocasından bu hadisi rivayet ediyor fakat muttasıl olarak Hz. Peygamber (s.a.v)'e ulaştırmıyor. Mükerrer olmasa da aynı konuda Abdullah b. Ömer (r.a) ve Ebû Hüreyre (r.a)'nin rivayetleri bulunmaktadır.⁴³⁹

b) Her aydan üç gün oruç tutulması: İmam Âsım bu başlıkta 5 hadis rivayet etmiştir. Bu hadislerin kaynağı, Hz. Âişe (r.a), Hz. Hafsa (ö. 45/665) ve Hz. Ümmü Seleme (r.a)'dir. Hz. Hafsa (r.a) 3 hadis, Hz. Âişe (r.a) ve Hz. Ümmü Seleme (r.a) birer hadis rivayet etmiştir. Bu üç râvinin ortak özelliği Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşleri olmasıdır. Hz. Hafsa (r.a) 3 rivayeti iki râvisine, Hz. Âişe (r.a) ve Hz. Ümmü Seleme (r.a) bir râvisine aktarmıştır. İmam Âsım 4 rivayette 3. tabakadaki yerini korumuştur. Dört sahâbenin râvisi olma niteliğini taşıyan ortak isim Sevâ el-Huzâî (ö. 91-100/710-719)'dir. Hadisin yer aldığı kaynaklar Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin Sünen'leridir. 3 farklı râvi tarafından rivayet edilmiş ve mükerrer olarak yer almıştır. Ebû Dâvud'un *es-Sünen*'inde yer alan Âsım'ın rivayet ettiği hadisin metni ve isnadı:

1. حدثنا موسى بن إسماعيل، حدثنا حماد، عن عاصم بن بحدلة، عن سواء الخزاعي عن حفصة، قالت: كان رسول الله

صلى الله عليه وسلم يصوم ثلاثة أيام من الشهر: الاثنين، والخميس، والاثنين من الجمعة الأخرى.⁴⁴⁰

Hafsa (r.a)'dan dedi ki: **'Resûlullah (s.a.v), ayın birinci haftası; Pazartesi ve Perşembe günleri, ikinci haftası da; Pazartesi olmak üzere ayda üç gün oruç tutardı.'**

Nesâî'de yer alan Âsım'ın birinci rivayetinin isnadı şu şekildedir:

2. أخبرني زكريا بن يحيى قال: حدثنا إسحاق قال: أنبأنا النضر قال: أنبأنا حماد، عن عاصم بن أبي النجود، عن سواء،

عن حفصة قالت...⁴⁴¹

Yine Âsım'ın Nesâî'deki ikinci rivayetinin isnadı şu şekilde aktarılmıştır:

3. أخبرنا القاسم بن زكريا بن دينار قال: حدثنا حسين، عن زائدة، عن عاصم، عن المسيب بن رافع، عن حفصة...⁴⁴²

⁴³⁹ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, "Kitâbü's-Savm", 41.

⁴⁴⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Kitâbü's-Savm", 79.

⁴⁴¹ Nesâî, *Sünen*, "Kitâbü's-Siyâm", 70.

⁴⁴² Nesâî, *Sünen*, 70.

Âsım'ın üçüncü rivayetinin isnadı şöyledir:

4. أخبرنا إسحاق بن إبراهيم بن حبيب بن الشهيد قال: حدثنا يحيى بن يمان، عن سفیان، عن عاصم، عن المسيب بن

رافع، عن سواء الخزاعي، عن عائشة قالت...⁴⁴³

Âsım'ın Nesâî'de, son rivayet ettiği hadisin rivayet zinciri şöyle aktarılmıştır:

5. أخبرني أبو بكر بن علي قال: حدثنا أبو نصر التمار قال: حدثنا حماد بن سلمة، عن عاصم، عن سواء، عن أم سلمة

قالت...⁴⁴⁴

Yukarıda geçen rivayetin farklı isnadlarını aktardık. İmam Âsım bu hadisi Hammâd Seleme, Zâide b. Kudâme ve Süfyân b. Sevri'ye rivayet etmiştir. Hammâd b. Seleme'ye hem Ümmü Seleme (r.a)'den hem de Hafsa (r.a)'dan rivayet etmiştir. Hammâd ise üç farklı râvisine bu hadisi nakletmiştir. Ebû Dâvûd'un Sünen'inde yer alan rivayetin isnadında ve Nesâî'nin 1, 2 ve 5 numaralı rivayetlerin isnadında Âsım'ın râvisi Sevâ el-Huzâî'dir. Sevâ 2 rivayeti Hz. Hafsa (r.a)'dan, 1 rivayeti Ümmü Seleme (r.a) ve Hz. Âişe (r.a)'den aktarmıştır. Hz. Âişe (r.a)'nin rivayeti 4 numaralı hadistir. Ayrıca bu rivayette Sevâ'nın râvisi Müseyyeb b. Râfi'dir. 3 numaralı hadisin isnadına baktığımızda ise Âsım'ın râvisi ise Müseyyeb'dir. Yani Sevâ el-Huzâî atlanmıştır. Toparladığımızda sadece 4 numaralı hadisin isnadı ise muttasıl olarak Hz. Peygamber (s.a.v)'e ulaşmıştır. Dolayısıyla bu hadisi rivayet eden râvilerin tariklerinde senedler inkıtâ'ya uğramıştır. 3 numaralı rivayette aslından olmayan bir metin bulunmaktadır. 3 numaralı hadisin metninde **“إذا أخذ مضجعه جعل كفه اليمنى تحت خده الأيمن”** **“yatağına yattığında sağ avucunu yanağının altına koyardı”** cümlesi ziyade edilmiştir. Tespitimizi biraz daha açacak olursak, Hz. Hafsa (r.a)'nın sözleri hadisin baş tarafına eklenmiştir. Söz konusu ziyade cümleden oluşmaktadır. Bu rivayetin dışındaki metinler ortaktır. Özetleyecek olursak, üçüncü rivayet müdrecü'l-metn'e bir örnek olmuştur. Râviden kaynaklı kusurlardan dolayı isnadın ve metnin akışı değişmiştir.

c) **Her aydan üç gün oruç tutmamı emretti:** Bu başlıkta Âsım'ın mükerrer olarak iki rivayeti vardır. İmam Nesâî Sünen'inde yer vermiştir. Hadisin kaynağı Ebû Hüreyre (r.a)'dir. Hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v)'in Ebû Hüreyre (r.a)'ye tavsiyelerinden bahsetmektedir. Rivayet şöyledir:

⁴⁴³ Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü's-Siyâm”, 70.

⁴⁴⁴ Nesâî, 70.

1. أخبرنا زكريا بن يحيى قال: حدثنا أبو كامل قال: حدثنا أبو عوانة، عن عاصم بن بحدلة، عن رجل، عن الأسود بن هلال، عن أبي هريرة قال: أمرني رسول الله صلى الله عليه وسلم بركعتي الضحى، وأن لا أنام إلا على وتر، وصيام ثلاثة أيام من الشهر.⁴⁴⁵

Ebu Hüreyre (r.a), şöyle demiştir: ‘Hz. Peygamber (s.a.v) bana; iki rek’at kuşluk namazı kılmamı, uyumadan önce vitir namazını kılmamı ve her aydan üç gün oruç tutmamı emir buyurdu.’

Âsım’ın Nesâî’nin Sünen’inde yer alan ikinci rivayetinin isnadı şu şekildedir:

2. أخبرنا محمد بن علي بن الحسن قال: سمعت أبي قال: أنبأنا أبو حمزة، عن عاصم، عن الأسود بن هلال، عن أبي هريرة قال...⁴⁴⁶

İki rivayeti değerlendirdiğimizde, birinci rivayette Âsım b. Behdele ile Esved b. Hilâl (ö. 84/703) arasındaki râvinin adı (عن رجل) belirtilmemiştir. İkinci rivayette ise, Âsım bu hadisi Esved’den doğrudan rivayet etmiştir. Âsım bu hadisi Ebû Avâne ve Ebû Hamza’ya rivayet etmiştir. Peki, bu hadisi Ebû Hüreyre (r.a) başka râvi/râvilerine rivayet etmiş midir? Evet, bu rivayeti Mücâhid b. Cebre (ö. 103/721) Abdullah b. Hişâm b. Zühre (ö. [?])’ye rivayet etmiştir.⁴⁴⁷ Mücâhid’in râvisi Ebû Abdullah Yezîd b. Ebû Ziyâd (ö. 137/755) ihtilâta uğramıştır.⁴⁴⁸ Yine bu rivayetin isnad zincirinde yer alan Ebû Abdullah Şerîk b. Abdullah hadis rivayetinde çok sık hata yapmıştır.⁴⁴⁹ Araştırmamızda Ebû Hüreyre (r.a) bu hadisin rivayetinde tek değildir. Abdullah b. Abbâs (r.a)’da bu hadisi rivayet etmiştir.⁴⁵⁰ Dolayısıyla, Hz. Peygamber (s.a.v) bu uygulamaları iki sahâbeye de emretmiştir.

Âsım b. Behdele’nin, başlığımızdaki ilk rivayetine geri dönecek olursak, tâbiîn râvisi “an raculin” ifadesiyle mübhem bırakılmıştır. Kapalılık isnadda gerçekleşmiştir. İsnaddaki mübhemlik, râvinin hocasının ismini ve künyesini bilmemesinden, kendisini tanımamasından ya da başka bir sebepten dolayı ismini söylemeye gerek duymamasından kaynaklanmaktadır. Âsım’ın iki rivayetindeki tek farklılık, ilk rivayette *بركعتي الضحى* iki rek’at duhâ namazı, ikinci rivayette *يوم الجمعة* cuma günü gusül abdesti

⁴⁴⁵ Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü’s-Siyâm”, 70.

⁴⁴⁶ Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü’s-Siyâm”, 72.

⁴⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/311, 526.

⁴⁴⁸ İbn Sa’d, *Kitâbü’r-Tabakât*, 8/459.

⁴⁴⁹ İbn Sa’d, *Kitâbü’r-Tabakât*, 8/496.

⁴⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/317.

almak, geçmektedir. Ebû Hureyre'nin diğer râvilerinin rivayetlerini ve Abdullah b. Abbâs'ın rivayetini mütâbi olarak kabul edersek “duhâ namazı” tavsiyesi daha kavîdir.

d) Kadir Gecesi'nin zamanının sorulması: Bu başlıkta Âsım'ın tek rivayeti bulunmaktadır. Hadisin kaynağı ise Übeyy b. Kâ'b (r.a)'dır. Âsım bu hadisi üstadı Zir b. Hubeyş'ten dinlemiştir. Kadir Gecesi'nin zamanının sorulmasıyla alakalı bir rivayettir. Ebû Dâvûd'un Sünen'inde yer almaktadır:

1. حدثنا سليمان بن حرب ومسدد المعنى قالوا: حدثنا حماد، عن عاصم، عن زر، قال قلت لأبي بن كعب: أخبرني عن ليلة القدر يا أبا المنذر، فإن صاحبنا سئل عنها، فقال: من يقيم الحول يصبها، فقال: رحم الله أبا عبد الرحمن، والله لقد علم أنها في رمضان زاد مسدد: ولكن كره أن يتكلوا، أو أحب أن لا يتكلوا ثم اتفقا: والله إنها لفي رمضان ليلة سبع وعشرين، لا يستثنى، قلت: يا أبا المنذر، أنى علمت ذلك؟ قال: بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم، قلت لزر: ما الآية؟ قال: تصبح الشمس صبيحة تلك الليلة مثل الطست ليس لها شعاع حتى ترتفع.⁴⁵¹

Zir b. Hubeyş'ten nakledilmiştir ki: Übeyy b. Kâ'ba dedim ki: **'Ey Ebâ Münzir, bana Kadir gecesini anlat.'** Çünkü bu arkadaşımız (İbn Mes'ûd)'a soruldu: **'Kim bir yılı ihya ederse ona rastlar.'** diye cevap verdi, dedim. Bunun üzerine Übeyy devam ederek: **'Allah Ebû Abdirrahmân'a rahmet eylesin o Kadir Gecesinin Ramazan ayında olduğunu biliyordu'** dedi. Diğer râvi Müsedded bu hadise; **'Fakat Ebû Abdurrahman, bu bilgiden dolayı halkın rehavete kapılmasını istemedi'** cümlesini, yahutta; **'Halkın güvenmelerini arzu etmedi'** cümlesini ekledi. Hadisin bundan sonra ki kısmında her iki râvi de Übeyy'in; **'Vallahi o Kadir gecesi Ramazandır ve yirmi yedinci gecesindedir'** dediğinde ve istisna etmediğinde birleştiler. Zir b. Hubeyş dedi ki: 'Ben Ubeyy'e: **"Ey Ebâ Münzir bunu nasıl biliyorsun?"** dedim. Bana: **'Resûlüllah'ın bize bildirdiği alâmetlerle biliyorum.'** diye cevap verdi. Âsım dedi ki: Zir'e: **'Alâmetler nelerdir?'** diye sordum: **'Bu gecenin sabahında güneş tas gibi doğar, yükselinceye kadar pırlıtısı olmaz.'** diye cevap verdi.

Âsım b. Behdele bu hadisi Hammâd b. Zeyd'e rivayet etmiştir. Hammâd b. Zeyd'in bu rivayetteki râvileri Süleymân b. Harb (ö. 224/839) ve Müsedded b. Müserhed (ö. 228/843)'dir. Bu rivayetteki râviler sikadır. Ayrıca bu hadis Abdullah b. Mes'ûd (r.a) ve Übâde b. Sâmit (r.a) tarafından da rivayet edilmiştir.⁴⁵² Hammâd'ın öğrencisi

⁴⁵¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Kitâbü Şehr-u Ramazân", 2.

⁴⁵² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/405; 5/130.

Müsedded, Ebû Abdurrahmân yani İbn Mes'ûd (r.a)'un hadisin metnine kendi görüşünü eklediğini belirtmiştir. Peki, bu tür ziyadeler hadisin sıhhatini yaralar mı? Hayır, İbn Mes'ûd (r.a) sahâbe tabakasından olduğu için söylemleri hadisin bütünlüğünü sarsmaz. Genel olarak bu tür lafızlar yorum olarak anlaşılmıştır ve hadisin sıhhatine zarar vermemiştir. Tabi ki bu tür ziyadeleri yapan râvilerin bilinmesinde fayda olacaktır. Dolayısıyla Âsım'ın bu hadisinin isnadı hasen olmakla beraber mütâbileriyle sahihtir.

e) **Sahura kalkınız:** Bu başlıkta bir rivayet bulunmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in sahurun önemine dikkat buyurmasıdır. Hadisin kaynağı İbn Mes'ûd (r.a)'ur. Âsım yine bu hadisi şeyhi Zir'den rivayet etmiştir. Râvisi meşhur öğrencilerinden Ebû Bekir b. Ayyâş'tır. Hadis Nesâî'nin Sünen'inde yer almaktadır:

1. أخبرنا محمد بن بشار قال: حدثنا عبد الرحمن قال: حدثنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم، عن زر، عن عبد الله قال:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: تسحروا فإن في السحور بركة.⁴⁵³

Abdullah b. Me'sûd (r.a)'den rivâyet edildiğine göre, Hz.Peygamber (s.a.v) şöyle de buyurmuştur: **“Sahura kalkınız çünkü sahurda bereket vardır.”**

Âsım'ın Zir'den rivayet ettiği hadisi değerlendirdiğimizde, İbn Mes'ûd (r.a) bu rivayette yalnız kalmamıştır. Ebû Hüreyre (r.a) ve Enes b. Mâlik (r.a)'de rivayet etmişlerdir.⁴⁵⁴ İmam Âsım'ın ve râvisinin bulunmadığı isnadlar daha kuvvetlidir. Mütâbileriyle birlikte bu hadis sahihtir.

f) **Sahur ne zamandır?** : Oruç konusunun son başlığında Âsım'ın iki rivayeti yer almıştır. Hadisin sahâbe râvisi Huzeyfe b. Yemân (r.a)'dır. Âsım bu hadisi Zir'den almıştır. Bu iki rivayet mükerrer olarak Nesâî ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde rivayet edilmiştir. Âsım'ın Nesâî'de yer alan rivayeti:

1. أخبرنا محمد بن يحيى بن أيوب قال: أنبأنا وكيع قال: حدثنا سفيان، عن عاصم، عن زر قال: قلنا لحذيفة أي ساعة

تسحرت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم؟ قال: هو النهار إلا أن الشمس لم تطلع.⁴⁵⁵

⁴⁵³ Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü's-Siyâm”, 18.

⁴⁵⁴ Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Kitâbü's-Siyâm”, 45; Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Kitâbü's-Savm”, 17; İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü's-Siyâm”, 22.

⁴⁵⁵ Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü's-Siyâm”, 20.

Zir, Huzeyfe (r.a)'ye: **‘Hz. Peygamber (s.a.v) ile beraber sahura kaktığınız zaman hangisidir?’** Huzeyfe (r.a): **“Gündüze yakın bir zamandır ama güneş henüz doğmamıştır.”**

İbn Mâce’de yer alan rivayetin isnadı şöyledir:

2. حدثنا علي بن محمد قال: حدثنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم، عن زر، عن حذيفة، قال...⁴⁵⁶

Âsım’ın bu rivayeti sadece Huzeyfe (r.a) kanalından gelmektedir. İki Sünen’de yer alan rivayet lafız ve mana olarak aynıdır. Âsım b. Behdele bu rivayeti Sevrî ve Ayyâş’a aktarmıştır. Süfyân es-Sevrî’nin bulunduğu isnad daha sağlamdır.

3.2.18. Rüya

Hareşe b. Hurr el-Fezârî’nin rüyası: Bu konuda İmam Âsım’ın bir rivayeti bulunmaktadır. Hadisin kaynağı ise Abdullah b. Selâm (r.a)’dır. İbn Mâce’nin Sünen’inde ve İbn Hanbel’in Müsned’inde yer almaktadır. Âsım bu hadisi Müseyyeb b. Râfi’den dinlemiştir. Hadisin metni şöyledir:

1. حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة قال: حدثنا الحسن بن موسى الأشيب قال: حدثنا حماد بن سلمة، عن عاصم بن بحدلة، عن المسيب بن رافع، عن خرشة بن الحر، قال: قدمت المدينة فجلست إلى شيخة في مسجد النبي صلى الله عليه وسلم، فجاء شيخ يتوكأ على عصا له، فقال القوم: من سره أن ينظر إلى رجل من أهل الجنة فلينظر إلى هذا، فقام خلف سارية، فصلى ركعتين، فقامت إليه، فقلت له: قال بعض القوم كذا، وكذا، قال: الحمد لله، الجنة لله يدخلها من يشاء، وإني رأيت على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم، رؤيا، رأيت كأن رجلا أتاني، فقال لي: انطلق، فذهبت معه، فسلك بي في نوح عظيم، فعرضت علي طريق علي يساري، فأردت أن أسلكها، فقال: إنك لست من أهلها، ثم عرضت علي طريق عن يميني، فسلكتها، حتى إذا انتهيت إلى جبل زلق فأخذ بيدي، فزجل بي، فإذا أنا على ذروته، فلم أتقار، ولم أتماسك، وإذا عمود من حديد في ذروته حلقة من ذهب، فأخذ بيدي فزجل بي، حتى أخذت بالعروة، فقال: استمسك. قلت: نعم، فضرب العمود برجله، فاستمسكت بالعروة، فقال: قصصتها علي النبي صلى الله عليه وسلم، قال: رأيت خيرا، أما المنهج العظيم، فالخشر، وأما الطريق التي عرضت عن يسارك،

⁴⁵⁶ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü’s-Siyâm”, 23.

فطريق أهل النار، ولست من أهلها، وأما الطريق التي عرضت عن يمينك، فطريق أهل الجنة، وأما الجبل الزلق، فمنزلة الشهداء، وأما العروة التي استمسكت بها، فعروة الإسلام، فاستمسك بها حتى تموت، فأنا أرجو أن أكون من

أهل الجنة، فإذا هو عبد الله بن سلام.⁴⁵⁷

Hareşe b. Hurr el-Fezârî (ö. 74/693) nakletti: ‘Ben, Medine-i Münevvere’ye gittim ve Peygamber (s.a.v.) ‘in mescidinde şeyhlerin yanına oturdum. Sonra yaşlı bir kişi asaya dayanarak geldi. Yanlarında oturduğum cemaât: ‘Kim cennet ehlinden bir adama bakmakla sevinmek isterse bu zata baksın’ dediler. Bu kişi bir sütunun arkasında iki rek’at namaz kıldı. Sonra ben kalkıp onun yanına vardım ve ona: ‘Cemaâtın bazısı şöyle şöyle söyledi’, dedim. Bu yaşlı kişi: ‘Hamd Allah’adır. Cennet Allah’ındır, dilediğini ona girdirir. Resûlullah (s.a.v) hayatta iken ben bir rüya gördüm. Rüyamda, sanki bir adam bana gelerek: ‘Yürü!’ dedi. Ben de onunla beraber gittim. Beni büyük bir yola götürdü. Sonra sol tarafımda kalan bir yol bana gösterildi. Ben de o yola gitmek istedim. Fakat adam: ‘Sen bu yolun halkından değilsin’, dedi. Daha sonra sağımıdaki bir yol bana gösterildi. Ben de o yola girdim. Nihayet kaygan bir dağa vardım, Adam elimi tutup beni fırlattı. Ben o anda dağın zirvesinde oldum. Fakat durup tutunamadım. O esnada tepesinde altından bir kulp bulunan demirden bir direk göründü. Adam tekrar elimden tutup beni fırlattı. Nihayet ben o kulpu tuttum. Adam: ‘sarıldın mı?’ dedi. Ben de: ‘Evet’ dedim. Sonra adam ayağı ile direğe vurdu. Ben de kulpa sarılı kaldım. O Yaşlı kişi dedi ki: Ben rüyamı Peygamber (s.a.v)’e anlattım. Buyurdu ki : **“Sen hayırlı bir rüya gördün. Büyük yol mahşerdir. Senin sol tarafında gösterilen yol, cehennem halkının yoludur. Sen o yolun ehlinden değilsin. Senin sağ tarafında gösterilen yol cennet ehlinin yoludur. Kaygan dağa gelince o, şehidlerin menzildir. Tuttuğun kulp ise İslâm kulbudur. Bu itibarla sen ölünceye kadar bu kulba sarılmaya devam et.”** Ben bundan dolayı cennet ehlinden olmayı umarım. Hareşe (r.a) demiştir ki: ‘Sonra bu yaşlı zâtın Abdullah b. Selâm olduğunu öğrendim.’

Âsım’ın bu rivayeti sadece bu isnaddan gelmektedir. Aktarılan bu olayın öznesi olan Abdullah b. Selâm bu rivayette yalnız kalmıştır. Buna rağmen, Hammâd b. Seleme’nin iki öğrencisinin rivayeti İbn Hanbel’in Müsned’indeki yerini almıştır.⁴⁵⁸ Hammâd’ın İbn Mâce’deki râvisi Hasan b. Mûsâ ve İbn Hanbel’de tekrardan Hasan b. Mûsâ ve Ebû Osman Affân b. Müslim’dir. Yani İbn Hanbel’in Müsned’inde, altıncı tabakadaki râvi

⁴⁵⁷ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü Ta’biri’r-rü’yâ”, 10.

⁴⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/452.

sayısı ikiye ulaşmıştır. Sonuç olarak İmam Âsım'ın söz konusu rivayeti, tek kanaldan gelmesine rağmen iki eserde mükerrer olarak rivayet edilmiştir. Bu hadisin mütâbisi bulunmamaktadır.

3.2.19. Siyer

Abdullah b. Nüvâha'nın öldürülmesi: Siyer konusuyla alakalı Âsım b. Behdele'nin üç mükerrer rivayeti bulunmaktadır. Sahâbe râvisi İbn Mes'ûd (r.a)'dur. Âsım bu rivayeti Ebû Vâil'den dinlemiştir. Ebû Vâil ise bu hadisi Abdullah b. Muayz es-Sa'dî (ö. [?])'den rivayet etmiştir. İki rivayet İbn Hanbel'in *el-Müsned* ve diğer rivayet ise Dârimî'nin *es-Sünen*'inde yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği hadisin birincisi şöyle nakledilmiştir:

1. حدثنا سليمان بن داود الهاشمي أنبأنا أبو بكر بن عياش حدثنا عاصم عن أبي وائل عن ابن معير السعدي قال: خرجت أسقي فرسا لي في السحر، فمررت بمسجد بني حنيفة، وهو يقولون: إن مسيلمة رسول الله!، فأنتيت عبد الله فأخبرته، فبعث الشرطة فجاءوا بهم، فاستنابهم، فتابوا، فخلى سبيلهم، وضرب عنق عبد الله بن النواحة، فقالوا: آخذت قوما في أمر واحد فقتلت بعضهم وتركك بعضهم؟، قال: إني سمعت رسول الله - صلى الله عليه وسلم وقدم عليه هذا وابن أثال بن حجر فقال: أتشهدان أي رسول الله؟، فقالا: نشهد أن مسيلمة رسول الله!، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: آمنت بالله ورسله، ولو كنت قاتلا وفدا، لقتلتكما، قال: فلذلك قتلته.⁴⁵⁹

İbn Muayz es-Sa'dî (r.a) şöyle dedi: 'Bir gün, atımı gövdeli bitkilerin yapraklarından otlatmaya çıktım. Hanîfeoğullarının mescidine uğradım. Onları, Müseylime'nin Allah'ın resûlü olduğuna şehâdet ederken işittim. Hemen Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'un yanına dönüp haber verdim. O da onlara güvenlik görevlilerini gönderdi. Bunlar da onları alıp getirdiler. Bu topluluktan tevbe etmeleri istendi, ettiler. Bundan dolayı İbn Mes'ûd (r.a) onları serbest bıraktı. Ancak içlerinden, Abdullah b. Nüvâha isimli bir adamı öne geçirip boynunu vurdurttu. Bunun üzerine orada bulunanlar: "bu topluluğu bıraktın, bunu ise öldürdün!" dediler. İbn Mes'ûd şöyle cevap verdi: 'Ben gerçekten Resûlüllah (s.a.v)'ın yanında oturuyordum, İbn Nüvâha ve bir adam Müseylime'nin yanından elçi olarak geldiler. Resûlüllah (s.a.v) de onlara; **"Benim, Allah'ın Resûlü olduğuma şehadet ediyor musunuz?"** buyurdu. Onlar da; 'Biz Müseylime'nin,

⁴⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/404.

Allah'ın resûlü olduğuna şahadet ediyoruz!' dediler. Bunun üzerine Resûlüllah şöyle buyurdu: **“Ben Allah'a ve Resûllerine iman ettim. Şayet ben elçileri öldüren biri olsaydım, sizi öldürürdüm!”** Abdullah b. Mes'ûd (r.a) şöyle dedi: 'İşte ben onu bundan dolayı öldürdüm!'

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde konuyla alakalı Âsım'ın ikinci rivayetinin isnadı şöyledir:

2. حدثنا يزيد أنبأنا المسعودي حدثني عاصم عن أبي وائل قال: قال عبد الله...⁴⁶⁰

Âsım'ın Dârimî'de yer alan rivayetinin isnadı şu şekildedir:

3. أَحَبُّرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ ابْنِ مُعَيْزٍ السَّعْدِيِّ، قَالَ...⁴⁶¹

Bu rivayet, Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde peygamberlik iddiasında bulunan Müseylmetü'l-kezzâb (ö. 12/633)'ın elçilerinden Abdullah b. Nüvâha'nın öldürülmesiyle ilgili bir hadistir. Âsım'ın birinci ve üçüncü rivayetleri birbirlerine muhalefet etmemiştir. Fakat ikinci rivayetinin isnadında İbn Muayz atlanmıştır. Hadisin metninde eksiklik ve kopukluk vardır. İlk ve son rivayetinin isnadında Ebû Vâil, İbn Muayz'dan nakletmiştir. Bir ve üç numaralı rivayetlere döndüğümüzde, Âsım'ın râvisi Ayyaş'tır. Diğer rivayetinin isnadındaki râvisi ise Abdurrahmân b. Abdullah el-Mes'ûdî (ö. 160/777)'dir. Kaynakların verdiği bilgiye göre, Mes'ûdî ömrünün sonlarına doğru hadis rivayetinde çok sık hata yapmış ve rivayetleri birbirine karıştırmıştır. Yani ihtilâta uğramıştır.⁴⁶² Dolayısıyla Âyyaş'ın rivayetleri daha sağlam olup isnadı hasendir.

3.2.20. Tahâret

“Tahâret” kelimesi، ط - ه - ر (Tuhr) kökünden türemiş olup, maddî-manevî kirlere ve pisliklerden arınma anlamlarına gelmektedir. Sünen ve Musannef türü eserlerin en önemli konularındandır. Ayrıca, Hz. Peygamber (s.a.v)'in üzerinde hassasiyetle durması ve temizliğin imanın yarısını olduğunu vurgulaması, temizliğin ne kadar önemli bir başlık olduğunu bizlere göstermektedir.⁴⁶³ Âsım b. Behdele'nin toplamda bu konuda, mükerrerleriyle beraber 11 rivayeti bulunmaktadır. Konu kendi içerisinde üç başlığa ayrılmaktadır.

⁴⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/396.

⁴⁶¹ Dârimî, *Sünen*, “Kitâbü's-Siyer”, 60.

⁴⁶² İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/483.

⁴⁶³ Müslim, *el-Câmi u's-sahih*, “Kitâbü't-Tahâret”, 1.

a) **Sağ elle yemek ve içmek:** Âsım'ın bu başlıkta bir rivayeti bulunmaktadır. Rivayetin kaynağı Hz. Hafsa (r.a)'dır. Hadis, Ebû Dâvûd'un Sünen'inde yer almıştır:

1. حدثنا محمد بن آدم بن سليمان المصيبي، حدثنا ابن أبي زائدة، قال: حدثني أبو أيوب يعني الإفريقي، عن عاصم، عن المسيب بن رافع ومعبد، أن حارثة بن وهب الخزاعي قال حدثني حفصة زوج النبي صلى الله عليه وسلم: أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يجعل يمينه لطعامه وشرابه وثيابه، ويجعل شماله لما سوى ذلك.⁴⁶⁴

Resûl-i Ekrem (s.a.v)'in zevcesi Hafsa (r.a) dedi ki: '**Nebi (s.a.v) sağ elini; yemek, içmek ve giyinmekte, sol elini ise, bunların dışındaki işlerde kullanırdı.**'

Araştırmalarımız neticesinde bu rivayet sadece Hafsa (r.a) kanalıyla gelmiştir. Âsım bu hadisi Müseyyeb b. Râfi'den ve Ma'bed b. Hârise (ö. [?])'den rivayet etmiştir. Müseyyeb'in şeyhi sahâbeden Hârise b. Vehb el-Hüzâ'i (ö. [?])'dir. Âsım'ın râvisi ise Ebû Eyyûb Abdullah b. Ali el-Ezrâk (ö. [?])'tır. Özellikle bu rivayetin senedinde meçhul râviler bulunmaktadır. Bu rivayet müstakil haliyle teferrüd etse de, Hz. Âişe (r.a)'den gelen bir rivayet bu hadisin manasına ittifak etmiştir.⁴⁶⁵

b) **Süpürüntülüğe bevletmek:** Âsım'ın bu başlıkta bir rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayetin sahâbe râvisi Mugîre b. Şu'be (ö. 50/670)'dir. Mugîre (r.a) bu hadisi Ebû Vâil'e rivayet etmiştir. Ayrıca bu hadis İbn Mâcenin süneninde yer almaktadır:

1. حدثنا إسحاق بن منصور قال: حدثنا أبو داود قال: حدثنا شعبة، عن عاصم، عن أبي وائل، عن المغيرة بن شعبه، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أتى سباطة قوم، فبال قائما.⁴⁶⁶

Mugîre bin Şu'be (r.a)'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: '**Resûlüllah (s.a.v) bir defa bir kavmin süpürüntülüğüne varıp ayakta su döktü.**'

Âsım bu hadisi Şu'be b. Haccâc'a rivayet etmiştir. Hadisin isnadı Âsım'dan dolayı hasendir. Mugîre (r.a)'den başka bu hadisi Huzeyfe (r.a)'de rivayet etmiştir.⁴⁶⁷ Hadisin iki râvisi Huzeyfe ve Mugîre'nin rivayetleri mükerrerdir. Ebû Vâil iki sahâbeden bu rivayeti nakletmiştir. İmam Tirmizî, Vâilin Huzeyfe rivayetini daha kuvvetli görmüştür. Çünkü diğer rivayette Vâil'in râvisi Vekî' b. el-Cerrâh'dır. Huzeyfe (r.a)'nin rivayeti şöyledir:

⁴⁶⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Kitâbü't-Tahâret", 18.

⁴⁶⁵ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Kitâbü'l-Vudû", 31; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/188.

⁴⁶⁶ İbn Mâce, *Sünen*, "Kitâbü't-Tahâret", 13.

⁴⁶⁷ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Kitâbü'l-Mezâlim", 27; İbn Mâce, *Sünen*, "Kitâbü't-Tahâret", 13; Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Kitâbü't-Tahâret", 9.

- حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة قال: حدثنا شريك، وهشيم، ووكيع، عن الأعمش، عن أبي وائل، عن حذيفة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم: أتى سباطة قوم، فبال عليها قائما.⁴⁶⁸

Rivayetin içeriğiyle ilgili olarak şunu belirtmekte fayda görüyoruz, âlimlerimiz bu rivayetten yola çıkarak, zaruret halinde ayakta bevletmeye ruhsat vermişlerdir.⁴⁶⁹

c) **Temizlik:** Tahâret başlığının son kısmıyla ilgili Âsım'ın dokuz rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayetler genellikle mükerrerdir. Ancak iki hadisin dışındaki yedi hadisin metni bütün olarak rivayet edilmemiştir. Baş kısmından, orta kısmından veya son kısmından bölüm bölüm aktarılmıştır.

Konunun daha iyi anlaşılması için, rivayetin konu başlıkları:

- a) İlim öğrenme arzusu,
- b) Mest üzerine mesh ile ilgili bilgiler,
- c) Kişinin sevdiğiyle beraber olması,
- d) Peygamber ile konuşurken ses tonuna dikkat edilmesi,
- e) Kıyâmet alâmetlerinin belirmesinde yapılan tevbenin kabul olmamasıdır.

Hadisin kaynağı Safvân b. Assâldır. İmam Âsım'ın rivayeti Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde yer almaktadır. Başlığın içeriğini dağıtmamak ve konuyu bir bütün olarak değerlendirmek için ilk önce Tirmizî'nin Sünen'inde yer alan rivayet değerlendirilecektir:

1. حدثنا أحمد بن عبدة الضبي قال: حدثنا حماد بن زيد، عن عاصم، عن زر بن حبيش، قال: أتيت صفوان بن عسال المرادي، فقال لي: ما جاء بك؟ قلت: ابتغاء العلم. قال: بلغني أن الملائكة تضع أجنحتها لطالب العلم رضا بما يفعل، قال: قلت له: إنه حاك، أو قال: حك في نفسي شيء من المسح على الخفين، فهل حفظت من رسول الله صلى الله عليه وسلم فيه شيئا؟ قال: نعم، كنا إذا كنا سفرا أو مسافرين أمرنا أن لا نخلع خفافنا ثلاثا إلا من جنابة، ولكن من غائط وبول ونوم، قال: فقلت: فهل حفظت من رسول الله صلى الله عليه وسلم في الهوى شيئا؟ قال: نعم، كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في بعض أسفاره فناده رجل كان في آخر القوم بصوت جهوري أعرايي

⁴⁶⁸ İbn Mâce, *Sünen*, "Kitâbü't-Tahâret", 13.

⁴⁶⁹ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi Ve Şerhi*, 1/494.

جلف جاف فقال: يا محمد يا محمد، فقال له القوم: مه، إنك قد نھيت عن هذا، فأجابه رسول الله صلى الله عليه وسلم نحواً من صوته هاؤم فقال: الرجل يحب القوم ولما يلحق بهم، قال: فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: المرء مع من أحب. قال زر: فما برح يحدثني حتى حدثني أن الله عز وجل جعل بالمغرب باباً عرضه مسيرة سبعين عاماً للتوبة لا يغلق حتى تطلع الشمس من قبله، وذلك قول الله عز وجل {يوم يأتي بعض آيات ربك لا ينفع نفساً إيمانها} الآية. 470

Zir b. Hubeyş (r.a) şöyle demiştir: Safvân b. Assâl el-Murâdiye gelmiştim ki bana ‘Buraya niçin geldin’ dedi. Ben de: ‘Bilgi edinmek için’ dedim. Bunun üzerine Safvân: Benim Resûlullah (s.a.v)’den öğrendiğime göre: **“Melekler ilim öğrenmek isteyen kimseye memnun olduklarından dolayı ona kanatlarını gererler.”** Sonra kendisine dedim ki: ‘Mest üzerine mesh konusunda zihnime takılan şeyler var bu konuda Resûlullah (s.a.v)’dan öğrendiğin bir şeyler var mı?’ Safvân: ‘Evet’ dedi; ‘Bir yolculukta olduğumuzda veya misafirlikte iken cünüplük dışında küçük abdest, büyük abdest bozmak ve uykudan dolayı üç gün üç gece mestlerimizi çıkarmamamızı bize emretmişti.’ Bundan sonra ben: ‘Resûlullah (s.a.v)’dan sevgi hakkında bir şeyler işittin mi?’ Safvân: ‘Evet’ dedi; ‘Bir yolculukta Resûlullah (s.a.v) ile beraber iken bir bedevi yüksek sesle; ‘Ya Muhammed! Ya Muhammed!’ diye Peygamberimizi çağırmişti. Ashab ona: ‘Sus, sesini alçalt! Böyle yapmak yasaktır’ dedik. Resûlullah (s.a.v), onun sesine yakın bir sesle: **“Gel bakalım”** diye cevap verdi. O bedevi de: ‘Bir kimse bir topluluğu seviyor ama henüz onlar arasına karışmış değildir’ diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v): **“Kişi sevdikleriyle beraberdir”** buyurdu: Zir diyor ki: ‘Safvân anlattı anlattı sonunda Allah’ın tevbe için batıda genişliği yetmiş yıllık mesafe olan bir kapı yarattığını, güneşin batı tarafından doğuncaya kadar kapatılmayacağını bana anlattı. Ve: **“...Rabbinin onları imana mecbur edecek bazı alametleri geldiği gün, iman etmenin daha önce inanmamışsa veya inancıyla bir iyilik kazanmamışsa, o günkü imanı ona bir fayda sağlamaz.”** 471 âyetini okudu.

Âsım bu rivayeti Zir’den almış ve Hammâd b. Zeyd’e rivayet etmiştir. Bu rivayetin isnadındaki râviler sikadır.

⁴⁷⁰ Tirmizî, *el-Câmi ‘u’s-sahîh* “Kitâbü’d-Deavât”, 98.

⁴⁷¹ En’âm 6/158.

Tirmizî'nin Sünen'inde yer alan ikinci rivayetin isnadı şöyledir:

2. حدثنا ابن أبي عمر قال: حدثنا سفيان، عن عاصم بن أبي النجود، عن زر بن حبيش، قال: أتيت صفوان بن عسال المرادي...⁴⁷²

Âsım'ın Süfyân b. Uyeyne'ye olan rivayet etmiş olduğu hadisin sonunda En'âm 158. âyeti yer almamıştır. Diğer kısımlar ise muhalefet etmemiştir. Âsım'ın Tirmizî'deki mükerrer olarak üçüncü rivayetin isnadı şu şekildedir:

3. حدثنا هناد قال: حدثنا أبو الأحوص، عن عاصم بن أبي النجود، عن زر بن حبيش، عن صفوان بن عسال، قال...⁴⁷³

Âsım'ın bu rivayetinde sadece; **“Allah Resûlü (s.a.v) bir yolculukta olduğumuzda veya misafirlikte iken cünüplük dışında küçük abdest, büyük abdest bozmak ve uykudan dolayı üç gün üç gece mestlerimizi çıkarmamamızı bize emretmişti”** kısmı rivayet edilmiştir. Âsım'ın bu hadisin isnadındaki râvisi Ebu Ahvas Sellâm b. Süleyym (ö. 179/795)'dir. Tirmizî bu rivayeti hasen-sahîh olarak değerlendirmiştir.⁴⁷⁴

Âsım'ın bu rivayetinin diğer varyantları Nesâî'nin Sünen'inde de yerini almıştır. İlk rivayeti isnad üzerinden değerlendirildiğinde:

4. أخبرنا عمرو بن علي وإسماعيل بن مسعود قالوا: حدثنا يزيد بن زريع قال: حدثنا شعبة، عن عاصم، عن زر قال: قال صفوان بن عسال...⁴⁷⁵

Âsım'ın Şu'be'ye olan rivayeti, bir önceki rivayetin tekrarıdır. Nesâî'de yer alan ikinci rivayetin isnadı şu şekildedir:

5. أخبرنا محمد بن عبد الأعلى قال: حدثنا خالد، حدثنا شعبة، عن عاصم أنه سمع زر بن حبيش يحدث قال: أتيت رجلاً يدعى صفوان بن عسال...⁴⁷⁶

Âsım bu hadisi tekrar Şu'be'ye rivayet etmiştir. Fakat ikinci rivayet, ilk rivayete göre biraz daha geniş kapsamlıdır. Ana metnin giriş kısmından başlayarak mest konusuna kadar rivayet etmiştir. Nesâî'deki rivayetler, hadisin ana metninin herhangi bir yerine

⁴⁷² Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Kitâbü'd-Deavât”, 98.

⁴⁷³ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Kitâbü't-Tahâret”, 71.

⁴⁷⁴ Tirmizî, 71.

⁴⁷⁵ Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü't-Tahâret”, 114.

⁴⁷⁶ Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü't-Tahâret”, 113.

muhalefet etmemiştir. Âsım'dan dolayı isnadı hasendir. Nesâî'nin rivayetinin isnadı şu şekilde aktarılmıştır:

6. أخبرنا قتيبة قال: حدثنا سفيان، عن عاصم، عن زر، عن صفوان بن عسال قال...⁴⁷⁷

Âsım'ın Süfyân es-Sevrî'ye olan rivayetini içerik olarak değerlendirdiğimizde, sadece mest konusuyla ilgili kısmı şöyle rivayet edilmiştir:

7. حدثنا محمد بن يحيى قال: حدثنا عبد الرزاق قال: أنبأنا معمر، عن عاصم بن أبي النجود، عن زر بن حبيش، قال:

أتيت صفوان بن عسال المرادي، فقال...⁴⁷⁸

Âsım bu hadisi Ma'mer b. Râşid'e rivayet etmiştir. Ma'mer'in râvisi ise meşhur öğrencilerinden Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826-27)'dir. Bu hadis, Tirmizî'nin ana metnindeki baş kısımdan başlayarak **“İlim talebi uğruna, evinden çıkan herkesin bu davranışından melekler rıza ve hoşnutluklarını açıklamak üzere kanadlarını onun için indirirler”** cümlesini dâhil ederek rivayet edilmiştir. Yani mest sorusu Safvân'a, Zir tarafından sorulmamıştır. İbn Mâce bu hadisin rivayet zincirinde bulunan râvilerin sika olduğunu, ancak İmam Âsım'ın hadisin son kısmında hata yaptığını belirtmiştir.⁴⁷⁹ İbn Mâce'de yer alan diğer rivayetin isnadı şöyledir:

8. حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة قال: حدثنا سفيان بن عيينة، عن عاصم، عن زر، عن صفوان بن عسال، قال...⁴⁸⁰

Âsım'ın bu rivayetteki râvisi yine Süfyân b. Uyeyne'dir. 3 numaralı hadisin mükerrerleri olarak yer almıştır. Mest ile alakalı sorusu rivayet edilmiştir. Önemli hususlardan birisi de, Süfyân'ın bu rivayetteki râvisi Musannef adlı eseriyle tanınan hadis hâfızı Ebû Bekir b. Ebû Şeybe (ö. 235/849)'dir. Âsım'ın bu başlıkla bağlantılı son mükerrer rivayetinin isnadının Dârimi'den aktarılması şöyledir:

9. أخبرنا عمرو بن عاصم، حدثنا حماد هو ابن سلمة، عن عاصم، عن زر قال: غدوت على صفوان بن عسال

المرادي...⁴⁸¹

Âsım'ın Hammâd b. Selemeye olan rivayeti, İbn Mâce ve Dârimî'de mükerrerdir. Hadisin isnadı ceyyiddir. İmam Âsım'ın konu ile alakalı olan rivayeti bütün metin

⁴⁷⁷ Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü't-Tahâret”, 98.

⁴⁷⁸ İbn Mâce, *Sünen*, “Mukaddime” 17.

⁴⁷⁹ İbn Mâce, 17.

⁴⁸⁰ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü't-Tahâret”, 62.

⁴⁸¹ Dârimî, *Sünen*, “Mukaddime”, 32.

olarak sadece Tirmizî’de rivayet edilmiştir. Nesâî, İbn Mâce ve Dârimî’nin Sünen’lerinde genel olarak, mest üzerine mesh ve ilim talep etme arzusu bölüm bölüm rivayet edilmiştir. Âsım’dan dolayı isnadı hasen olsa da, hadis metin olarak sahihtir.

3.2.21. Tıp

a) **Ümmetinden 70 bin kişinin hesapsız olarak cennete girmesi:** Bu konuda Âsım’ın bir rivayeti bulunmaktadır. Hadisin kaynağı Abdullah b. Mes’ûd (r.a)’dur. Şeyhi Zir’den bu hadisi dinlemiş ve Hammâd b. Seleme’ye rivayet etmiştir. Bahsi geçen hadis Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde rivayet edilmiştir:

1. حدثنا عفان وحسن بن موسى قالا حدثنا حماد بن سلمة عن عاصم بن بحدلة عن زر بن حبيش عن ابن مسعود أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: عرضت علي الأمم بالموسم، فرائت علي أمتي، قال: فأريتهم، فأعجبني كثرتهم وهياتهم، قد ملؤا السهل والجبل، قال حسن فقال: أرضيت يا محمد؟، فقلت: نعم، قال: فإن لك مع هؤلاء، قال عفان وحسن: فقال: يا محمد، إن مع هؤلاء سبعين ألفا يدخلون الجنة بغير حساب، وهم الذين لا يسترقون، ولا يتطيرون، ولا يكتون وعلى ربهم يتوكلون، فقام عكاشة فقال: يا نبي الله، ادع الله أن يجعلني منهم، فدعا له، ثم قام آخر فقال: يا نبي الله، ادع الله أن يجعلني منهم، فقال: سبقك بما عكاشة.⁴⁸²

Abdullah b. Mes’ûd (r.a) rivayet etti: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular: **“Bana ümmetlerden büyük bir insan topluluğu gösterildi. Ümmetim olduğu içime doğdu.”** Devam ederek: **“Onlar bana gösterildi. Ümmetimin sayısının çok olması, ovaları ve dağları doldurması hoşuma gitti.”** Hasan devam ederek, Hz. Peygamber (s.a.v): **“Cebrâîl, hoşnut oldun mu ey Muhammed? Ben de: Evet, dedim. Cebrâîl: İşte onlar seninle beraber olanlardır.”** buyurdu. Hasan ve Affân yine devam ederek; Hz. Peygamber (s.a.v): **“Cebrâîl bana dedi ki: Ey Muhammed! Ümmetinden 70 bin kişi hesapsız olarak cennete girecektir. Onlar; Sihir yapmayanlar, kendilerini dağlamayanlar, hiçbir şeyi uğursuz saymayanlar ve Rablerine tevekkül edenlerdir.”** buyurdu. Meclisin içerisinde bulunan Ukkâşe b. Mihsân ayağa kalkarak: ‘Ey Allah’ın Resûlü! Benim de onlardan olmam için duâ eder misin?’ Hz. Peygamber (s.a.v) onun için duâ etti. Başka birisi de duâ isteyince, Hz. Peygamber (s.a.v): **“Ukkâşe senden öne geçti.”** buyurdu.

⁴⁸² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/454.

Âsım'ın râvisi Hammâd'ın rivayet ettiği öğrencileri, Hasan b. Mûsâ el-Eşyeb ve Affân b. Müslim el-Bahîlî'dir. İmam Âsım ve Hammâdın dışında, rivayetinin isnadında bulunan râviler sikadır. İbn Mes'ûd (r.a) rivayetinde tek kalmamıştır. Abdullah b. Abbâs (r.a) da bu hadisi rivayet etmiştir.⁴⁸³

Hz. Peygamber (s.a.v)'den ayağa kalkıp duâ isteyen kişi Ebû Mihsan Ukkâşe b. Mihsan b. Hursân el-Esedî (ö. 11/632)'dir. Ukkâşe, Hz. Ebû Bekir (r.a) döneminde peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha b. Huveylid (ö. 21/642) ile yapılan savaşta Büzâha'da öldürülmüştür.⁴⁸⁴ Hadis hâfızı ve tarihçi Hatîb el-Bağdâdî'nin vermiş olduğu bilgiye göre, soru soran ikinci kişi ise Sa'd b. Ubâde (ö. 14/635)'dir.⁴⁸⁵ Âsım'ın rivayet etmiş olduğu bu hadis mütâbisiyle birlikte sahihtir.

3.2.22. Ticâret

تجارة (Ticâret) kelimesi, "Belirli bir sermayeden kâr elde etmek" anlamına gelmektedir.⁴⁸⁶

İmam Âsım'ın bu konuda mükerrer olarak üç rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayetin kaynağı Kays b. Ebu Gareze el-Gıfarî (ö. [?]) sahâbedir ve ensârdan olduğu ifade edilmiştir. İbn Sa'd sadece ismi ve künyesi hakkında bilgi vermiştir.⁴⁸⁷ Doğum ve ölüm tarihiyle ilgili bir bilgi yoktur.

a) Kazancın temizlenmesi: Âsım bu rivayeti Ebû Vâil'den dinlemiştir. Rivayet edilen hadisler, Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin Sünen'lerinde yerini almıştır. Âsım'ın rivayetini isnad ve metin olarak Tirmizî'den tahrîc ediyoruz:

1. حدثنا هناد قال: حدثنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم، عن أبي وائل، عن قيس بن أبي غرزة، قال: خرج علينا

رسول الله صلى الله عليه وسلم ونحن نسمة السماسرة، فقال: يا معشر التجار، إن الشيطان، والإثم يحضران البيع،

فشوبوا ببيعكم بالصدقة.⁴⁸⁸

Kays b. Garaze (r.a)'den rivayet edildiğine göre: 'Resûlullah (s.a.v) yanımıza geldi, bize simsarlar denilirdi: "Ey Tüccarlar topluluğu! Şüphesiz şeytan ve günah, alışverişte

⁴⁸³ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, "Kitâbü't-Tıp", 17; Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, "Kitâbü'l-İmân", 374.

⁴⁸⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 3/100.

⁴⁸⁵ Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, çev. Ahmed Naim-Kamil Miras (Ankara: DİB Yayınları, 1987), 12/83.

⁴⁸⁶ İsfahânî, *Müfredât*, "tcr", 193.

⁴⁸⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 8/158.

⁴⁸⁸ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, "Kitâbü'l-Büyû", 4.

daima bulunurlar siz alışverişlerinize sadaka karıştırmak suretiyle temizleyin.”
buyurdu.’

Ebû Davûd’da yer alan hadis mana olarak rivayet edilmiştir:

2. حدثنا الحسن بن علي والحسين بن عيسى البسطامي وحامد بن يحيى وعبد الله بن محمد الزهري، قالوا: حدثنا سفيان،
عن جامع بن أبي راشد وعبد الملك بن أعين وعاصم، عن أبي وائل عن قيس بن أبي غرزة، بمعناه، قال: يحضره الحلف
والكذب وقال عبد الله الزهري: اللغو والكذب.⁴⁸⁹

Nesâî’de yer alan hadisin isnadı şu şekilde aktarılmıştır:

3. أخبرنا محمد بن عبد الله بن يزيد، عن سفيان، عن عبد الملك، وعاصم، وجامع، عن أبي وائل، عن قيس بن أبي
غرزة قال...⁴⁹⁰

Âsım’ın rivayet etmiş olduğu bu hadis hasen olarak değerlendirilmiştir. Bunun nedeni, Kays’ın bu rivayetten başka bir rivayetinin bilinmemesidir.⁴⁹¹ Âsım’ın bu hadisi daha önce Ebû Vâil’den aldığını belirtmiştik. Nesâî’nin Sünen’inde Âsım’ın yer aldığı isnadda, Vâil bu hadisi üç râvisine nakletmiştir. Asım’ın dışındaki râvileri, Abdülmelik b. A’yen (ö. [?]) ve Câmi’ b. Ebû Râşid (ö. [?])’dir. Tahminen bu iki râvi Âsım’ın döneminde yaşamışlardır. İmam Âsım da bu hadisi iki râvisine rivayet etmiştir. Râvileri, Ebû Bekir b. Ayyâş ve Süfyân b. Uyeyne’dir. Bu hadis sadece Kays b. Gareze kanalından muttasıl olarak rivayet edilmiştir. Diğer taraftan bu hadisin tâbîîn râvisi Ebû Vâil, İmam Âsım’la aynı dönemde yaşayan A’meş, Mansûr b. Mu’temir gibi râvilere de bu hadisi aktarmıştır.⁴⁹² Ayrıca, Âsım’ın öğrencisi Süfyân b. Uyeyne’nin bu hadisi sadece Abdülmelik ve Câmi’den almış olduğu bir isnad da bulunmaktadır.⁴⁹³

3.2.23. Zekât

الزكاة kelimesi, Allah (c.c)’ın rahmetinin konusu olan malda bereketin artması demektir.⁴⁹⁴ Dolayısıyla mükellef olan bir kimsenin, artan malın nisbî oranına göre fakir ve ihtiyaç sahiplerine vermesidir. İslâm’ın 5 temel esasından biri olan “zekât” genel

⁴⁸⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü’l-Büyû”, 1.

⁴⁹⁰ Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü’l-Eymân ve’n-Nüzur”, 22.

⁴⁹¹ Tirmizî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, “Kitâbü’l-Büyû”, 4.

⁴⁹² Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü’l-Eymân ve’n-Nüzur”, 23; İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü’t-Ticâret”, 3.

⁴⁹³ Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü’l-Eymân ve’n-Nüzur”, 22.

⁴⁹⁴ İsfahânî, *Müfredât*, “zvk”, 459.

kabule göre, hicretin ikinci yılında (2/623) farz kılınmıştır.⁴⁹⁵ Zekât ibadeti, âyet,⁴⁹⁶ hadis⁴⁹⁷ ve icmâ ile sabittir. Zekât konusu hakkında Âsım'ın rivayet etmiş olduğu hadis sayısı, mükerrerleriyle birlikte yedidir. Konu kendi içerisinde üç başlığa ayrılmaktadır.

a) **Kıntâr**: Eski bir ağırlık veya ölçü birimidir. Hatta bu kelime, Kur'ân'ı Kerîm'de üç yerde geçmektedir.⁴⁹⁸ Yüce Kitabımızda kıntâr (kantâr) bir ağırlık birimi olarak anlatılmıştır.⁴⁹⁹ Dolayısıyla bu rivayet, bu kelime hakkında bizi bilgi verecektir.

Bu başlıkta Âsım'ın rivayet ettiği hadis sayısı ikidir. Hadisin sahâbe kaynağı Ebû Hüreyre (r.a.)'dir. Âsım bu hadisi Ebû Sâlih b. Semmân'dan almıştır. Bu rivayetteki râvisi Hammâd b. Seleme'dir. İlk rivayeti Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inden tahrîc ediyoruz:

1. حدثنا عبد الصمد بن عبد الوارث حدثنا حماد بن سلمة عن عاصم عن أبي صالح عن أبي هريرة أن النبي صلى الله

عليه وسلم قال: القنطار اثنا عشر ألف أوقية كل أوقية، خير مما بين السماء والأرض.⁵⁰⁰

Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Efendimiz (s.a.v) buyurdular: **“Kıntâr on iki bin okka'dır. Her okka gök ve yer arasında bulunan şeylerin tümünden hayırlıdır.”**

Âsım'ın mükerrer olarak rivayet edilen İbn Mâce'deki hadisin isnadı şöyledir:

2. حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة قال: حدثنا عبد الصمد بن عبد الوارث، عن حماد بن سلمة، عن عاصم، عن أبي صالح،

عن أبي هريرة...⁵⁰¹

Âsım b. Behdele'nin mükerrer olarak yer alan rivayetlerini değerlendirdiğimizde, İbn Mâce'deki hadisin sonuna ekleme olmuştur:

– إن الرجل لترفع درجته في الجنة فيقول: أنى هذا؟ فيقال: باستغفار ولدك لك.

Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular: **“Şüphesiz, adamın cennet'te makamı yükseltilir. Bunun üzerine adam: Bu, derece yükselmesi nereden gelmedir? diye sorar. Kendisine denilir ki: Çocuğunun sana**

⁴⁹⁵ Mehmet Erkal, “Zekât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/197.

⁴⁹⁶ Tevbe 9/60.

⁴⁹⁷ Buhârî, *el-Câmi 'u 's-sahîh*, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 30.

⁴⁹⁸ Âl-i İmrân 3/14, 75; Nisâ 4/20.

⁴⁹⁹ Cengiz Kallek, “Kantar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/317.

⁵⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/63.

⁵⁰¹ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü'l-Edep”, 1.

istiğfarı sebebiyledir.” İbn Mâce, rivayetin metninde ziyade olduğunu, isnadının sahîh ve râvilerin sika olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰² Metin ziyadesinden sonra, hadisın sıhhat yönünü zedeleyecek bir durum yoktur. Ebû Hüreyre (r.a)’nin Dârimî’de yer alan mevkûf rivayeti sanki soruları cevaplar mahiyettedir:

– حدثنا عبد الصمد بن عبد الوارث، حدثنا أبان العطار، وحماد بن سلمة، عن عاصم، عن أبي صالح، عن أبي هريرة،

قال: القنطار: اثنا عشر ألفاً.⁵⁰³

Bu üç rivayet ile alakalı şunu söylemek mümkündür; Dârimî’nin rivayetinde yer alan hadis, senedi muttasıl olarak Hz. Peygamber (s.a.v)’e ulaşmamıştır. Dolayısıyla Dârimî’nin rivayeti sahîh değildir. Diğer taraftan İbn Hanbel ve İbn Mâce’nin rivayetleri muttasıl olarak Hz. Peygamber (s.a.v)’e ulaştığı için sıhhat yönünden sahîh’tir.

b) Öşür: Bu başlığın konusu, Muâz’ın Yemen’e giderken Hz. Peygamber (s.a.v)’in kendisine Öşür hakkında vermiş olduğu talimatlardır. Bu başlıkta üç rivayet bulunmaktadır. Rivayetler mükerrer olarak yer almıştır. Nesâî, İbn Mâce ve Dârimî’nin sünenlerinde yer almaktadır. Sahâbe kaynağı Muâz b. Cebel’dir. Âsım bu rivayetleri Ebû Vâil’den almıştır. Âsım’ın Nesâî’de yer alan rivayeti şöyledir:

1. أخبرنا هناد بن السري، عن أبي بكر وهو ابن عياش، عن عاصم، عن أبي وائل، عن معاذ قال: بعثني رسول الله

صلى الله عليه وسلم إلى اليمن فأمرني أن آخذ مما سقت السماء العشر، وفيما سقي بالدوالي نصف العشر.⁵⁰⁴

Muâz (r.a) şöyle demiştir: **‘Resûlüllah (s.a.v) beni Yemen’e gönderirken; Yağmurla sulanan arazinin mahsulünden onda bir zekât (öşür) taşıma sularla ve kuyudan çekerek yapılan sulamalarda ise yirmide bir zekât (öşür) almamı emretti.’**

İbn Mâce’de yer alan rivayetin isnadı şöyledir:

2. حدثنا الحسن بن علي بن عفان قال: حدثنا يحيى بن آدم قال: حدثنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم بن أبي النجود،

عن أبي وائل، عن مسروق، عن معاذ بن جبل، قال...⁵⁰⁵

⁵⁰² İbn Mâce, “Kitâbü’l-Edep”, *Sünen*, 1.

⁵⁰³ Dârimî, *Sünen*, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 32.

⁵⁰⁴ Nesâî, *Sünen*, “Kitâbü’z-Zekât”, 25.

⁵⁰⁵ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbü’z-Zekât”, 17.

Dârimî'de yer alan rivayetin isnadı şu şekildedir:

3. أخبرنا عاصم بن يوسف، حدثنا أبو بكر، عن عاصم، عن أبي وائل، عن مسروق، عن معاذ قال...⁵⁰⁶

Mükerrer olan üç rivayeti değerlendirdiğimizde, Âsım'ın bu rivayetteki râvisi Ebû Bekir b. Ayyâş'tır. Nesâî'nin Sünen'inde Âsım'ın şeyhi Ebû Vâil, bu hadisi direk Muâz (r.a)'dan rivayet etmiştir. Ancak İbn Mâce ve Dârimî'de yer alan rivayetin isnadında Ebû Vâil'in şeyhi Mesrûk b. el-Ecdâ'dır. Diğer taraftan iki rivayet metin yönünden birbirine muhalefet etmemiştir. Üç rivayetin isnadını mukayese ettiğimizde, isnadlarda sadûk ve muhtelit râvinin peşpeşe gelmesi dikkat çekse de, Nesâî'nin Sünen'inde yer alan rivayetin baş kısmında Ebû Vâil'in hocası Mesrûk atlanmıştır. Yani Ebû Bekir b. Ayyâş'ın râvisi Ebu Serî Hennâd b. Serî, bu rivayette hata yapmıştır. Dolayısıyla senedde inkıta'meydana gelmiştir.

c) **Büyükbaş hayvanın zekâtı:** Âsım b. Behdele'nin bu başlıkta bir rivayeti bulunmaktadır. Hadisin sahâbe râvisi yine Muâz b. Cebel (r.a)'dır. Âsım bu hadisi Ebû Vâil'den dinlemiştir. Ebû Vâil'in şeyhi bir önceki başlıkta olduğu gibi Mesrûk b. el-Ecdâ'dır. Rivayet sadece Dârimî'nin Sünen'inde yer almaktadır:

1. أخبرنا عاصم بن يوسف، حدثنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم، عن أبي وائل، عن مسروق، عن معاذ قال: بعثني

رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى اليمن، فأمرني أن آخذ من البقر من ثلاثين تبيعا حوليا، ومن أربعين بقرة

مسنة.⁵⁰⁷

Muâz (r.a) şöyle dedi: **'Resûlüllah (s.a.v) beni Yemen'e görevli olarak gönderdi ve sığırlardan; otuz taneden bir yıllık bir buzağı "tebi'- havli", kırk taneden ise, üç yaşına girmiş bir dana almamı emretti.'**

Âsım b. Behdele'nin bu rivayetinde görüldüğü gibi şeyhi Vâil, hocası Mesrûk'u atlamamıştır. Ebû Vâil, bu hadisi râvilerinden 'Ameş'e de rivayet etmiştir.⁵⁰⁸ Muâz (r.a) rivayetinde tek kalmıştır. Fakat üçüncü tabakada râvi sayısı çoğalmıştır. Rivayet mütâbileriyle beraber sahihtir. Hz. Peygamber (s.a.v), Mûâz'dan zekât alması için hayvanların özelliklerini belirtmiş ve Muâz'dan o yörenin şartlarını göz önünde bulundurmasını istemiştir. ifadesi، "Üzerinden bir kamerî yıl geçmiş tosun veya

⁵⁰⁶ Dârimî, *Sünen*, "Kitâbü'z-Zekât", 27.

⁵⁰⁷ Dârimî, *Sünen*, "Kitâbü'z-Zekât", 5.

⁵⁰⁸ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahih*, "Kitâbü'z-Zekât", 5; Nesâî, *Sünen*, "Kitâbü'z-Zekât", 8; Dârimî, *Sünen*, "Kitâbü'z-Zekât", 5.

inek yavrusu” demektir.⁵⁰⁹ مسنة “Müsinne” ise, “Büluğ çağına ermiş” ve “dişlerinin oluşumu tamamlanmış hayvan” gibi anlamlara gelmektedir.⁵¹⁰

d) Mâûn: Bu başlıkta sadece bir hadis bulunmaktadır. Rivayetin sahâbe râvisi İbn Mes’ûd (r.a)’dur. Âsım bu rivayeti Ebû Vâil (Şakîk b. Seleme)’den dinlemiştir. Bu hadis, Ebû Dâvûd’un Sünen’inde yer almaktadır:

1. حدثنا قتيبة بن سعيد، حدثنا أبو عوانة، عن عاصم بن أبي النجود، عن شقيق عن عبد الله، قال: كنا نعد الماعون

على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم عارية الدلو والقدر.⁵¹¹

Abdullah b. Mes’ûd (r.a) dedi ki: ‘Resûlullah (s.a.v) zamanında mâûnu, kova ve tencerenin ödünç olarak verilmesi sayardık.’

Âsım’ın bu rivayeti tek kanaldan gelmektedir. Bu hadisi İmam Âsım, Ebû Avâne’ye rivayet etmiştir. Rivayetin isnadı ise hasendir. Mâûn, Kureyş lehçesinde gündelik hayatta evlerde kullanılan veya ihtiyaç duyulan eşyalara verilen genel bir isimdir.⁵¹² Hz. Âişe (r.a) mâûnu insanların gıda-barınma vb. ihtiyaçlarını karşılamak için kullandıkları ve tükettikleri temel malzeme su, ateş ve tuz olarak yorumlamıştır.⁵¹³

3.2.24. Zühd

Çalışmamızın son başlığı “Zühd” konusudur. زهد (Zühd) “birşeyin az olması”, “kişinin herhangi birşeye ilgisinin azalması” ve “az birşeyle yetinilmesi” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁵¹⁴ Zühd kelimesi, Kur’ân’ı Kerîm’de yalın bir halde geçmemektedir. Ancak الزاهدين “Onlar, ona (Yûsuf’a) karşı isteksizdiler”⁵¹⁵ و كانوا من الزاهدين cümlesinde الزاهدين kelimesi çekimli bir hale gelip, önemsememe veya birşeye değer vermeme manasında kullanılmıştır. Zühd konusuyla alakalı İmam Âsım toplam 5 hadis rivayet etmiştir. Konu kendi içerisinde iki başlığa ayrılmıştır.

a) İnsanların hangisinin sıkıntısı (imtihanı) daha ağırdır? : Bu başlıkta toplam mükerrer olarak beş rivayet bulunmaktadır. Tirmizî, İbn Mâce ve Dârimî’nin Sünen’leri ve İbn

⁵⁰⁹ Sarı, *Mevârid*, 148.

⁵¹⁰ Sarı, *Mevârid*, 788.

⁵¹¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Kitâbü’z-Zekât”, 32.

⁵¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1437/2016), 10/328.

⁵¹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/800.

⁵¹⁴ İsfahânî, *Müfredât*, “zhd”, 463.

⁵¹⁵ Yûsuf 12/20.

Hanbel'in Müsned'inde hadisler yer almaktadır. Hadisin kaynağı Sa'd b. Ebû Vakkâs (r.a)'tır. Âsım bu rivayeti Mus'ab b. Sa'd b. Ebû Vakkâs'tan rivayet etmiştir. Tirmizî'nin Süneninde yer alan rivayet şöyledir:

1. حدثنا قتيبة قال: حدثنا حماد بن زيد، عن عاصم ابن بحدلة، عن مصعب بن سعد، عن أبيه، قال: قلت: يا رسول الله، أي الناس أشد بلاء؟ قال: الأنبياء ثم الأمثل فالأمثل، فيبتلى الرجل على حسب دينه، فإن كان دينه صلبا اشتد بلاؤه، وإن كان في دينه رقة ابتلي على حسب دينه، فما يبرح البلاء بالعبد حتى يتركه يمشي على الأرض ما عليه خطيئة.⁵¹⁶

Sa'd b. Ebû Vakkâs (r.a)'tan rivayet edildiğine göre: 'Resûlullah (s.a.v)'a sordum insanların hangisinin sıkıntısı (imtihanı) daha şiddetlidir?' Hz. Peygamber (s.a.v): **"Peygamberler, onların peşinden yaşantı olarak Peygambere yakın olanlar, sonra onlara yakın olanlar. Kişi dindarlığı oranında sıkıntıya uğratılır. Dininde sağlam ise sıkıntısı ağırlaştırılır. Dininde gevşek ise dindarlığı oranında sıkıntıya uğratılır. Sıkıntı kulun peşini bırakmaz. Sonunda kul uğradığı sıkıntılarla, yeryüzü üzerinde hiçbir yanlışı olmaksızın yürüyünceye kadar günahlarından temizlenmiş olur."**

Âsım'ın bu rivayetdeki râvisi Hammâd b. Zeyd'dir. İbn Mâce'de rivayet edilen hadisin isnadı şöyle aktarılmıştır:

2. حدثنا يوسف بن حماد المعني، ويحيى بن درست، قالوا: حدثنا حماد بن زيد، عن عاصم، عن مصعب بن سعد، عن أبيه، سعد بن أبي وقاص، قال...⁵¹⁷

Âsım'ın İbn Mâce'deki râvisi yine Hammâd b. Zeyd'dir. İki rivayet lafız ve mana olarak ittifak etmiştir. Dârimî'de yer alan rivayetin isnadı şu şekildedir:

3. أخبرنا أبو نعيم، حدثنا سفيان، عن عاصم، عن مصعب بن سعد، عن سعد، قال...⁵¹⁸

Âsım'ın sünenlerdeki râvileri, Hammâd b. Zeyd ve Süfyân es-Sevrî'dir. Ahmed b. Hanbel'in müsned'inde yer alan birinci rivayetin isnadı şöyledir:

4. حدثنا محمد بن جعفر حدثنا شعبة عن عاصم بن بحدلة قال: سمعت مصعب بن سعد يحدث عن سعد قال...⁵¹⁹

⁵¹⁶ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, "Kitâbü'z-Zühd", 57.

⁵¹⁷ İbn Mâce, *Sünen*, "Kitâbü'l-Fiten", 23.

⁵¹⁸ Dârimî, *Sünen*, "Kitâbü'r-Rikâk", 67.

⁵¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/172.

Âsım'ın İbn Hanbel'de yer alan ilk rivayetinin râvisi Şu'be b. Haccâc'dır. İkinci rivayetinin isnadı şöyledir:

5. حدثنا عفان حدثنا حماد بن زيد حدثنا عاصم بن بحدلة حدثني مصعب بن سعد عن أبيه قال...⁵²⁰

Son rivayetinin râvisi ise yine Hammâd b. Zeyd'dir. Âsım bu hadisi toplamda 3 râvisine rivayet etmiştir. Hadislerin isnadı hasendir. Sa'd b. Ebû Vakkâs (r.a)'ın dışında, farklı lafızlarla Ebû Hüreyre (r.a)'de bu hadisi rivayet etmiştir.⁵²¹

b) Kulun iyilik yapmaya niyetlenmesi: Âsım'ın bu başlıkta tek rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayetin kaynağı sahâbeden Abdullah b. Amr b. el-Âs el-Kureşî (ö. 65/684-85)'dir. Âsım bu rivayeti Kûfe ehlinden, tâbiîn âlimlerinden Hayseme b. Abdurrahman (ö. 80/700)'dan rivayet etmiştir. Rivayet İbn Hanbel'de yer almaktadır:

1. حدثنا عبد الرزاق أخبرنا معمر عن عاصم بن أبي النجود عن خيثمة بن عبد الرحمن عن عبد الله بن عمرو بن العاصي، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن العبد إذا كان على طريقة حسنة من العبادة، ثم مرض، قيل للملك الموكل به: اكتب له مثل عمله إذا كان طليقا، حتى أطلقه أو أكفته إلي.⁵²²

Abdullah b. Amr b. Âs (r.a)'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: **“Bir kul iyilik yapmaya niyetlenir ancak sonra hastalanır. Cenâb-ı Hak görevli meleğe der ki: ‘Kulumun yapmaya niyetlendiği, ancak ben onu bırakıncaya kadar ibadetin sevabını yaz!’ diye emir verir.”** Âsım bu rivayeti, meşhur öğrencilerinden Ma'mer'e aktarmıştır. Ancak bu hadis tek yönden gelmektedir. İsnadında sika râvileri olması nedeniyle hasen olarak değerlendirilmiştir. Âsım b. Behdele'nin rivayetlerinin tahrîc ve tenkîdi ile alakalı olan bölüm burada tamamlanmıştır.

⁵²⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/185.

⁵²¹ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahih*, “Kitâbü'z-Zühd”, 57.

⁵²² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/203.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kûfe'nin Reîsulkurrâsı İmam Âsım, araştırmamızın merkezindeki odak isim olmuştur. Âsım b. Behdele'nin biyografisi ve hadis alanında rivayetleriyle ilgili yapmış olduğumuz çalışma, bizlere kendisini daha da yakından tanıma fırsatı sunmuştur. Buna ek olarak çalışmamız, Âsım b. Behdele'nin yaşamış olduğu dönemin ilmî anlayışı, fikir dünyası ve siyasi gelişmeleri hakkında da bizlere bilgi vermiştir.

Araştırmamızın sınırlarını isimleri belirtilen eserler çizmiştir. Kütüb-i Tis'a kaynaklarından Buhârî'nin Sahîhi, Tirmizî'nin Süneni (*Câmi'*), Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce ve Dârimî'nin Sünen'leri ve Ahmed b. Hanbel'in Müsnedi olmuştur. Tahrîcleri yapılan rivayetlerin metin ve sened yönünden değerlendirmek için diğer kaynaklara da müracaat edilmiştir.

Âsım b. Behdele'nin 4 Sünen, 2 Câmi' ve 1 Müsned'de rivayet etmiş olduğu hadislerin toplamı tespitlerimize göre, mükerrerleriyle beraber 163'tür. Mükerrer olan hadislerin sayısı ise 44'dür. Mükerrer olan hadislerin metninin verilmeyeceğini çalışmamızın ilk aşamasında belirtmiştik. Bundan dolayı değerlendirdiğimiz hadis sayısı 78'dir. Değerlendirmelerimizin birçoğunda, hadisin başka tariklerden olan mütâbileri belirtilerek dipnotlarda gösterilmiştir. Bu konuda ise ulaşılmış olduğumuz mütâbi sayısı ise 31'dir.

Âsım b. Behdele'nin rivayet etmiş olduğu hadisler "kuvvetlik ve zayıflık" yönünden değerlendirildiğinde, genel olarak *makbûl* haberin kısımlarından hasen ölçüsünde olanların sayısı daha fazladır. Sebepleri ise, İmam Âsım'ın rivayet etmiş olduğu hadislerin çoğunluğunun âhad haber grubuna dâhil olması, rivayet edilen hadislerin isnadında ihtilâta uğrayan birçok râvinin bulunması ve bir râvi olarak Âsım'ın hadis rivayetinde sıklıkla hata yapmasıdır. Netice olarak, *sahîh-zayıf* hadis arasında bulunan Hasen hadis sayısı 48'dir. Özellikle çalışmamızda, Hasen hadis grubunun sözcüsünün Tirmizî olduğunu gördük. Çünkü Âsım b. Behdele'nin rivayetlerinin sayı olarak en fazla geçtiği eserlerden birisi de Tirmizî'nin Sünen (*Câmi'*)'idir.

Çalışmamızda diğer rivayet çeşitlerinden bahsedecek olursak, râvi sayısı açısından haber-i vâhid çeşitlerinden **garîb hadis** 3'tür. Ayrıca seneddeki inkıtâ sebebiyle muttasıl olmayan **munkatî' hadis** 2'dir. Makbûl haber çeşitlerinden **mütâbaat** (istişhâd) hadis 2 ve **nâsih ve mensûh hadis** 1'dir. Sihat yönünden hadis çeşitlerinden olan **zayıf** hadis

ise 3'tür. Râvileri zabt yönünden ta'n edilmiş hadis çeşitleri **musahhaf hadis 1**, **müdreç hadis 2**, **ziyâdâtü's-sikât** ve **münker hadis 1**'dir. İsnadda mübhemlik (**mübhemü'l-isnâd**) 1 hadiste bulunmaktadır.

Kûfe, Hz. Ömer (r.a)'den itibaren gerek jeopolitik konumuyla gerekse etnik yapısı ve dinî unsurlarıyla önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle Hz. Muâviye (r.a) döneminden sonra yaşanan askerî ve siyasî ihtilâflar, mezhepsel anlamda itikadî ve amelî olarak düşüncelerin ve uygulamaların ekolleşmesine yön vermiştir. Doğal olarak, müslümanlar arasında özellikle siyasî gruplaşmalar ve belirli bir düşüncede tarafgirlik ortaya çıkmıştır. İmam Âsım'ın rivayet etmiş olduğu hadislerin isnadında yer alan bazı râviler, **Metâin-i Aşere**'den biri olan **bid'atü'r-râvi** kusuruyla ta'n edilmişlerdir. Râvilerin durumu ile ilgili genel bir değerlendirme yapacak olursak:

Rivayet edilen hadislerin isnadında Şîa mezhebine mensup râvi sayısı 3, Kaderiyye mezhebinin görüşlerini benimseyen râvi sayısı 1, yine itikadî ve siyasî bir fırka olan Mürciî'ye mensup râvi 1 ve Haşebiyye fırkasından olan râvi ise 1'dir. Belki de bu durum muhaddislerin, Kûfe'li râvilerin rivayetlerine mesafeli yaklaşmalarının temel sebeplerinden biri olmuştur.

Âsım b. Behdele'nin rivayet etmiş olduğu hadislerin isnadında, münkerü'l hadîs olarak vasıflandırılan râvi sayısı 2'dir. Bunun yanında **tedlîs** yapan râvi (**müdelîs**) sayısı ise 1'dir. Ağırlıklı olarak râviler sika olsa da, zabtı zayıf olan râviler bulunmaktadır. Çalışmamızda, ihtilâta uğrayan 8 râvi ve sadûk olarak nitelendirilen 4 râvi de tespit edilmiştir. Ayrıca **hasenü'l-hadîs** olarak vasıflandırılan râvi sayısı 3 ve **Sâlihu'l-hadîs** olarak ise 1'dir. Adâlet ve zabt konusunda râvilerle ilgili son olarak, araştırmamız esnasında tahrîci yapılan rivayetlerin isnadında, 2 meçhûl râviye rastlanmıştır.

Bu çalışmamızda, tahrîc edilen hadislerin sahâbe râvisi toplamda 21'dir. Âsım b. Behdele'nin rivayet etmiş olduğu hadislerin sahâbe râvisi ağırlıklı olarak Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'dur. 73 rivayet İbn Mes'ûd kanalından gelmiştir. İkinci olarak, Ebû Hureyre (r.a)'nin 16 rivayeti bulunmaktadır. Âsım b. Behdele'nin rivayetlerinde Safvân b. Assâl (r.a)'ın ismi dikkat çekmektedir. Bu sahâbenin 10 rivayeti çalışmamızda yer almıştır. Sa'd b. Ebî Vakkâs (r.a), Hz. Ali (r.a) ve Muâz b. Cebel (r.a)'den 7'şer hadis rivayet edilmiştir. Übey b. Kâ'b (r.a) ve Huzeyfe b. Yemân (r.a)'ın da 4'er rivayeti bulunmaktadır. Son olarak Hz. Peygamber (s.a.v)'in hanımlarından, Hz. Hafsa (r.a) 4 hadis, Ümmü Habîbe (r.a) 3 hadis, Ümmü Seleme (r.a.) 1 hadis ve Hz. Âişe (r.a)'den ise

1 hadis rivayet edilmiştir. Önem arz eden bir durumu belirtecek olursak, İbn Mes'ûd'un rivayet etmiş olduğu hadislerin birçoğunda, senedlerin baş kısmında **teferrüd** edilmiştir.

Âsım b. Behdele, en çok hangi tâbiîn hocasından hadis rivayet etmiştir? Öncelikle Âsım'ın hadis dinlediği şeyhlerinin sayısının 9 olduğunu belirtmekte fayda görüyoruz. Âsım'ın hadis dinlediği şeyhleri; Zir b. Hubeyş, Ebû Vâil Şakîk b. Seleme, Ebû Sâlih Zekvân, Mus'ab b. Sa'd Ebî Vakkâs, Humejd et-Tavîl, Şehr b. Havşeb el-Eş'ârî, Sevâ el-Huzâi, Ebû Rezîn Mes'ûd b. Mâlik el-Esedî ve Müseyyeb b. Râfi' el-Esedî'dir. Zir b. Hubeyş ve Ebû Vâil Şakîk b. Seleme isimleri, İmam Âsım'ın rivayet etmiş olduğu hadislerin isnadında, rivayetlerin ikinci tabakasında sıklıkla geçmektedir. Soruya cevap verdiğimizde İmam Âsım, üstâdı Zir b. Hubeyş'ten toplam 68 hadis rivayet etmiştir. Özellikle Zir b. Hubeyş'in hadis rivayeti dışında Âsım'ın kıraat ilminde ikinci şeyhi olması da dikkat çekmektedir. Çünkü İmam Âsım, İbn Mes'ûd'un kıraâtini Zir'den okumuştur. Âsım, İbn Mes'ûd (r.a)'un diğer râvisi Ebû Vâil Şakîk b. Seleme'den ise toplamda 46 hadis rivayet etmiştir. Diğer şeyhi, Ebû Hureyre (r.a)'nin râvilerinden Ebû Sâlih Zekvân'dan ise 19 hadis rivayet etmiştir. Ayrıca Sa'd (r.a)'ın oğlu Mus'ab'dan 7 hadis dinlemiştir.

İmam Âsım rivayet etmiş olduğu hadisleri 33 öğrencisine nakletmiştir. Sika bir râvi olarak kabul edilen ancak sıklıkla ihtilâta uğrayan Hammâd b. Seleme, Âsım b. Behdele'den 39 hadis nakletmiştir. Aynı şekilde sika, aynı zamanda muhtelit bir râvi olarak kabul edilen Ebû Bekir b. Ayyâş, hocasından 25 hadis rivayet etmiştir. Buna bağlı olarak Âsım'dan hadis rivayet edenleri çoğunlukla rakam olarak ifade ettiğimizde, sırasıyla Süfyân es-Sevrî 11 hadis, Hammâd b. Zeyd ve Zâide b. Kudâme 10'ar hadis, Şu'be b. el-Haccâc 7 hadis, Ebû İshak eş-Şeybânî ve Süfyân b. Uyeyne 6'şar hadis, Şerîk b. Abdillâh 5 hadis ve Ma'mer b. Râşid ise 4 hadis rivayet etmiştir.

İmam Âsım'ın en çok hadis rivayet ettiği şeyhi, Zir b. Hubeyş olduğunu daha önce belirtmiştik. Bunun yanında İbn Mes'ûd'un kıraâtini de ayrıca kendisinden aldığını biliyoruz. Âsım b. Behdele'nin bu okuyuşu sağlam ve kesintisiz bir isnadla aldığı ve öğrencilerine rivayet ettiği konusunda âlimlerimiz ittifak etmişlerdir. Âsım Zir'den almış olduğu rivayeti meşhur râvisi Ebû Bekir b. Ayyâş'a sahîh bir senedle aktarmıştır. Dolayısıyla İbn Mes'ûd'un kıraat isnadı: **Abdullah b. Mes'ûd – Zir b. Hubeyş – Âsım b. Behdele – Ebû Bekir b. Ayyâş** olmuştur. İlginçtir ki çalışmamızda, Âsım'ın rivayet etmiş olduğu hadislerde aynı dizilişe benzer 9 rivayete rastlanmıştır. Fakat

çalışmamızda, Âsım'ın birinci hocası Ebû Abdurrahmân Sülemî'den herhangi bir merfû rivayetine rastlanmamıştır. Üstelik Ebû Abdurrahman es-Sülemî, muhaddislerce sika bir râvi olarak kabul edilmiş ve rivayet etmiş olduğu hadisler Kütüb-i sitte'de yer almıştır.

Âsım b. Behdele'nin rivayet etmiş olduğu hadisler 24 konu başlığı şeklinde düzenlenmiştir. Daha çok hadislerin muhtevasını fikhî konular oluşturmaktadır. İmam Âsım'ın rivayetleri aritmetik olarak hadis kaynaklarında dağılımı yapıldığında, mükerrerleriyle beraber 68 rivayet İbn Hanbel'in Müsnedinde yer almaktadır. Sünenleri gözden geçirdiğimizde Âsım'ın İbn Mâce'nin Sünen'inde 25 hadis, Nesâî'nin Sünen'inde 23 hadis, Ebû Dâvûd'un Sünen'inde 14 hadis ve Kütüb-i sitte dışında yer alan Dârimî'nin Sünen'inde ise 10 hadis rivayeti bulunmaktadır. Câmi' türü eserlere baktığımızda, Buhârî Âsım'ın sadece 1 hadisini eserine almıştır. Ayrıca, Buhârî'nin ahlaka dâir hadislerini bir araya getirdiği *el-Edebü'l-müfred*'inde de Âsım b. Behdele'nin 1 rivayeti bulunmaktadır.

Araştırmamızda elde ettiğimiz bilgilerden birisi de, Müslimin *Sahîh*'inde İmam Âsım'ın herhangi bir merfû rivayeti bulunmamaktadır. Hatta İmam Mâlik'in *el-Muvatta*'sında İmam Âsım'ın hadisi yoktur. Hadis otoritelerince, *Sahîhayn*'dan sonra üçüncü eser kabul edilen Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'inde, İmam Âsım'ın 21 rivayeti bulunmaktadır. Dolayısıyla Tirmizî'nin eserini de diğer Sünenlere ziyade ettiğimizde, İmam Âsım'ın rivayetleri ağırlıklı olarak Sünenlerde yer almaktadır.

İmam Âsım, Kûfe'de hicrî ikinci asrın önemli râvileri arasında gösterilmiştir. 7 kıraat imamından biri olması nedeniyle, rivayetçi kimliği özellikle tabakat kaynaklarında incelenmiştir. Ahmed b. Hanbel ve Ebû Zür'a gibi muhaddisler Âsım'ın sika bir râvi ve mutkin bir kimse olduğunu kabul etse de; Buhârî, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce ve Dârimî gibi muhaddislerin tespiti, Âsım'ın sâduk bir râvi olarak nitelendirilmesinin daha doğru olacağı yönündedir. Çünkü Âsım b. Behdele, hayatının son dönemlerinde görme rahatsızlığı geçirmiştir. Hatta bazı kaynaklarda doğuştan görme rahatsızlığının bulunduğu da rivayet edilmiştir. Bundan dolayı, araştırmamızda hadis rivayet ederken zaman zaman hata yaptığını, hadislerin metninde yer alan bazı kelimelerin veya cümlelerin yerlerini karıştırdığı müşâhede edilmiştir.

Peki, Kıraatle ilgili rivayet etmiş olduğu hadislerin mevcudiyeti nasıldır? Konu başlığını oluşturduktan sonra ve tetkik ettiğimizde şu sonuca ulaştık: İmam Âsım'ın **Kur'ân-Kırâat** başlığında rivayet etmiş olduğu hadislerin geneli, sûrelerin fazileti, âyetlerin

açıklanması ve nüzûl sebepleriyle alakalıdır. Sadece Enfâl Sûresi birinci âyetinde bulunan “Nefel” kelimesinin okunuşu konusunda İbn Mes’ûd (r.a)’da 1 rivayeti bulunmaktadır.

Kûfe’nin kârisi Âsım b. Behdele kıraatte otoritedir. Dünya üzerindeki Müslümanların çoğunluğu Kur’ân’ı Kerîm’i Âsım’ın Hafs rivayetine göre okumaktadır. Mümtaz bir şahsiyet olan İmam Âsım’ın Kur’ân’ı Kerîm’e olan hizmeti, kendisinden sonra gelen kıraat âlimlerince takdirle karşılanmıştır. Hayatı araştırılmış, rivayetleri kıraat ve hadis kitaplarında yerini almıştır. Hatta bu alanda, geçmişte çalışmalar yapılmış ve günümüzde de yapılmaya devam edilmektedir. Âsım b. Behdele’nin rivayet etmiş olduğu hadislerle ilgili yapılan bu araştırma Kütüb-i Tis’a kaynakları üzerinde sınırlandırılmıştır. Bu sebeple, tekrardan ifade edildiğinde sahîh bir okuyuşun mimarı ve çok yönlü bir âlim olması nedeniyle Âsım b. Behdele hakkında özellikle hadis alanında, Mu’cem, Musannef ve Müsned türü hadis kaynaklarında (*merfû - mevkûf – maktû*) rivayet etmiş olduğu hadislerle ilgili yeni araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Ahatlı, E. (2010). Şakîk b. Seleme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 38, 306). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ahmed b. Hanbel, Ş. M. (1992). *el-Müsned*. (C. 1-6). (thk. Bedrettin Çetiner). Çağrı Yayınları. İstanbul.
- Altıkulaç, T. (1994). Ebû Bekir b. Ayyâş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 10, 109-110). İstanbul: TDV Yayınları.
- Âşikkutlu, E. (2010). Tahvil. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 39, 440). İstanbul: TDV Yayınları.
- Âşikkutlu, E. (1997). Hafs b. Sülyeman. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 15, 118-119). İstanbul: TDV Yayınları.
- Âşikkutlu, E (1997). Zir b. Hubeş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 44, 449). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ateş, S. (1988). *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (C. 1-12). İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Avcı, C. (2002). Kûfe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 26, 339-342). Ankara: TDV Yayınları.
- Aydın, M. A. (2000). İmâmet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 22, 203-207). İstanbul: TDV Yayınları.
- Aydınlı, A. (1994) Ehl-i Bedir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 10, 498). İstanbul: TDV Yayınları.
- Beyzâvî, N. (2011). *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. (C. 1-2). (nşr. Dârü'l-Kütüb-i'l-İlmiyye). Dârü'l-Kütüb-i'l-İlmiyye. Lübnan.
- Bozkurt, N. (1997). Hâtıb b. Ebû Beltea. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 16, 444-445). İstanbul: TDV Yayınları.
- Buhârî, M. (1992). *el-Câmi'u's-sahih*. (C. 1-8). (thk. Bedrettin Çetiner). Çağrı Yayınları. İstanbul.

- Buhârî, M. (2017). *el-Edebü'l-Müfred*. (C. 1-2). (çev. Mehmet Yaşar Kandemir). Tahlil Yayınları. İstanbul.
- Buhârî, M. (1902). *et-Târîhu'l-kebir*. (C. 1-9). (thk. Mevlânâ Seyyid Hâşim en-Nedvî). Dâru'l-Maârif. Haydarâbad.
- Çağrı, M. (1995). Fazilet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 12, 268-271). İstanbul: TDV Yayınları.
- Çakın, K. (2001). İtbân b. Mâlik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 23, 454). İstanbul: TDV Yayınları.
- Dârimî, A. (1992). *es-Sünen*. (c. I-II). (thk. Bedrettin Çetiner). Çağrı Yayınları. İstanbul.
- Demirci, M. (1994). Abdurrahman es-Sülemî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 10, 87). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ebû Dâvûd, S. (1992). *es-Sünen*. (c. I-V). (thk. Bedrettin Çetiner). Çağrı Yayınları. İstanbul:
- Ebüssuûd, E. (2012). *İrşâdü'l-'akli's-selîm*. (c. I-VIII). (thk. Mehmet Taha Boyalık, Ahmet Aytepe). Dâru'l-Ma'rife. Beyrut.
- Erkal, M. (2013). Zekât. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 44, 197-207). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ertürk, M. (1997). Havz-ı Kevser. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 16, 546-549). İstanbul: TDV Yayınları.
- Erul, B. (2011). Telfik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 40, 400-401). İstanbul: TDV Yayınları.
- Feyzli, H. T. (2018). *Kıraâti Aşere*. Ankara: DİB Yayınları.
- Hatipoğlu, H. (2012). *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*. (C. 1-10). İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Işık, E. (1988). Ahkâf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C I, 549-550). İstanbul: TDV Yayınları.
- İbn Ebû Dâvûd, A. (2018). *Kitâbü'l-Mesâhif*. (çev. Abdülkadir Karakuş). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

- İbn Hacer, A. (2008). *el-İsâbe*. (çev. Seyfullah Erdoğmuş). İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- İbn Hibbân, E. (1976). *Kitâbü'l-Mecrûhîn*. (C. 1-3). (thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed). Halep: Dârü'l-Vâi.
- İbn Hişâm, A. M. H. (2016). *es-Sîretü'n-nebeviyye*. (c. I-IV). (terc. Abdülvehhab Öztürk). İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İbn Kayyım, C. (1988). *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-ibâd*. (C. 1-6). (çev. Şükrü Özen, Mehmet Erdoğan). İstanbul: İklim Yayınları.
- İbn Kesîr, E. (2012). *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. (C. 1-4). (nşr. Yûsuf Abdurrahman Mar'aşlı). Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.
- İbn Mâce, M. (1992) *es-Sünen*. (C. 1-2). (thk. Muhammed Fuâd Abdülbakî). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Sa'd, M. (2019). *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. (C. 1-11). (ed. Adnan Demircan). (çev. Musa Kazım Yılmaz). İstanbul: Siyer Yayınları.
- İbnü'l-Cezerî, E. (1934). *Ğâyetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*. (C. 1-3). (nşr. Gotthelf Bergstrasser). Kahire: Mektebeti İbn Teymiyye.
- İsfahânî, R. (2012). *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. (terc. Abdü'lbaği Güneş, Mehmet Yolcu). İstanbul: Çıra Yayınları.
- Kallek, C. (2001). Kantar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C 24, 317-320). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kurtubî, M. A. (2016). *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. (C. 1-10). (thk. Abdülhamîd Hindâvî). Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye.
- Mâlik b. Enes, M. (1992). *el-Muvatta'*. (C. 1-2). (thk. Muhammed Fuâd Abdülbakî). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Maşalı, M. E. (2015). *Kur'ân'ın Metin Yapısı*. Ankara: OTTO Yayınları.
- Müslim, H. (1992). *el-Câmi'u's-sahîh*. (C. 1-3). (thk. Muhammed Fuâd Abdülbakî). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Nesâî, A. Ş. (1992). *es-Sünen*. (C. 1-8). (thk. Bedrettin Çetiner). İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Neseîî, A. M. (2003). *Medârikü't-tenzil ve hakâ'iku't-te'vîl*. (C. 1-10). (terc. Harun Ünal). İstanbul: Ravza Yayınları.
- Öz, M. (1997). Haşebîyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C 16, 402-403). İstanbul: TDV Yayınları.
- Sarı, M. A. (1991). Âsım b. Behdele. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C 3, 475-476). İstanbul: TDV Yayınları.
- Sarı, M. (1984). *el-Mevârid*. İstanbul: İpek Yayınları.
- Sönmez, M. A. (1999). İbn Ebû Arûbe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C 19, 421-422). İstanbul: TDV Yayınları.
- Söylemez, M. M. (2015). *Kûfe'nin Siyasi Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Süyûtî, C. (2016). *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. (C. 1-16). (terc. Zekeriya Yıldız). İstanbul: Ocak Yayınları.
- Şen, Z., (2014). "Haccâc b. Yusuf ve Mushaf Tarihindeki Yeri". *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic (Uluslararası Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihi Dergisi)*, (9/5), 1879-1880.
- Tahhân, M. (2011). *Teysîru Mustalahi'l-Hadîs*. Riyad: Mektebetü'l-Meârif.
- Taşköprizâde, A. E. (1895). *Mevzûatü'l-Ulûm*. (C. 1-2). (çev. Kemâleddîn Mehmet Efendî). İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Tirmizî, E. (1992). *el-Câmi'u's-sahîh*. (C. 1-5). (thk. Bedrettin Çetiner). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Topaloğlu, B. (2022). Kıyamet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C 25, 516-522). Ankara: TDV Yayınları.
- Uzunpostalcı, M. (199). Ebû Hanîfe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C 10, 131-138). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ünal, İ. H. (2010). *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*. Ankara: DİB Yayınları.
- Ünlü, N. (1994). Deyrülcemâcim. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C 9, 270). Ankara: TDV Yayınları.

- Yavuz, Y. Ş. (2003). Mehdî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C 28, 371-374). Ankara: TDV Yayınları.
- Yazıcı, Y. (2022). Hz. Peygamber'in Hadislerinde Erdemli (Faziletli) Davranışların Temel Nitelikleri. Mustafa Çakmak, Hüseyin Algur (ed.), *İnsan, Din Ve Erdemlilik*. . Dem Yayınları. İstanbul. 890.
- Yıldırım, S. (1989). el-Ahrufü's-seb'a. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C 2, 175-177). İstanbul: TDV Yayınları.
- Zebîdî, A. (1987). *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*. (C. 1-12). (çev. Ahmed Naim, Kamil Miras). Ankara: DİB Yayınları.
- Zehebî, O. (2019). *el-Mûkîza*. (çev. Ahmed Ürkmez). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Zehebî, O. (1995). *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr*. (C. 1-4). (neşr. Tayyar Altıkulaç). İstanbul: TDV İSAM Yayınları.
- Zehebî, O. (2022). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. (C. 1-4). (çev. Mustafa Karakaya). İstanbul: İ'tisam Yayınları.
- Zehebî, O. (2012). *Tezkiretü'l-huffâz*. (C. 1-3). (thk. Zekeriyâ 'Umeyrât). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Zemahşerî, Ö. (2009). *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*. (C. 1-4). (nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn). Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- (2006). *Kur'ân'-ı Kerîm Meâli*. (çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin). 12. Basım. Ankara: DİB Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ	
Adı Soyadı	Fatih FATSA
Yabancı Dili	İngilizce (A1), Arapça
Orcid Numarası	0009-0001-2737-4147
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10511515
Lise	Giresun İmam-Hatip Lisesi
Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Mesleki Deneyim	Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Sınıfı, 2004 -
Akademik Çalışmalar	